

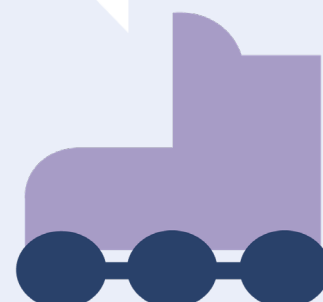
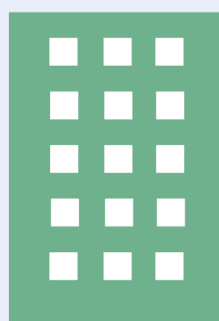
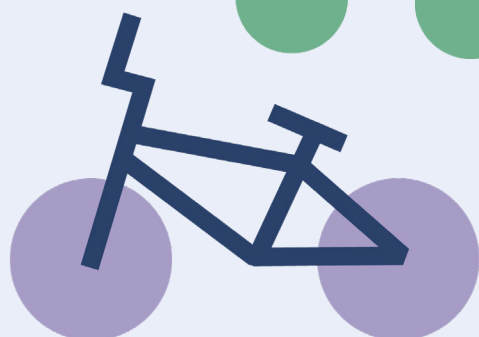

FASiS

Genomlysning av styrande dokument

...eller konsten att lyfta frågan, undvika stuprör och långsiktigt bygga kedjan starkare för ökad hållbarhet, attraktiva livsmiljöer och utveckling.

Johan Faskunger & Helena Tobiasson

Fysisk Aktivitet i Samhällsplanering i Sörmland

Region Sörmland i samarbete med Mälardalens universitet, Vinnova samt med kommunerna Eskilstuna, Flen, Gnesta, Katrineholm, Nyköping, Strängnäs, Trosa, Oxelösund och Vingåker.

REGION
SÖRMLAND

Förord

Föreliggande rapport är en del i Region Sörmlands projekt FASiS: Fysisk aktivitet i samhällsplaneringen i Sörmland.

Rapporten är skriven av Johan Faskunger och Helena Tobiasson. Johan är utredare och fil dr i fysisk aktivitet och folkhälsa, på ProActivity AB. Johan är till vardags anställd på Svenskt Friluftsliv. Helena är biträdande lektor i innovation och design från Mälardalens universitet. Se utförligare presentation i metoddelen i denna rapport.

Rapporten är framtagen med stöd av Johannes Hedlund, strateg inom välfärd och folkhälsa, Region Sörmland.

Vi vill rikta ett stort tack till författarna och alla kommuner som bidragit med erfarenheter och kunskap till FASiS och denna genomlysning. Era bidrag kommer definitivt underlätta för det framtida arbetet. Vi hoppas att kommuner och andra intresserade av att främja fysisk aktivitet ska få stor användning av erfarenheter och kunskap från FASiS och denna rapport.

Bilderna i rapporten med tillhörande text är illustrativa exempel och ska ses som separata från rapportens resultat och slutsatser.

Rapportförfattarnas åsikter och förslag i rapporten behöver inte nödvändigtvis stämma överens med de av Region Sörmland eller kommunerna i Sörmland.

Innehållsförteckning

Rubrik	Sida
Sammanfattning	4
Inledning	7
Vikten av fysisk aktivitet	7
Kommuners och regioners viktiga roller	8
Om FASiS	9
Beskrivning av Sörmland	9
Metod	14
Inledning	14
Om oss:	14
Innehållsanalys av styrande dokument	15
Enkät	15
Djupintervjuer	16
Resultat	17
Innehållsanalys av styrande dokument	17
Framträdande ämnen och teman:	18
Natur och grönska som resurs och konkurrensfördel	21
Natur, grönska och friluftsområden ska bevaras, utvecklas och göras mer tillgängliga	22
Landsbygdens villkor och värdeskapande	24
Gång- och cykling är viktigt	24
Att främja gång och cykling	25
Fysisk planering inklusive tillgänglighetsfrågor	26
Fysisk aktivitet och fritid som resurs	27
Anläggningar och ytor för fysisk aktivitet	27
Teman som saknas eller nämns sällan	29
Enkät	33
Behov	36
Djupintervjuer	37
Diskussion	56
Inledning	56
Resultat från de styrande dokumenten	57
Resultat från enkäten	58
Resultat från djupintervjuer	58
Hur kan arbetet med fysisk aktivitet stärkas?	59
Koppla ihop arbetet med fysisk aktivitet och hållbarhetsarbetet	59
Ta reda på markens och rörelsestråkens sociala värde	62
Utöka medborgarmedverkan i planeringen	63
Satsa på åtgärder för ökad trygghet och tillgänglighet	64
Stärk kopplingen till folkhälsa och folkhälsoperspektivet	66
Stärk arbetet med cykling...och med gång	67
Påbörja arbetet med att införa riktade insatser för att främja fysisk aktivitet	67
Utöka samverkan	68
Rekommendationer	70
Avslutande ord	78
Referenser	79
Bilagor	82
Bilaga 1. Översikt över dokument som granskats per kommun och i Region Sörmland	83
Bilaga 2. Kategorier, teman och primära citat från djupintervjuer med kommunerna	83
Bilaga 2. Utvalda citat från djupintervjuer med kommunerna och Regionen	84
Bilaga 3: Enkät om kommunens arbete med att underlätta och främja fysisk aktivitet	93
Bilaga 4: Citat från öppna frågor i webbenkäten	94

Sammanfattning

Hög fysisk aktivitet i befolkningen och utveckling av rörelsefrämjande miljöer ger många nyttor i samhället bortom att främja individens hälsa, till exempel för en hållbar utveckling, skapandet av attraktiva städer och orter och för såväl lokal som regional utveckling. Att främja fysisk aktivitet är samtidigt en av vår tids största folkhälsoutmaningar: stillasittandet ökar, skillnaderna i folkhälsa ökar och stora grupper är inte en del av organiserad verksamhet inom exempelvis friluftslivet eller idrotten. Denna uppgift berör i praktiken hela samhället. Den kommunala och regionala planeringen och verksamheten är viktig för att skapa goda förutsättningar för fysisk aktivitet. Alla ska ha lätt att röra på sig oavsett förutsättningar, oavsett ålder, kön, ekonomi och bostadsort. Men kunskapen om hur detta arbete hanteras och utförs behöver stärkas. Föreliggande rapport är en genomlysning av Region Sörmlands projekt FASiS: Fysisk aktivitet i samhällsplaneringen i Sörmland.

FASiS syftar dels till att kartlägga i vilken utsträckning kommunernas och Region Sörmlands styrande dokument belyser fysisk aktivitet, dels att bidra till ett kunskapslyft om betydelsen av fysisk planering för att främja fysisk aktivitet. Rapporten baseras på en analys av kommunernas och vissa av Region Sörmlands styrande dokument, information från en enkät samt djupintervjuer med representanter för kommunerna som Region Sörmland.

Analysen visar att de styrande dokumenten fokuserar på många viktiga aspekter av arbetet med fysisk aktivitet. Några aspekter som lyfts fram är till exempel att skapa goda förutsättningar via tillgång och tillgänglighet till natur och friluftsområden, idrotts- och motionsanläggningar, utbyggnad av infrastruktur för gång och cykling och att skapa attraktiva miljöer för invånare och gynna turismen. Enligt kommunerna och Region Sörmland är det av stor vikt att skapa goda förutsättningar till fysisk aktivitet då det leder till bland annat hållbar utveckling, hållbara transporter, tillgänglighet, rörelsefrihet, trivsel och välbefinnande för invånarna samt att det gynnar turismen.

Däremot är det brist på innehåll om riktade insatser och program i syfte att främja fysisk aktivitet till människor och grupper. Vidare är folkhälsoperspektivet svagt representerat i planeringen, även om folkhälsa nämns i generella ordalag hos vissa kommuner. Det framgår inte på vilket sätt arbetet med folkhälsofrågor påverkar och genomsyrar planeringen, även om referenser till jämställdhet, jämlikhet och trygghet görs. Fysisk aktivitet skulle kunna lyftas fram och tydligare integreras i andra mål och intressen. I intervjuerna nämner flera representanter från kommunerna att det är en svag och ibland obefintlig koppling mellan de styrande dokumenten till exempel översiktsplanen, och politikerns beslut och prioriteringar i stadsutveckling och fysisk planering. Sällan görs en uppföljning på vilket sätt satsningar är i linje med mål och ambitioner i de styrande dokumenten. Detta gör att innehållet i styrande dokument inte ger en bra bild av hur mycket kommunerna arbetar med och prioriterar arbetet med fysisk aktivitet och hur styrande de styrande dokumenten är. Representanterna är också sparsamma med att beskriva om, och i så fall på vilket sätt och i vilken omfattning de samverkar mellan verksamheter inom kommunen och hur de samverkar med civilsamhällets aktörer. Vanligast verkar samverkan med barn/skolor, handikapp- och pensionärsorganisationer vara.

Enkät- och intervjustavaren speglar väl informationen från dokumenten. Representanterna anser generellt att deras kommuner är bra på att utveckla lekplatser, anläggningar för spontanidrott, att stötta idrotten samt förvalta parker och friluftsområden. Det uppfattas som nära kommunernas kärnuppgifter och efterfrågas av politik och allmänhet. Däremot är det sämre med planeringen att skapa sammanhängande rörelsefrämjande miljöer. Frågor som rör fysisk aktivitet är lågt prioriterat i politik och planering. Frågan riskerar att tappas bort längs vägen då ledtiderna från övergripande planering till projekt är lång.

”Det är en stor risk att när ett dokument har tagits fram till exempel inom planeringen att det inte blir genomfört och kunskapen försvinner. Det är så lång tid fram tills att projektet är genomfört”

Samtidigt påpekar respondenterna att det finns många sätt att beröra frågorna på. Inte minst att fysisk aktivitet kan främjas och frågorna lättare hanteras om kommunerna blir bättre på att samverka över förvaltningsgränserna och diskutera frågorna tidigt i processen. Frågan om fysisk aktivitet borde tydligare lyftas in i kommunens planer och verksamhet. Projektet FASiS är ett exempel på att det går att få gehör för fysisk aktivitet i planeringen.

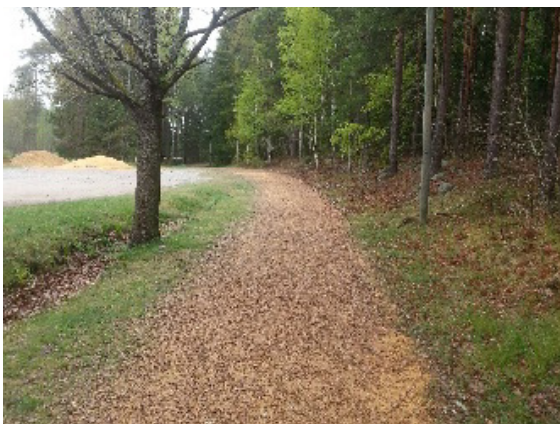
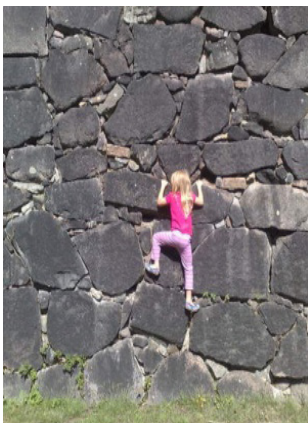
Ingen kommun har en sektorsövergripande handlingsplan för fysisk aktivitet och nästan alla respondenter påtalar behovet av högre politisk prioritering och att frågan behöver integreras bättre i fysisk planering och verksamhet. Att arbeta hälsofrämjande gentemot individer och grupper som är i behov av att öka sin fysiska aktivitet är inte vanligt förekommande. Vanligast är inom gång- och cykelområdet där många kommuner försöker främja gång och cykling till förskola och skola.

”Vi är bra på mycket, men det här med att rikta sig mot individer och grupper är vi inte bra på. Det har varit någon cykelkampanj och så, men jag tror att vi skulle kunna göra mycket mer...och göra fler sådana 'events'”

Kommunerna upplevs även ha brister i kunskap om platsers och områdets sociala värden för invånarna, vilket riskerar leda till att många både socialt och ekologiskt värdefulla ytor exploateras och inte ersätts vid exploateringar. Viktiga effekter skulle kunna uppnås via bättre medborgarmedverkan och dialog i planeringen. Den största målkonflikten handlar om att kommunerna vill bevara och utveckla tätorts- och bostadsnära natur samtidigt som de vill öka antalet bostäder och förtäta.

Rapporten bedömer att arbetet med att främja fysisk aktivitet i kommunerna och Region Sörmland går framåt och förbättras, men det går framåt primärt genom att använda ett ben, det vill säga, genom att skapa fysiska förutsättningar i miljön till fysisk aktivitet. Arbetet med riktade insatser och sektorsövergripande strategier för att främja fysisk aktivitet och åstadkomma beteendepåverkan i befolkningen behöver förbättras. Detta kommer kräva politisk medvetenhet och prioritering, kompetensutveckling av personal, utökad samverkan inom kommunen och förbättrad samverkan med civilsamhället. Alla kommuner oavsett storlek har starka och svaga sidor i arbetet med fysisk aktivitet och potentialen till utveckling och framsteg är stor via regional samverkan, förvaltningsöverskridande samverkan, nätverkande, spridning av goda exempel och forskning. FASiS upplevs som ett mycket lyckat projekt och som åstadkommit mycket på kort tid vad gäller att integrera frågan i planeringen och verksamheter.

”FASiS har gjort att frågorna om fysisk aktivitet har kommit

Bildtext:

Rörelsefrämjande miljöer och platser/anläggningar för fysisk aktivitet, lek och motion har stor betydelse för invånare, besökare och för ortens utveckling. Fysisk aktivitet äger rum i hela staden, inte bara vid specifika anläggningar och platser.

Slalombacke och lekutrustning, foto Vingåkers kommun.

Grillplats, elljusspår, skidspår, klättrande tjej, barn vid 30-skylt

Foto: Johan Faskunger.

Inledning

Vikten av fysisk aktivitet

Arbetet med att främja fysisk aktivitet och att skapa rörelsefrämjande miljöer nämns ofta som ”the best buy in public health” då rörelse inte bara bidrar till en god hälsa för individen och till förbättrad folkhälsa i befolkningen, utan även till attraktiva och hållbara städer och orter. Att förbättra villkoren till fysisk aktivitet i befolkningen har stor potential att minska sjukdomsburden, förtida död, minska samhällskostnader, främja hälsa, minska stillasittandet och ökad kontakt med naturen. Trots detta har arbetet med fysisk aktivitet historiskt varit undervärderat och saknat såväl tillräckliga policyer som resurser (ISPAH, 2022, WHO, 2018, Bauman & Miller, 2004). Detta är på väg att förändras, men fortfarande saknas mycket kunskap om hur arbetet med att främja fysisk aktivitet ser ut och genomförs, vilka brister som finns i arbetet, exempelvis på regional och lokal nivå hos regioner och kommuner.

I Sverige och övriga Europa orsakar stillasittande livsstilar, andra levnadsvanor och icke smittsamma sjukdomar 86 procent av alla förtida dödsfall och 77 procent av sjukdomsburden varje år vilket innebär gigantiska kostnader för samhället och även mänskligt lidande (Världshälsoorganisationen WHO, 2022). Stillasittande livsstilar orsakar på egen hand omkring 1 miljon förtida dödsfall i Europa, varav 10 000 i Sverige, och upp till 6 miljoner i världen varje år. Detta genom ökat insjuknande i hjärt- och kärlsjukdomar, vissa former av cancer, diabetes typ 2, högt blodtryck med flera välfärdssjukdomar (WHO, 2022).

Regelbunden fysisk aktivitet leder till kraftfulla positiva effekter på fysisk och psykisk hälsa. Exempel på fysiska effekter är ökad muskelstyrka, bättre balans, koordination, motorik och minskad risk för många kroniska sjukdomar som hjärt- och kärlsjukdomar, olika former av cancer, diabetes typ 2, högt blodtryck och benskörhet. Exempel på psykiska effekter är avkoppling, återhämtning, mental stabilitet samt minskad risk för depression, oro/ängslan, psykisk ohälsa och demenssjukdomar. För en mer utförlig genomgång av kopplingen mellan fysisk aktivitet och hälsa, stillasittande och ohälsa, hänvisas till Yrkesföreningar för fysisk aktivitet (www.yfa.se).

Det är idag väletablerat att fysisk aktivitet, och att ha tillgång till miljöer som främjar fysisk aktivitet och kontakt med naturen, har en lång rad positiva effekter för såväl individ som samhälle. Att ha god tillgång till natur och friluftsområden, är av stor vikt för en god upplevd hälsa och välbefinnande hos individer, för att utjämna skillnader i hälsa mellan olika grupper (Faskunger, 2020) och för att främja inlärning och utveckling hos barn och ungdomar (Faskunger, m fl, 2018). God tillgång och närhet till natur och friluftsområden för invånare främjar samtidigt en attraktiv och hållbar utveckling i staden/på orten. Det gäller såväl socialt, ekonomiskt som miljömässigt.

I Sverige bedöms att en av fyra vuxna och fyra utav fem barn och ungdomar har en livsstil med låg fysisk aktivitet och för mycket stillasittande. De når inte upp till rekommendationen om minst 150 minuter i veckan (vuxna) eller minst 300 minuter i veckan (barn och ungdomar) av pulshöjande fysisk aktivitet (yfa.se). Barn i Sverige sitter i dag stilla i genomsnitt 70 procent av sin vakna tid. Grupper med låg socioekonomisk status, låg utbildningsnivå, personer med funktionsvariationer och vuxna utanför arbetsmarknaden är generellt mindre fysiskt aktiva och mer stillasittande jämfört med andra grupper i samhället (WHO 2018). Kostnaderna för samhället kan

räknas i många miljarder varje år (WHO 2018). I Finland har en studie nyligen visat att samhällets kostnader för otillräcklig fysisk aktivitet och hög volym av stillasittande hos befolkningen (5,5 miljoner invånare) uppgår till 47 miljarder kr per år om man räknar utifrån att 1 Euro = 10 svenska kr (Kolu m fl, 2022). Översätter man detta resultat rakt av till Sverige (vilket alltid är lite vanskligt emellertid) skulle det innebära att kostnaden varje år uppgår till nästan 90 miljarder kr. Stillasittande livsstilar ökar även risken för övervikt och fetma. Samhällets kostnader för fetma hos vuxna uppgår till 70 miljarder kr per år (Folkhälsomyndigheten, 2021).

Nyligen publicerad forskning visar att satsningar på att främja fysisk aktivitet i befolkningen eller riktat mot särskilda grupper och att satsa på rörelsefrämjande städer, områden och platser eller anläggningar är samhällsekonomiskt lönsamma: Varje satsad krona ger i snitt nästan fyra kronor tillbaka i minskade hälso- och sjukvårdskostnader, primärt genom lägre frånvaro från arbetsplatsen (Sheffield Hallam universitet, 2021). Satsningar på gång- och cykelinfrastruktur och att främja gång och cykling i befolkningen har uppvisat ännu större samhällsekonomisk nytta med mellan 6-36 kronor tillbaka på varje satsad krona (WHO, 2022).

Kommuners och regioners viktiga roller

Fysisk aktivitet innebär kroppsliga rörelser som höjer energiförbrukningen jämfört med i vila, men är samtidigt så mycket mer än så. Fysisk aktivitet kan vara en kulturyttring, för att förstå sin kropp och sin omgivning, inläring, utmaning och mycket mer.

Det innebär i praktiken rörelser vid exempelvis lek, friluftsliv, breddidrott, träning, tävlingsidrott, motion och vid transporter såsom gång och cykel. Fysisk aktivitet innebär allt från lövkattning, dans och att gå i trappor till backhoppning, simning och maratonlöpning och är således inte begränsad till motion, träning eller idrott.

Kommuner och regioner har viktiga roller i att skapa goda förutsättningar till och främja olika former av fysisk aktivitet. Detta handlar inte bara om att främja individens hälsa, utveckling och inläring, utan lika mycket om att skapa attraktiva städer och orter, bidra till en hållbar utveckling, förbättrad folkhälsa samt gynna arbetet för trygghet, meningsfull fritid, jämställdhet och jämlikhet. Helt enkelt bidra till mer liv och rörelse i våra livsmiljöer. Genom detta arbete kan rörelsefrämjande och hållbara städer skapas. Den samlade kunskapsbasen visar också att det krävs ett systembaserat och långsiktigt samverkansarbete som berör många olika aktörer på olika nivåer för att lyckas främja fysisk aktivitet, minska stillasittandet och skapa rörelsefrämjande städer och miljöer. Sådana satsningar är dock ovanliga. Det har genom åren varit en olycklig fokusering och förväntan på att enkla och snabba lösningar, stuprörsarbeten, eldsjälur och underfinansierade projekt och satsningar ska lyckas vända trenden. Detta synsätt eller sätt att ta sig an frågan har inte lett till tillräcklig framgång, även om framsteg har gjorts och framgångssagor finns (ISPAH, 2020; Milton m fl, 2021). Detta synsätt har också bidragit till en förväntan att en enskild aktör eller område ska kunna vända trenden och öka fysisk aktivitet i befolkningen, till exempel att mer idrott- och hälsa i skolan eller att hälso- och sjukvårdens förebyggande arbete på egen hand ska nå framgång. För att vända utvecklingen och minska samhällskostnaderna som bland annat beror på stillasittande livsstilar bedöms nuvarande insatser i samhället inte vara tillräckliga (Folkhälsomyndigheten & Livsmedelsverket, 2017). Ett systembaserat och långsiktigt arbete för att främja fysisk aktivitet involverar i stort sett alla relevanta aktörer i samhället inklusive civilsamhället och invånarna (ISPAH, 2020, WHO, 2018, Folkhälsomyndigheten & Livsmedelsverket, 2017).

Detta är således ett arbete som i praktiken berör alla kommunala förvaltningar och verksamheter samt Region Sörmlands arbete. Men kunskapen om hur kommuner och regioner arbetar med att främja fysisk aktivitet genom planering är bristfällig – både internationellt och i Sverige. Mycket görs redan för att främja och underlätta fysisk aktivitet i Sörmland och många aktörer är delaktiga i arbetet från regionala myndigheter, kommuner, civilsamhället och allmänheten. Denna rapport syftar till att förbättra kunskapen om detta arbete och bygga grunden för framtida satsningar, program och prioriteringar genom en genomlysning av styrande dokument och genomföra intervjuer och en enkätundersökning.

Om FASiS

Rapporten är en del av Region Sörmlands projekt FASiS: Fysisk aktivitet i samhällsplaneringen i Sörmland. FASiS pågick mellan maj 2021 och december 2022. FASiS syftade dels till att kartlägga i vilken utsträckning kommunernas och Region Sörmlands styrande dokument belyser fysisk aktivitet, dels bidra till ett kunskapslyft om kopplingen mellan fysisk planering och förutsättningarna till fysisk aktivitet. Projektet är även en del i kommittén för främjande av ökad fysisk aktivitets – Främja Fys – regeringsuppdrag. På ett övergripande plan har FASiS som mål att tydliggöra att förutsättningarna till fysisk aktivitet och folkhälsoläget i Sörmland både påverkas av och påverkar tillväxten/utvecklingen i regionen samt att använda den fysiska planeringen som verktyg för att samordna olika beslutsnivåer, politikområden och verksamheter i insatser för att främja fysisk aktivitet.

Beskrivning av Sörmland

Nedan följer en allmän beskrivning av Sörmlands län för att sätta rapporten i ett sammanhang. Statistik och allmän information om Sörmland är hämtat från bland annat Wikipedia, Folkhälsomyndighetens statistik, regiondata och kommunernas egna websidor.

Allmänt

Länet har drygt 300 000 invånare och är beläget i Svealands östra delar och angränsar till Stockholm, Västmanland, Östergötland och Örebro län. Drygt 8 av 10 invånare bor i orter med fler än 200 invånare men länet har samtidigt stora glesbygdsområden med jordbruks- och skogsmark, stora och många sjöar (790 sjöar om minst 1 hektar), en skärgård med 3000 öar, holmar och skär. Länet har även rikligt med fritidshusbebyggelse. Totalt 52 procent av marken i regionen är naturmark/skogsmark. Befolkningsmässigt har länet en större andel unga och äldre, men lägre andel medelålders, jämfört med riket i stort. Utbildningsnivån är lägre än riksnittet – andelen med eftergymnasial utbildning är 30 procent jämfört med 37 procent i Sverige som helhet. Andelen invånare med långvarigt bistånd är högre i länet jämfört med genomsnittet för riket, men med stora variationer mellan kommunerna. Andelen invånare som känner bristande tillit till andra är betydligt högre i Sörmlands kommuner jämfört med genomsnittet för riket. Endast Trosa och Nyköping har lägre andel med bristande tillit till andra. Den upplevda hälsan hos invånarna är sämre i Sörmland än för Sverige som helhet. Endast Strängnäs invånare anger att den upplevda hälsan är bättre än snittet för Sverige.

Region Sörmland styrs mandatperioden 2022-2026 av M, KD, C och Vård för pengarna. Demografisk information om kommunerna presenteras i tabell 1 nedan.

Tabell 1. Demografisk information om kommunerna i Sörmland samt vision.

Kommun:	Befolkning:	Areal (km ²):	Vision:
Eskilstuna	107 000	1 100	Vi är modiga, jämställda och har tillit till varandra. Vi har kunskap, jobb och är attraktiva i en global värld. Vi tar ansvar för en trygg och hållbar framtid. Vi upplever, utvecklar och inspirerar. Vi gör Eskilstuna - tillsammans.
Flen	16 500	718	I Flens kommun ska alla känna sig välkomna. Här är det enkelt och stimulerande att bo, leva och verka. Tillsammans tar vi ansvar för och utvecklar livskvaliteten i livets alla faser. Med hjärtat på rätt ställe kan alla göra skillnad. Flens kommun - Sörmlands hjärta.
Gnesta	11 500	461	Gnesta – för dig som vill växa i stadens lugn och landets puls.
Katrineholm	36 000	1 020	Lust är den drivande kraften för skapande och utveckling – för liv, lärande och företagsamhet. Lust är passion, vilja, ambition. Det är också det lustfyllda – det vi lever för och det vi lever av – mat, kärlek, arbete, gemenskap, upplevelser. Läget är rätt – rätt geografiskt och rätt för handling och förändring.
Nyköping	58 000	1 419	Nyköping kännetecknas av trygghet, närhet och framtidstro. Vi växer ekonomiskt och socialt hållbart och går före i den gröna omställningen genom mod, handlingskraft och gemensamt ansvarstagande. Här blir du inspirerad och uppmuntrad till kreativitet, utveckling och samarbete. Tillsammans skapar vi en bättre framtid!
Oxelösund	11 000	35	Här börjar världen.
Strängnäs	38 000	739	Tillsammans och med invånarnyttan i fokus, skapar vi framtidens hållbara kommun i hjärtat av Mälardalen.
Trosa	15 000	209	En mindre kommun i ett stort sammanhang.
Vingåker	9 000	370	Den smarta Vingåkersbygden. Vi är drivna och ansvarstagande. Vi ger ett välkomnande och trivsamt intryck. Vi samverkar för en bättre framtid. Vi ställer snabbt om till en modern landsbygd. Till oss kommer du för ett hållbart liv på landet! Tillsammans tar vi, medborgare, näringsliv och kommun, ansvar för vår hälsa och gemensamma livsmiljö. Vi är stolta över att varje plats i kommunen bidrar med sin egen karaktär och historia. Vi uppmuntrar nytänkare och berömmar framgång. Vi vågar bry oss. Medborgare, näringsliv och kommun är på samma våglängd. Därför lyckas vi.
Totalt i Sörmland	301 801 (2,9 % av Sveriges befolkning)	6103 (1,5 % av Sveriges yta)	Sörmland ska vara ett socialt hållbart samhälle med goda och jämlika livsvilkor, där människor lever ett gott liv med god hälsa.

Styrkor och fördelar

Sörmland har en varierande natur- och kulturmiljö med goda möjligheter till friluftsliv och fysisk aktivitet på allemansrättslig mark och vatten, även nära eller i de större städerna. Länet har ett rikt föreningsliv inklusive organiserat friluftsliv- och idrottsliv samt god tillgång till informationspunkter för spridning av information relaterat till fysisk aktivitet enligt länets friluftsplän (Länsstyrelsen Södermanlands län, 2021). Bilden av att kommunerna prioriterar friluftslivet förstärks av statistik från Naturvårdsverket som visar att åtta av nio kommuner i länet har genomförda eller pågående LONA-projekt (lokala naturvårdssatsningen) för friluftsliv (Naturvårdsverket, 2022). Länet har totalt 166 naturreservat och invånarna har 2,2 km i genomsnitt till närmaste reservat från sin bostad (Länsstyrelsen, 2021). Sörmland har större andel areal skyddad natur än sina jämförbara grannar Örebro och Västmanland och storleksmässigt/befolkningsmässigt jämförbara län såsom Jönköping, Kronoberg och Halland (www.svensktfriluftsliv.se). Region Sörmland har även lyft in aktivitetsrelaterade teman i sin strategi för regional utveckling (Region Sörmland, 2022) och i strategin för en hållbar besöksnäring (Region Sörmland, 2014).

Länet har gott om motionsspår (motionsspår + elljusspår + tillgänglighetsspår), totalt 88 st olika slingor, men det är stor variation mellan kommunerna där Eskilstuna har 32 spår medan de små kommunerna endast har 1-5 spår per kommun (ProActivity, 2022a). Det är gott om vandringsleder i länet och där kronjuvelen självfallet är Sörmlandsleden med sina 100 orangea etapper. Länet har även en regional cykelled, Näckrosleden, med 14 etapper.

Flera av de grundläggande förutsättningarna för en positiv hållbar utveckling i Sörmland har stärkts under senare tid. Några exempel på detta är:

- Sörmland har sedan början av tvåtusenålet haft en positiv befolkningsutveckling. Bland yngre personer och bland personer i arbetsför ålder drivs den positiva befolkningsutvecklingen främst av utrikes födda. Under de senaste åren har Sörmland haft en nettoinflyttning från Stockholm.
- Förvärvsgraden har ökat, men sedan finanskrisen 2008/2009 har ökningen varit något lägre i Sörmland än i riket. Kvinnors andel av mäns inkomster har också ökat över tid men skillnaderna kvarstår.
- Utbildningsnivån ökar i länet men från en låg nivå. Det är fortsatt stora skillnader mellan mäns och kvinnors utbildningsnivåer.
- Tillgängligheten är god i Sörmland och länet präglas av en flerkärnighet och ett stort samberoende och utbyte med omgivande län och noder. Utpendlingen till omgivande län för sysselsättning är hög.

Utmaningar och brister

Länet har också ett antal utmaningar av relevans för denna rapport och för arbetet med fysisk aktivitet. Bland utmaningarna för länet finns det sämre hälsoläget i befolkningen jämfört med genomsnittet i Sverige. Invånare i Sörmland anger ett sämre hälsoläge än invånare i andra län i Sverige (Länsstyrelsen, 2021) Andra utmaningar handlar om den snabba inflyttningen till länet och tätorterna vilket riskerar leda till exploatering av befintliga natur- och friluftsområden samt hög belastning på kvarvarande grönområden när det byggs bostäder och den byggda miljön förtätas (Länsstyrelsen, 2021). Trots goda allmänna förutsättningar till friluftsliv verkar det faktiska deltagandet i organiserat friluftsliv ha minskat i länet på senare år (Länsstyrelsen, 2021). Sörmland är också bland de län i Sverige där invånarna ägnar sig minst åt friluftsliv: 47 procent anger

att de ofta eller ganska ofta vistas i naturen jämfört med exempelvis invånarna i Norrbotten och Kronoberg där över 60 procent gör detsamma (Naturvårdsverket, 2018). Naturvårdsverkets uppföljning av arbetet med friluftsliv i skolan visar att nästan hälften av landets elever inte ges tillräcklig undervisning i friluftsliv. Detta är trender som kan försvåra uppgiften att öka fysisk aktivitet i regionen (Naturvårdsverket, 2019). Alla kommuner i Sörmland har dessutom lägre organiserat idrottsdeltagande än genomsnittet för Sveriges kommuner. Många idrotter saknas på befolkningsmässigt mindre orter vilket försämrar tillgången och tillgängligheten till idrott för barn, unga och vuxna. Även på anläggningssidan finns utmaningar: En nyligen publicerad kartläggning (Riksidrottsförbundet, 2022) visar att endast tre av elva idrottsdistrikt i Sörmlands län har genomfört en analys av tillgång och tillgänglighet till anläggningar och idrottsytor och rapporten anger också att behovet av renoveringar och moderniseringar är stort delvis på grund av gamla anläggningar.

Sörmlands befolkning anger även en lägre nivå av fysisk aktivitet jämfört med rikets genomsnitt. Några kommuner har betydligt lägre andel som når rekommendationen för fysisk aktivitet ur hälsosynpunkt, endast Nyköpings invånare anger högre nivå av fysisk aktivitet än genomsnittet för landet (Landstinget Sörmland, 2017). Andelen med övervikt och fetma är också högre i Sörmland än genomsnittet i landet och i grannlänen (Landstinget Sörmland, 2017). Länet har även ett stort behov av satsningar på cykelinfrastruktur utanför och mellan tätorter och att förbättra kvaliteten på befintliga stråk enligt Region Sörmlands cykelstrategi (Region Sörmland, 2021). Sörmland står utöver detta inför stora utmaningar på miljöområdet, inte minst när det kommer till att minska utsläppen av växthusgaser för att möta klimatmålen i Parisavtalet. Här har satsningar på fysisk aktivitet en nyckelroll. Den höga utpendlingen kan innebära ett ökat transportbehov och negativ påverkan på klimatet, mycket beroende på vilket/vilka transportslag som används. Tillgängligheten till kollektivtrafiken är god i Sörmland, men bilen är än så länge det vanligaste färdmedlet i Sörmland. Vidare råder det för sjätte året i rad underskott på bostäder i alla Sörmlands kommuner (Länsstyrelsen Södermanland, 2021) vilket kan fungera som en bromskloss för olika former av utveckling.

I Sörmland, liksom i övriga landet, finns en utmaning med att öka säkerhet och tryggheten för kvinnor att vistas utomhus. Enligt Folkhälsomyndighetens folkhälsoenkät Hälsa på lika villkor avstår 48 procent av kvinnorna ofta eller ibland från att vistas utomhus själva på grund av upplevd otrygghet, att jämföra med 14 procent av männen. Andelen som upplever denna typ av otrygghet har ökat något sedan 2018, både i Sörmland och i riket. Att främja fysisk aktivitet, ”liv och rörelse” och utevistelse kan vara ett sätt att uppnå ökad känsla av trygghet i utemiljöer och verka för jämställda villkor till fysisk aktivitet, men dessa åtgärder löser inte situationen på egen hand.

Bildtext: Kartbilder på Sörmlands orter (överst) och större städer (nederst). Källa: Regionfakta.

Metod

Inledning

Rapporten är baserad på information och innehåll från analys av styrande dokument. Utöver detta har det även genomförts en webbenkät samt djupintervjuer med representanter för kommunerna och Region Sörmland.

Fem studenter genomfört sina masteruppsatser inom projekt FASiS (Berner, 2022; Holøs, 2022; Khalid, 2022; Stening, 2022; Wang, 2022). Berner från Stockholms universitet undersökte på vilket sätt barnperspektivet och Barnkonventionen behandlas och hanteras i planeringen i Katrineholms kommun. Sedan följer fyra studenter från Linköpings universitet. Holøs uppsats undersökte hur samhällsplanerare hanterat det som står i styrande dokument om planering för fysisk aktivitet när det kommer till praktiskt genomförande. Katrineholm har agerat exempel även där. Khalid utforskade hur Nyköpings kommun arbetar med att utforma grönområden för att främja utomhusaktiviteter och hur landskapet på en plats kan locka och motivera invånare till utomhusaktiviteter. Stening undersökte på vilket sätt styrande dokument hanteras i relation till Flens kommuns arbete inom fritidsfrågor generellt och med fysisk aktivitet specifikt. Wang undersökte förutsättningarna, drivkrafter och hinder till vintercykling i Eskilstuna kommun.

Deras arbeten, resultat och slutsatser lyfts fram i olika delar i föreliggande rapport. I diskussionen presenteras även annan forskning, policy och kunskap för att sätta rapportens resultat och slutsatser i ett sammanhang.

Om oss:

Denna rapport bygger mycket på tolkning av material och texter. Tolkningen av dessa påverkas självfallet av vilka vi är, vår tidigare kunskap och kompetens inom området. Därför är det viktigt att mer ingående presentera oss.

Johan Faskunger är beteendevetare i grunden och har under lång tid arbetat med frågor som rör samhällsplanering för fysisk aktivitet och folkhälsa med uppdrag för exempelvis kommuner, WHO Europa (Healthy Cities) och Socialstyrelsen. Både Johans masteruppsats och doktorsavhandling hade inslag av kvalitativ analys med djupintervjuer och tolkning av texter och innehåll. Tidigare arbetsgivare är bland annat Karolinska Institutet, Folkhälsoinstitutet (numera Folkhälsomyndigheten), Centrum för idrottsforskning och ProActivity AB. Johan är numera anställd av Svenskt Friluftsliv och för detta uppdrag, Region Sörmland.

Helena Tobiasson är biträdande lektor i Innovation och Design på Mälardalens Universitet. Hon har en bakgrund som fysioterapeut, en doktorsavhandling från KTH där deltagande design användes för att tillsammans med olika användargrupper utforska begreppet fysisk aktivitet i vardagliga sammanhang, en post doc från RISE med fokus på tekniskt stöd för gå-möten. Tidigare uppdrag; projektledare för Fysisk aktivitet på Receipt för Psykisk hälsa samt samordnare av ett Nordiskt Innovationscenter för Fysisk Aktivitet och Hälsa. För närvarande är Helena projektledare för MDUs del i Rörelserika Offentliga Miljöer (VINNOVA Utmaningsdriven Innovation).

Innehållsanalys av styrande dokument

Den tematiska innehållsanalysen genomfördes under vintern och våren 2022. Kommunerna laddade upp alla relevanta styrande dokument via Teams. Vidare genomförde rapportförfattarna en fristående sökning via kommunernas webbsidor efter eventuella andra relevanta dokument och planer. Dokument som rörde hälso- och sjukvård, socialt arbete och utbildning ingick ej i uppdraget. Dokumenten genomlästes i sin helhet innan texterna analyserades och innehåll med relevans för fysisk aktivitet extraherades. En mall togs fram för analysens olika steg och faser. De primära stegen i analysen var datareducering, indelning i meningsinnehåll (eng: units of meaning), indelning i teman och ämneskategorier. Kategorier bestod av flera olika teman. Kommunernas dokument analyserades först fristående från varandra och sedan genom integration/kommunöverskridande analys. De två huvudsakliga granskarna genomförde varsin analys som sedan integrerades i en gemensam. Projektledaren för FASiS, Johannes Hedlund, fungerade som bollplank i analysen, framtagandet av teman, kategorier och resultat samt under skrivprocessen.

Tabell 2. Typ av dokument som eftersöktes och granskades*

Översiktsplan	Hållbarhets- & miljöplan	Landsbygdsplan
Fördjupad översiktsplan	Cykelplan	Naturvårdsplan
Trafikplan	Stadsutvecklingsplan	Tillgänglighetsplan
Utvecklingsplan	Friluftspan	Trygghetsplan
Grönplan	Gångplan**	Kulturplan
Idrottspolitisk plan	Folkhälsoplan	Plan för barn och unga
Turismplan	RUS Sörmland	Länstransportplanen

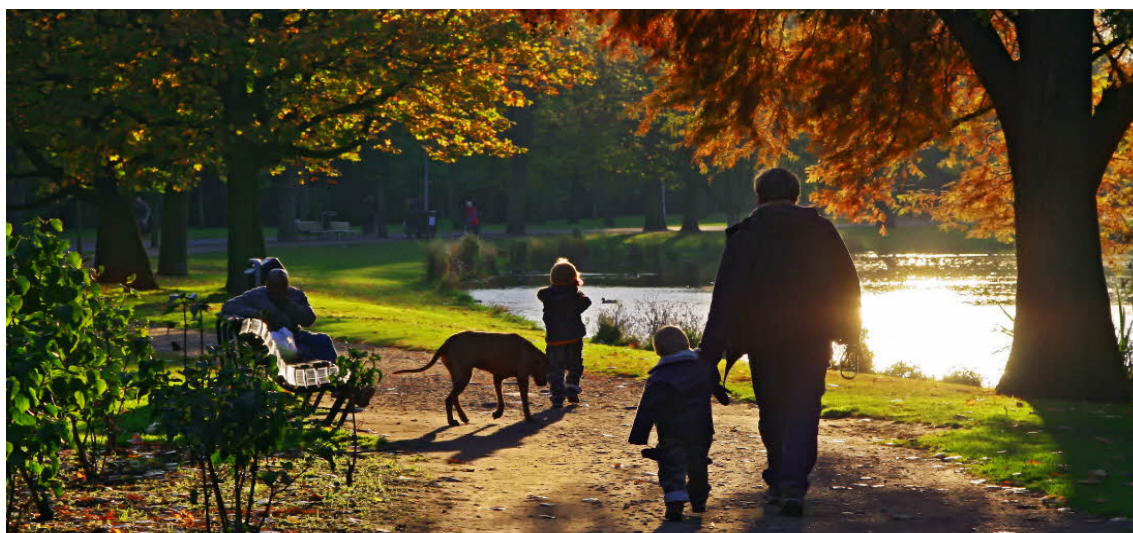
*Begreppen skiljer sig åt mellan kommunerna. ** Endast en kommun hade en från cykel separat plan för gångtrafik. I denna rapport används begreppet 'plan' oavsett om kommunerna själva använder och har en 'plan', 'program', 'strategi' eller annat namn på styrande dokument. Planerna ska vara politiskt antagna eller på annat sätt vedertagna för att inkluderas här.

Enkät

Enkäten utformades som en webbenkät och besvarades under maj-september 2022. Frågorna berörde på vilket sätt kommunerna arbetar med fysisk aktivitet och upplevda starka och svaga sidor i planeringen och verksamheten i allt från natur- och friluftsområden, hälsofrämjande arbete mot grupper och befolkningen, via gång- och cykeltrafik till anläggningar, mötesplatser och tillgänglighet i staden/på orten. Enkäten hade frågor med både fasta svarsalternativ och öppna frågor med fritext. Varje kommun ombads involvera tre-fyra tjänstepersoner för att kunna svara på frågorna, men att leverera ett gemensamt svar. Se bilaga 3 och 4 för utformning av enkäten respektive citat från öppna frågor. Åtta av nio kommuner deltog i enkätundersökningen. De svarande representerade olika förvaltningar, till exempel planenheten, tekniska kontoret, kultur och fritid, samhällsbyggnad, gatu- och park, och både tjänstemän och chefer deltog. Svaren är deltagarnas subjektiva och övergripande bedömning av kommunens arbete med fysisk aktivitet och ska inte ses som ett "objektivt facit".

Djupintervjuer

Djupintervjuerna genomfördes och spelades in via Teams under hösten 2022 av rapportförfattarna. Intervjuguiden var semi-strukturerad med ett antal förberedda frågor, men med flexibilitet att följa upp nytt innehåll. Representanter från alla kommuner förutom en intervjuades, liksom en chef inom Region Sörmland. Inspelningarna raderades efter transkribering. Syftet med intervjuerna var dels att följa upp några av enkätsvaren och informationen från de styrande dokumenten, dels att få möjlighet att diskutera och bedöma frågor som inte passade att ha med i enkäten. Respondenterna arbetade inom olika förvaltningar eller enheter, till exempel inom Kultur och fritid, Samhällsbyggnad, Gata och park, Planenheten. Både chefer och tjänstemän fanns representerade i intervjuerna, men inte för varje kommun. Analysen av innehållet liknade processen och stegen som användes för att analysera de styrande dokumenten ovan. Se bilaga 2 för utförliga exempel på citat.

Bildtext: Parker och friluftsområden är de mest populära miljöerna för människors rörelse och motion. Dessa miljöer tilltalar väldigt breda samhällsgrupper. Gröna ytor är även viktiga för att skapa ekosystem-tjänster och för att verka för måluppfyllnad inom alla tre dimensioner av hållbarhet.

Foto: Vingåkers kommun.

Resultat

Resultatet presenteras och är uppdelat i en innehållsanalys av styrande dokument, information från enkätsvar och analys av innehåll i djupintervjuer med kommunerna och Region Sörmland. Resultatdelen presenterar ett stort antal citat för att läsaren ska få en utförlig beskrivning av innehållet och olika ämnen.

Innehållsanalys av styrande dokument

Allmänna kommentarer

Begreppet fysisk aktivitet är inte vanligt förekommande i de styrande dokumenten, men är indirekt förekommande genom andra relevanta begrepp, mål och teman som friluftsliv, rekreation, lek, motion, träning, idrott, rörelse, tillgänglighet, mötesplatser, park, friluftsområden, naturturism, attraktiv stad/landsbygd, och så vidare.

De granskade planerna har alla skrivningar och mål som direkt eller indirekt stödjer arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer. Mål som nämns mest frekvent i dokumenten är, utan inbördes rangordning:

- hållbar utveckling, hållbara resor, minskad klimatpåverkan
- meningsfull fritid och starkt föreningsliv
- tillgång och tillgänglighet till natur
- tillgång och tillgänglighet till anläggningar
- förbättrad hälsa, välbefinnande och folkhälsa
- trygghet, säkerhet och attraktiva livsmiljöer.

Många av dessa begrepp är tydligt kopplat till skrivningar i såväl plan- och bygglagen som miljöbalken. I plan- och bygglagen (SFS 2020:900) finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande för att främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden, en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer. Miljöbalken (SFS 2020:1174) syftar till att främja en hållbar utveckling med en hälsosam och god miljö för nuvarande och kommande generationer. Miljöbalken ska skydda människors hälsa och miljön mot skador och olägenheter, natur- och kulturmiljöer ska skyddas och vårdas, biologisk mångfald ska bevaras. Den anger vidare att mark, vatten och fysiska miljöer ska användas på ett sådant sätt att en långsiktigt god hushållning, återanvändning, återvinning främjas för att uppnå kretslopp.

Däremot skulle folkhälsa och folkhälsoperspektivet behöva lyftas på en högre strategisk nivå och mer konkret då dokumenten nämner folkhälsa mest på ett generellt plan ("folkhälsan i befolkningen är viktig"). Dock finns det mål som är förknippade med folkhälsoarbete såsom jämlika och jämställda villkor, tillgänglighet och trygghet att leva, bo och transportera sig i kommunen.

Det är en stor variation i hur gamla kommunernas styrande dokument är, till exempel vad gäller översiktsplanerna. Några kommuner har översiktsplaner som är levande dokument som uppdateras regelbundet medan den äldsta planen är över tio år gammal.

Framträdande ämnen och teman:

Analysen genererade ett antal centrala ämneskategorier av relevans för fysisk aktivitet, med tillhörande underliggande teman. Efter tabell 3 tas några kategorier upp i mer detalj.

Tabell 3, frmträdande ämnen och teman

<p>Natur, grönska och friluftsområden som resurs och konkurrensfördel:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gröna och blå miljöer viktiga för kommunen, invånare och turister • Destinationsutveckling och besöksmål med fokus på fysisk aktivitet • Ekosystemtjänster, klimat, hållbar utveckling. Kulturella och sociala ekosystemtjänster, ger en känsla av tillhörighet • Natur/grönska viktig för fysisk aktivitet, lek, friluftsliv • Skogen har värde för folkhälsa, välbefinnande och rekreation • Natur/grönska motverkar buller och föroreningar 	<ul style="list-style-type: none"> • Natur, grönska, strövområden, stadsodlingar och friluftsområden, vilket är viktiga mötesplatser • Främja en levande landsbygd • Främja en attraktiv stad • Locka nya invånare och näringslivet • Upplevelse, träning i extrem natur • Värna om riksintresse för friluftsliv • Främja lokal livsmedelsproduktion • Värna om möjligheterna till fysisk aktivitet nära hemmet vid frågor om ändrad markanvändning
<p>Natur, grönska och friluftsområden ska bevaras, utvecklas och göras mer tillgänglig:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Anlägga stråk och leder för friluftsliv, till exempel hälsostigar • Anlägga platser för bättre strandnära rekreation • Förbättra tillgänglighet till kommunens blå miljöer • Bevara och utveckla bostadsnära friluftsområden i staden/kommunen. • Sociotopkartläggning 	<ul style="list-style-type: none"> • Köpa mark för att säkerställa tillgång till parker och friluftsområden i tätortsnära läge* • Utveckla parker som mötesplats inkl för lek och fysisk aktivitet • Parker av olika karaktärer ger variation • Främja mångfunktionalitet i grönområden • Bilda kommunala naturreservat
<p>Gång och cykeltrafik (GC) är viktigt för kommunen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Öka tillgänglighet och rörelsefrihet inom kommunen • Främja säkerhet, trygghet och attraktiv stadsmiljö • Främja jämställda och jämlika villkor till transport • Främja fysisk aktivitet, hälsa, folkhälsa 	<ul style="list-style-type: none"> • Motverka miljöförstöring, global uppvärmning, luftföroreningar, buller från motoriserad trafik • Effektivare användning av ytor i staden/kommunen • Samverkan, flexibilitet och samnyttjande av ytor

<p>Metoder för att främja gång och cykling (GC) i kommunen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Höja standard, kapacitet och funktionalitet på GC-banor • Införa cykeluthyrning & pumpstationer* • Bygga cykelparkeringar av hög standard • Förbättra underhållet • Sopsaltning av GC-banor vintertid* • Förbättra skyltning* 	<ul style="list-style-type: none"> • Utveckla bra GC-banor för dygnets alla timmar och alla årstider* • Utveckla GC-banor ur ett barn- och funktionsperspektiv* • Satsa på gång och cykling till skolor och arbetsplatser • Mobilitetsgrupp för att främja cykling i kommunen* • Införa riktade insatser mot grupper* • Inkludera barn i arbetet med utveckling av cykelvägar i deras vardag*
<p>Fysisk planering inklusive tillgänglighetsfrågor</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Planering för fysisk aktivitet, jämställdhet, jämlikhet, folkhälsa* • Tillgänglighetsanalyser* • Åtgärda brister i parkbeståndet* • Delaktighet från invånare och olika grupper är viktigt och främjar trygghet, tillgänglighet, hållbarhet, hälsa. • Förbättra belysning • Genomföra barndialoger • Instifta Barnens skog* • Grönytefaktor* • Strandinventering* • Inventering av gröna kilar och stråk* 	<ul style="list-style-type: none"> • Göra det möjligt för alla invånare att ta sig till anläggningar och platser för fysisk aktivitet* • Prioriterad grönstruktur* • Planering med barnrättsperspektivet ska underlätta barns rörelsefrihet* • Skapa passager till grönområden där det finns barriärbildande infrastruktur* • Bättre tillgänglighet i staden/kommunen för personer med funktionsvariationer är viktigt (för alla). • Handikapporganisationer ska involveras i planeringen* • Hälsöfrämjande och förebyggande åtgärder ska prioriteras tidigt i planeringen*

<p>Anläggningar, platser och ytor för fysisk aktivitet inkl skolgårdar, lekplatser och utemiljöer vid äldreboenden, är viktiga</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Parker, friluftsområden, utegym och motionsanläggningar är viktiga mötesplatser och för att främja fysisk aktivitet • Göra det möjligt för alla invånare att ta sig till anläggningar och platser för fysisk aktivitet* • Befintliga lekplatser behöver utvecklas • Motions- och spontanidrottsanläggningar bör byggas i tillgängliga lägen och som är lätta att nå, till exempel utegym • Fortsätta att utveckla idrotts- och motionsanläggningar • Anläggningar för fysisk aktivitet skapar förutsättningar till en god och jämlik hälsa • Friytor och tillämpning av begreppet* 	<ul style="list-style-type: none"> • Mötesplatser och anläggningar är extra viktiga i landsbygdsmiljöer* • Viktiga mötesplatser på landsbygden är badplatser, friluftsområden, lekplatser, pulkabackar* • Idrotts- och motionsanläggningar är viktiga mötesplatser för integration* • Förskolors och skolors gårdar är viktiga för folkhälsa, fysisk aktivitet, lek, uteundervisning* • Skolgårdar ska ha så pass bra kvalitet att de även kan fungera för spontanidrott och idrott* • Utemiljöer vid äldreboenden ska utformas upplevelserikt, tillgängligt och tryggt* • Äldreboendens utemiljöer är särskilt viktiga för folkhälsa och fysisk aktivitet.
<p>Fysisk aktivitet och fritid som resurs</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Välmående i befolkningen kan uppnås genom att uppmuntra till fysisk aktivitet och återhämtning på fritiden och i vardagen* • Män och kvinnor ska ha lika bra förutsättningar att ta del av kommunens utbud och service* • Idrott som del i varumärkesbyggande* 	<ul style="list-style-type: none"> • Invånare med olika socioekonomiska förutsättningar ska ha lika bra förutsättningar att ta del av kommunens utbud och service* • Idrott från flera perspektiv – elit, motion, rörelse, gemenskap

*Representerar teman eller ämnen som nämns av en eller några av kommunerna, men inte alla.

Natur och grönska som resurs och konkurrensfördel

Denna ämneskategori bygger på innehåll från dokument som beskriver naturen som en viktig resurs och som ger mervärden för kommunen. Det kan handla om arbetet med gröna och blå miljöer, klimat, ekosystemtjänster, destinationsutveckling och attraktionskraft, goda livsmiljöer och utveckling i stad och på landsbygd. Detta framgår av många texter i övergripande planer. Natur- och kulturmiljöer utgör viktiga ytor som påverkar möjligheter och ökar motivation för fysisk aktivitet. Fysisk aktivitet som begrepp förekommer inte i någon större utsträckning i dokumenten. Däremot finns begreppen friluftsliv, rekreation, natur, gröna och blå ytor på en mängd olika ställen i de dokument som ligger till grund för kategorin. Att lyfta in begrepp som rörelseutrymme och fysisk aktivitet i relation till destination, besöksnäring och friluftsliv kan ge arbetet ytterligare styrka. Nära begrepp som friluftsliv och rekreation ligger även frågor som rör ekologiska strukturer, riksintressen och besöksnäring:

”Möjligheterna till ett rikt friluftsliv är stora i kommunen. Detta har stor betydelse för invånarnas livskvalitet och kommunens attraktivitet som bostadsort”

Många kommuner skriver om behovet av att samordna de ekologiska och rekreativa perspektiven. Exemplet nedan är hämtat från en av Sörmlands kommuners grönplan och visar på möjligheten till samverkan mellan kommunens olika enheter genom synkronisering av ekologiska och rekreativa strukturer i det gröna:

”Synkronisera ekologiska och rekreativa strukturer i grönstrukturen vid ny bebyggelse och i planering för rekreation och friluftsliv”.

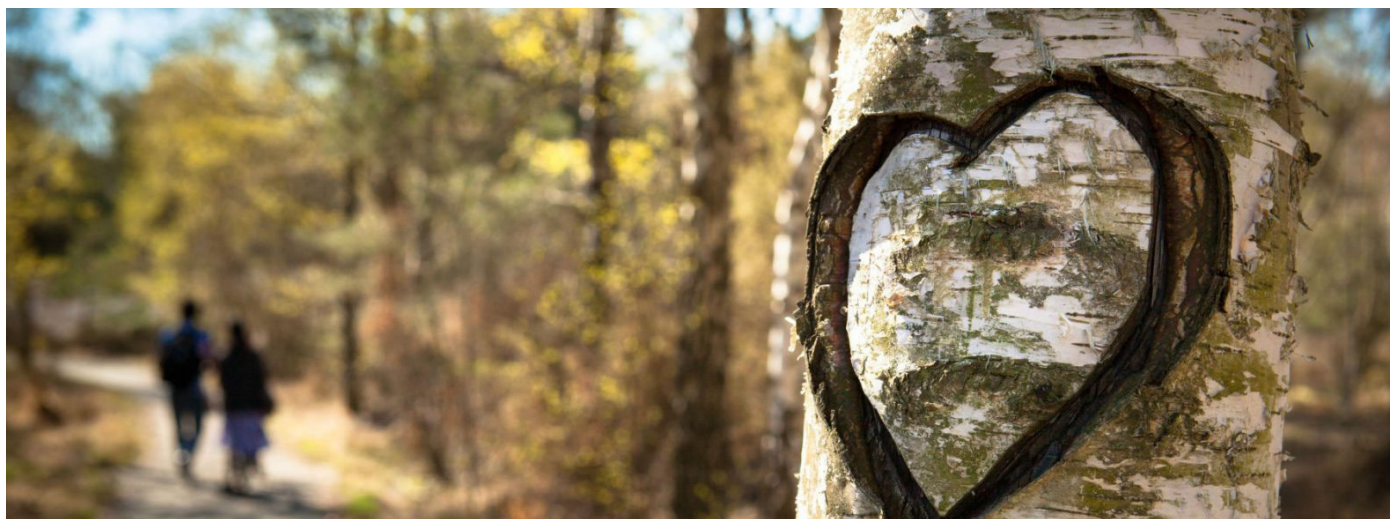
Denna samordning och synkning kan även bidra till utveckling av kommunen eller orten som populärt besöksmål:

”Riktlinjer och åtgärdsförslag för friluftsliv och naturvård bidrar till utveckling av friluftsliv och besöksmål”.

Natur och grönska ses också som attraktionskraft vid exploateringar och byggande av nya bostadsområden där närhet till kommunikationer och natur lyfts fram som kvaliteter:

”Nyproduktion av bostäder ska prioriteras i pendlingsnära lägen men med nära tillgång till naturmiljöer”

Bildtext: Frågar man folk vad de gillar mest och är mest stolt över i sin hembygd eller bostadsort är det väldigt många som spontant nämner naturen. Detta gäller hela Sverige, från syd till norr, öst till väst. Om människor skulle fråntas möjligheten att vistas i naturen skulle deras livskvalitet försämrast kraftigt enligt flera olika undersökningar, från 80 ned till 50 på en skala 1-100.

Foto: Flens kommun.

Natur, grönska och friluftsområden ska bevaras, utvecklas och göras mer tillgängliga

Att bevara, utveckla och tillgängliggöra natur och friluftsområden är ett annat mycket framträdande fokus i dokumenten och naturligt ”besläktat” med kategorin ovan med naturen som konkurrensfördel. Denna kategori handlar om att bevara eller utöka naturmiljöer och främja invånarnas eller besökarens vistelse i naturen. Gröna och blå miljöer ska göras mer tillgängliga genom anpassningar, genom att anlägga stråk och vandringsleder och att på andra sätt utveckla platserna/områdena som mötesplatser. Många kommuner anger att det är viktigt att bevara och utveckla naturmark, friytor, gröna kilar och friluftsområden vid pågående exploateringar. Exakt hur detta ska gå till framgår generellt inte, men enstaka kommuner nämner tillgängliga verktyg och metoder som grönytefaktor och prioriterad grönstruktur. Däremot finns exempel på att kommuner har utvecklat appar, digitala kartor och tryckt material för att marknadsföra naturen och friluftslivet. För vissa kommuner handlar insatser inom denna kategori om att förvärva privat mark för att säkerställa tillgången till natur och rekreation eftersom det är brist på kommunal mark nära huvudorten eller på andra orter i kommunen. För andra kommuner finns det utmaningar med att tillgängliggöra strandnära friluftsområden längs kusten eller att bryta barriärer i landskapet. Ovanstående insatser eller viljeyttringar kan även ses som satsningar på stödjande miljöer för fysisk aktivitet. Även här saknas generellt ett fokus på folkhälsoperspektivet samt tydliga kopplingar till ekonomisk och social hållbarhet, men det finns undantag:

”Skogen har värde för folkhälsa, välbefinnande och rekreation som på lång sikt kan ha ekonomiskt värde för samhället och den enskilda individen”

Att skogens sociala värden uppmärksammas är viktigt då svenska kartläggningar visar att dessa värden är lika stora som värdet på virket samt att skog och annan natur har mycket stor samhällsnytta genom att främja hälsa, hälsoekonomi, naturkontakt och

folkhälsa (Faskunger, 2020). Naturytor i anslutning till tätort beskrivs som ytor där kommunen/planeringen ger förutsättning för en friare utveckling utan så stor kommunal detaljstyrning. Det beskrivs även hur ideella krafter och invånare kan ha betydelse för planeringen då de normalt har god lokalkännedom samt biologisk och kulturhistorisk sakkunskap som kan komplettera kommunens kunskap och kompetens. Här kan det finnas goda möjligheter till ökad medborgarmedverkan i planeringen.

Flera dokument och kommuner nämner sociotopkartläggningar och naturvärdesinventeringar. Naturvärdesinventeringar och sociotopkartläggningar är båda exempel på metoder som har stor påverkansmöjlighet på förutsättningarna för fysisk aktivitet genom att öka kunskapen om vad olika ytor och områden används till och önskemål om framtida utveckling. Med ett tydligare fokus och kanske med ökad kunskap och medvetenhet om fysisk aktivitet i samband med dessa inventeringar och kartläggningar skulle metoderna bredda och stärka sitt användarvärde.

Naturmiljöer är, förutom visuellt tilltalande och miljömässigt positiva, även möjliga rum för rörelse och rekreation enligt dokumenten. Bostadsnära natur, rekreationsstråk, kulturmiljövärden och jord- och skogsbrukets intressen ses som positiva inslag - så länge det går att förena med ökad bostadsutveckling och byggande i stad och på landsbygden vill säga.

Bildtext: Vistelse i natur ger avkoppling, återhämtning och sänker blodtrycket. Gravida kvinnor som vistas mycket i friluftsområden sänker risken för depression. Vistelse utomhus är bra för barns syn. Ju mer barn vistas utomhus, desto lägre risk för närsynthet.

Foto: Johan Faskunger.

Inom ekosystemtjänster uppmärksammas också kopplingen mellan planering och fysisk aktivitet via begreppet rekreation:

”...hälsobringande tjänster där rekreation, hälsa, turism och estetiska och kulturella upplevelser ryms, vilka utgör tjänster som både kan stärkas och försvagas av kommunens planering”

Landsbygdens villkor och värdeskapande

Detta tema är inte bara relaterat till bevarandet och utvecklingen av natur utan även till hållbar utveckling och utvecklingen av attraktiva och livskraftiga landsbygdsmiljöer. Profilerings av landsbygden i dokumenten sker ofta med stöd av begreppet friluftsliv men även genom upplevelser i relation till måltider, odling och matproduktion. Fysisk aktivitet som begrepp kan således kopplas till både friluftsliv och mat- och måltidsproduktion – inte sällan ur ett landsbygdsperspektiv:

”Goda förutsättningar för friluftsliv är, liksom vackra slotts- och herrgårdsmiljöer viktiga för utvecklingen av besöksnäringen i kommunen. Det sker en utveckling av näringen med profilerings av olika slag exempelvis inom måltids- och upplevelseområdet”.

Fysisk aktivitet är i grunden kroppslig rörelse, och det kan ge ytterligare draghjälp till arbetet med måltids- och upplevelsenäringen, lokal utveckling och hållbarhet.

Gång och cykling är viktigt

Denna ämneskategori innefattar innehåll i dokumenten som signalerar att kommunerna och Region Sörmland ser gång och cykling som viktiga politiska mål och som ger många mervärden bortom aktiviteten i sig. Gång och cykling benämns relativt flitigt i de styrande dokumenten inklusive i gång- och cykelplaner naturligtvis. Ofta nämns gång och cykling i anslutning till att det är en del av ”hela resan” med kollektivtrafiken och att minska bilåkandet i kommunen – inte minst i städerna. Att cykla i tätort och stad beskrivs som ett idealt färdmedel för folkhälsa, miljö och ibland för effektivt användande av ytor. Dimensionerat efter människans mått är cykling ett smidigt, tyst och enkelt sätt att lära känna närmiljön och möjlighet att enkelt möta människor som färdas på samma eller liknande sätt. Dokumenten beskriver olika former av cykling, till exempel som verktyg för rekreation, som transportmedel vid utflykter, träningsredskap, lekredskap och självklart som transportmedel till skola, arbetsplats och service. Argument för ökad cykling beskrivs med begrepp som närmare målpunkt, förbättrad hälsa genom att motverka stillasittande, ökad mobilitet, jämlikhet, jämställdhet, integration och förbättrad miljö. Flera kommuner anger att satsningar på gång och cykeltrafik är en satsning på jämställdhet och jämställda villkor till mobilitet eftersom kvinnor går och cyklar mer i vardagen än män. Gång och cykling är tydligt kopplat mot såväl folkhälsofrågan och fysisk aktivitet som mot klimat- och miljöfrågorna. Däremot finns inte lika tydliga skrivningar om gång och cykling som yteffektiva transportmedel i urbana miljöer jämfört med bilåkande. I dokument som fokuserar på klimat framträder kopplingen till fysisk aktivitet allra tydligast. Specifikt handlar det om tids- och kvantitetssatta målbilder för ökning av gång, cykel, kollektivtrafik och ”hela resan”. Detta ges fokus genom riktad information, aktiviteter med avsikt att påverka beteende, så kallad mobility management. Dock har långt ifrån alla kommuner detta fokus.

”Bidra till ett långsiktigt hållbart samhälle och ett transportsystem som kännetecknas av god tillgänglighet, trafiksäkerhet och trygghet för alla trafikanter” (en av kommunernas trafikplan).

Endast en kommun har separat plan för gångtrafik, de andra samlar trafikslagen i samma plan.

Att främja gång och cykling

Denna kategori rör dels skrivningar som rör utvecklingen av infrastrukturen för gång och cykling, dels arbetet med att utveckla, främja och motivera till gång och cykel som val av medel för transport- och fritidsaktiviteter i befolkningen.

Att jobba med tillgänglighet och trygghet lyfts fram som viktigt för att möjliggöra och underlätta för cykling i staden och till viktiga mötesplatser som anläggningar och friluftsområden. Gena cykelbanor, trygghet, estetik, belysning och underhåll av stråk är faktorer som påverkar valet att promenera eller cykla som transportmedel. Det är dock ganska få kommuner som nämner sopsaltning vintertid för att möjliggöra vintercykling och för att skapa tryggare och säkrare gångmiljöer. Flera kommuner anger att promenader, cykling och vandring är särskilt viktiga beteenden och vanor att främja eftersom de representerar relativt enkla aktivitetsformer och kan hjälpa människor att gå från mycket låga nivåer av fysisk aktivitet till att bygga en upplevelse och tålighet som motiverar till andra och mer utökade möjligheter till fysisk aktivitet senare. Det är emellertid påfallande sällan som de styrande dokumenten tar upp riktade insatser för att främja gång och cykling i befolkningen eller i särskilda grupper – vanligast är att ha mål om att främja gång och cykling till skolan.

Bildtext: Cykling är den näst mest vanliga formen av aktivitet/motion i Sverige näst efter vandring/promenad/gång. Cykling kan innebära många olika saker: lek, friluftsliv, turism, transportmedel i vardagen, breddidrott och elitidrott. Det kan också innebära ett ställningstagande vad gäller miljö, hållbarhet och hållbara transporter.

Foto: Vingåkers kommun.

Dokumentet lyfter också generellt fram cykeln som ett realistiskt alternativ till bil för resor under fem km, medan färre kommuner problematiserar och tar höjd för elcykelns ankomst och normalt längre "räckvidd" än vanliga cyklar. Att många cyklar betydligt längre än fem km uppmärksammas inte heller. Skyltning och underhåll av infrastrukturen är enligt skrivningarna viktiga insatser för att öka cyklingens attraktivitet. Även en utbyggnad av servicestationer för cyklar kan öka cyklingen enligt några kommuner. Dock är det få skrivningar om hur kommunerna kan genomföra åtgärder för att minska bilåkandet, förbättra förutsättningarna att cykla mellan centralorten och andra tätorter eller att cykla till grannkommunerna.

I dokumenten beskrivs även hur cykelolyckor ofta orsakas av bristande underhåll och drift och det ges exempel på hur cykelolyckor kan förebyggas. Katrineholm nämner att beteendepåverkande åtgärder såsom exempelvis kampanjer eller andra typer av riktade insatser för att öka cykling har större effekt om de görs riktade mot tydliga målgrupper

(sid 12 och sida 40 i delprogram Trafiksäkerhet). Man beskriver även hur satsning på attraktiva miljöer för både vistelse och rörelse i tätort med trivsamma och säkra miljöer kan positivt påverka antalet gående.

Med tanke på barns minskade rörelsefrihet i samhället det senaste 30-40 åren är det förvånansvärt få kommuner som lyfter upp barnrättsperspektivet och Barnkonventionen i sina trafikplaner. Eskilstuna kommun lyfter emellertid fram Barnkonventionen och barnrättsperspektivet i sitt arbete med att främja cykling:

”För att kunna beakta barnets eget perspektiv och barnrättsperspektivet bör barnen engageras och fråga om deras synpunkter på cykelfrågor som rör barnens vardag” (sid 13 cykelplanstrategi).

Fysisk planering inklusive tillgänglighetsfrågor

Denna kategori rör innehåll om kommunens och Region Sörmlands planering kopplat till fysisk aktivitet. Fysisk planering har stor möjlighet att påverka människors och befolkningens nivå av fysiska aktivitet, till exempel genom att främja tillgång till och mångfald av områden, utrymmen och platser enligt de flesta kommunernas skrivningar. Under denna kategori ligger även de delar av planeringsarbetet som rör stadsutveckling, tillgänglighet och trygghet. Att fritt och enkelt kunna röra sig i och vara aktiv i det offentliga rummet och i naturen och dess roll för folkhälsa och fysisk aktivitet lyfts fram som centrala delar inom dokument som rör stadsdelsutveckling. Här återfinns även delar som beskriver barnperspektivet, barndialoger och delaktighet från olika grupper till exempel äldre och personer med funktionsvariationer. Skrivningarna öppnar även upp för att bjuda in boende till att delta i utveckling av sina stadsdelar.

Att skapa forum att diskutera och prova möjligheter för en bredare inriktning och hitta fler former av samverkan, medverkan och inkludering kan bidra till att planeringsprocessen kan utvecklas bort från den traditionella rollen av ”producent (kommunen) och konsument” (invånarna) när det gäller planering, utveckling och underhåll av livsmiljöer. Även om planer ofta kommuniceras och läggs ut för kommenterar från allmänheten finns utrymme för att införa fler sätt att ”vrida och vända på” planer genom deltagande metoder som platsbesök, tillfälliga gestaltningar, historiegrävande och platsnärvaro.

Alla kommuner ger exempel på särskilda satsningar riktat mot utsatta grupper, till exempel mot grupper med funktionsvariationer, för barn och unga och äldre, men dessa är inte tydligt kopplat till något prioriterat mål. Det finns även exempel på inbjudan till offentliga samtal om den gemensamma gestaltade livsmiljön och frågor om tillgänglighet i det offentliga rummet.

Intressant är att flera kommuner i sina dokument enbart lyfter tillgänglighet och tillgänglighetsarbetet som en fråga för att skapa bättre tillgänglighet för grupper med funktionsvariationer. Tillgänglighetsarbete bör fokusera på att förbättra tillgängligheten till platser, områden och anläggningar för hela befolkningen, inklusive för personer med funktionsvariationer. Det som är absolut nödvändiga insatser och åtgärder för en grupp (personer med funktionsvariationer) främjar tillgänglighet och användbarhet även för andra grupper.

Fysisk aktivitet och fritid som resurs

Denna kategori handlar om innehåll i dokumenten som lyfter fram rörelsefrämjande miljöer, fysisk aktivitet och fritidssysselsättningar som viktiga resurser för invånare och kommunen. Som tidigare nämnts förekommer inte begreppet fysisk aktivitet särskilt ofta i de styrande dokumenten, men närliggande termer är mer frekvent förekommande, till exempel genom idrott, friluftsliv, lek, tillgänglighet, mobilitet. Det finns tydliga mervärden kopplade till begreppen i skrivningarna, det vill säga, värden bortom själva aktiviteten i sig.

Idrott som begrepp är relativt vanligt förekommande i planerna, såväl tävlings- som breddidrott. Planer för idrotten kopplas ofta till kommunernas varumärkesbyggande och har målområden där hälsa och livskvalitet skrivs fram som övergripande syfte (mervärden), utöver att planerna ska främja idrott (egenvärde). Planen gäller för alla förvaltningar och bolag. Begrepp som rörelseglädje, stödsystem och samverkan med aktörer i civilsamhället, näringsliv och akademi lyfts fram som centrala för att bygga starkare hälsa och ökad grad av fysisk aktivitet.

”Skapa förutsättningar för idrott och motion i den fysiska planeringen” (en av kommunernas idrottsplan)”

Intressant med några planer, till exempel några idrottsplaner, är att de ålägger hela kommunens organisation att skapa förutsättningar för alla invånare att vara fysiskt aktiva genom idrott och motion. Detta påminner om hur en beredskapsplan fungerar i en kommun och hur arbetet med fysisk aktivitet skulle kunna fungera och träcklas in i olika verksamheter och göras mer systematiskt.

Anläggningar och ytor för fysisk aktivitet

Denna kategori representerar de ytor, områden och anläggningar som underlättar och främjar fysisk aktivitet, till exempel lekplatser, badplatser, spontanidrottsanläggningar. Dessa ytor beskrivs i dokumenten även som mötesplatser för att främja integration, trygghet, utveckling, inlärning och hållbarhet, det vill säga, förknippas med olika mervärden bortom deras primära egenvärden. Behovet av mötesplatser för fysisk aktivitet är även stort i landsbygdsmiljöer, vid skolgårdar, vid utemiljöer i anslutning till äldreboenden och i parker.

Vikten av väl utformade utemiljöer beskrivs både ur ett kortsiktigt (förutsättningar till lek och fysisk aktivitet) och långsiktigt perspektiv (hälsa, utveckling, hållbarhet). De kostnader och negativa effekter som kan uppkomma om utemiljöer har bristfällig eller olämplig utformning lyfts fram av några kommuner. Eskilstuna har en helt ny lekplatsplan med flera olika mål bortom att ”enbart” främja lek. Övergripande målsättningar med Eskilstuna kommuns lekplatser är att ge barn tillgång till spännande och stimulerande lekmiljöer, att främja barns hälsa och utveckling och att skapa attraktiva mötesplatser för barn, ungdomar och vuxna. Planen lyfter även behovet av lekplatser för att stärka självkänsla, kroppsuppfattning, hantera känslor och bearbeta upplevelser. Planen uppmanar alla att uppmärksamma betydelsen av naturmiljöer för lek. Dessa lekmiljöer finns inte utmärkta på någon lekplatskarta, men är ofta barns favoritplatser att leka på. Det är därför extra viktigt att naturmiljöer i områden med lite natur inte byggs bort.

Utemiljöer och friytor för lek och rörelse är mycket viktiga för barn och ungas utveckling, hälsa, lek och samvaro. Tillgång till friytor förutsätter också att de är sammankopplade i staden och tillgängliga för invånarna. Därmed är det även relevant att uppmärksamma trygghet och säkerhet på stråk, vägar och gatumiljöer. Utemiljöers utformning och utrymme för rörelse innefattar även ett fokus på de grå, blå och vita ytorna – inte bara de gröna. Vardagsrörlighet och rörelsefrihet är begrepp som försöker belysa behovet av en helhetssyn på ytor i staden och som barn och unga dagligen kommer i kontakt med. Behov och upplevda brister kan variera under året.

Lekplatsplanen tar hänsyn till barnkonventionen och fokuserar på:

- alla barn är lika mycket värda,
- barnets bästa ska råda i alla beslut som rör barnet
- barns rätt till iv och utveckling
- barn har rätt att göra sin röst hörda samt få sina åsikter beaktade
- barn har rätt till vila, fritid, lek och rekreation som är anpassad till barnets ålder.

Hur barndialoger kan inkluderas i planeringen diskuteras senare i rapporten.

Bildtext: Genom att tillgängliggöra platser och områden kan fler människor i samhället leva fysiskt aktiva liv. Satsningar som gör det möjligt för exempelvis äldre eller personer med funktionsvariationer att vara mer fysiskt aktiva underlättar normalt rörelse och framkomlighet för alla grupper och besökare. Det finns en mycket bra skrift från Naturvårdsverket m fl om att tillgängliggöra friluftsområden och naturen (Naturvårdsverket, 2013).

Foto: Johan Faskunger.

Temat som saknas eller nämns sällan

Analysen visade även på ämnen som huvudsakligen saknas, eller nämns sällan, i dokumenten. Att ämnena ”saknas” betyder i detta kontext att forskning och nationella och internationella rapporter har pekat på betydelsen av ämnet/området/insatsen för att främja fysisk aktivitet, men att kommunernas dokument inte tar upp dem eller att de nämns sällan. Att dessa teman saknas eller nämns sällan i dokumenten betyder inte att kommunerna inte arbetar med eller inte har uppmärksammat frågorna, men det framkommer åtminstone inte i de styrande dokumenten.

Saknas: Riktade insatser mot invånare och grupper för att främja fysisk aktivitet

Få kommuner verkar ha etablerade och riktade insatser för att främja fysisk aktivitet generellt eller för mer specifika beteenden som gång och cykling. Åtminstone nämns inte detta i de styrande dokumenten. Katrineholm och Eskilstuna nämner sådana insatser för gång och cykling, men ingen kommun demonstrerar en tydlig, integrerad, systematisk och långsiktig strategi för ett sådant arbete. Eskilstuna är ensamma om att nämna en mobilitetsgrupp som ska arbeta med beteendepåverkan, även om flera kommuner har sporadiska insatser för att främja gång och cykling till skolan. Små kommuner anger i högre grad att de är för få och saknar resurser för att mäta med ett sådant arbete.

Saknas/nämns sällan: Insatser och program för att tvinga ned hastigheter på motordon

Få kommuner anger att de har genomfört eller planerar insatser för att tvinga ned hastigheter på motorfordon, till exempel genom fartgupp, upphöjda korsningar och avsmalningar – något forskningen är tydlig med är en avgörande faktor för att skapa ökad säkerhet, trygghet, rörelsefrihet och för att främja gång och cykling (WHO, 2022). Katrineholm är ett undantag med sin hastighetsplan.

Saknas: Kommunövergripande handlingsplan för att främja fysisk aktivitet i befolkningen

Ingen kommun nämner en sektorsövergripande handlingsplan eller liknande strategi för att främja fysisk aktivitet i befolkningen eller mot speciellt utsatta grupper. Flera kommuner har dock events och insatser som engagerar alla kommunala sektorer och når särskilda grupper, men insatserna är ofta på projektbasis och tidsmässigt korta.

Saknas/nämns sällan: Folkhälsoperspektivet

Folkhälsa och folkhälsoarbete är relativt svagt representerat i dokumenten. Även om begreppen förekommer en del, framgår generellt inte om folkhälsoprinciper och mål har beaktats i planeringen. I de fall folkhälsa nämns är det på en generell nivå och det är oklart på vilket sätt det genomsyrar planeringen och verksamheterna. Upplevelsen är att folkhälsa inte är ”med” på en hög strategisk nivå hos kommunernas styrande dokument. Region Sörmland har tydligare med folkhälsoperspektivet i sin strategi. Ett kommunalt undantag är Trosa kommun: Trosa lyfter fram folkhälsa på en hög strategisk nivå i dokumentet ”Riktlinjer för folkhälsoarbete” och skriver att all verksamhet ska genomsyras av ett folkhälsoperspektiv och att detta ska prioriteras tidigt i planering och projekt för att öka möjligheterna att positivt påverka.

Vidare saknas ofta referens till Region Sörmlands folkhälsoarbete i kommunernas styrande dokument. Kommunerna nämner sällan Region Sörmlands strategi ”Sveriges friskaste län 2025” i sina styrande dokument. Inte heller nämns de åtta nationella folkhälsopolitiska delmålen som skulle kunna vara viktiga och bärande principer i kommunens planering för att främja folkhälsa, jämlika och jämställda villkor till rörelse, fysisk aktivitet och att bidra till alla tre dimensioner av hållbar utveckling.

I mångt och mycket saknas även skrivningar om ohälsans och stillasittande livsstilars enorma kostnader för samhället, regionen och för kommunerna. Kostnaden med stillasittande livsstilar kan vara så hög som 90 miljarder kr per år i Sverige (Kolu m fl, 2022). Det saknas även fokus på att ökad fysisk aktivitet i befolkningen kan leda till samhällsbesparingar. Dessa budskap skulle potentiellt kunna påverka beslutsfattare att satsa mer på att främja fysisk aktivitet. Ett undantag är följande skrivning från Trosa kommun:

”...hälsa, förutom sitt egenvärde, också innebär ekonomiska fördelar eftersom ohälsa är mycket kostsamt för samhället och för den enskilde” (sid. 16)

Nämns sällan: Platser och områdets användbarhet av och mångfunktionalitet

Dokumentet nämner ofta vikten av tillgång till områden och platser för fysisk aktivitet. Däremot är det få kommuner som nämner hur användbarhet och mångfunktionalitet ska främjas och uppnås på anläggningar och mötesplatser relevanta för idrott, friluftsliv och utomhusvistelse. Hur utformas anläggningar och miljöer för att locka olika grupper i befolkningen? Hur locka fler kvinnor, socioekonomiskt utsatta grupper och grupper med funktionsvariationer genom utformning och förbättringar av den fysiska miljön? Finns ett äldre perspektiv på utformningen av anläggningar, platser och mötesplatser? Hur kan kommunen genom utveckling av lekplatser – som ofta är utformade för det yngre barnets behov - attrahera ungdomar och skapa attraktiva mötesplatser även för vuxna? Och så vidare.

Goda förutsättningar till fysisk aktivitet handlar inte bara om närhet och god tillgänglighet till en plats eller ett område. Det handlar också om att platsen eller området ska vara lämpligt utformat för att främja en mångfald av aktiviteter hela året om, dag som kväll, och kanske kunna tillgodose behov för flera olika besöksgrupper samtidigt.

Nämns sällan: Strategi för medborgarmedverkan i arbetet med fysisk aktivitet och planeringen

Dokumentet anger på ett generellt och retoriskt plan att dialog med civilsamhället, särskilda grupper och allmänheten är en viktig aspekt av planeringen och övrig verksamhet, men planerna berättar inte hur denna dialog ska gå till. Det bedöms att det finns stor potential att mycket tydligare lyfta fram medborgardialog och medborgarmedverkan i planeringen och arbetet för ökad fysisk aktivitet och hållbar utveckling. Hur kommer Barnkonventionen och barns perspektiv in? Hur tas medborgarnas lokalkännedom och förslag omhand i planeringen? Får tjejer och kvinnor komma till tals i satsningar på idrotts- och motionsanläggningar? Vilka behov har olika stadsdelar/områden? Hur kan kunskapen om ytors och områdets sociala värden förbättras? Hur ska kunskapen om ytors och områdets betydelse för olika former av

fysisk aktivitet kunna bevaras ända fram till tid för faktiska projekt/genomförande? Kan metoder för medborgarmedverkan ledas av extern aktör – exempelvis inom design och ledarskap eller pedagogik om sådan kompetens saknas inom kommunen? Finns det högskolestudenter som kan bistå kommunerna i detta arbete? Om värdefull mark tas i anspråk, hur kan den ersättas och kompenseras? Detta är några av de utmaningar vi identifierat kopplat till medborgarmedverkan.

Nämns sällan: Hur ska rörelsevänliga städer, bostadsområden och orter skapas?

Även om dokumenten sporadiskt nämner begrepp som rörelsevänliga miljöer, attraktiva livsmiljöer, tillgänglighet i staden och dylika övergripande fenomen för den strukturella planeringen är det tydligt att dokumenten primärt är platsfokuserade. Med platsfokuserad menas att dokumenten huvudsakligen är inriktade på exempelvis lekplatser, motionsanläggningar, specifika parker, gång- och cykelbanor, friluftsområden utan tydlig koppling till varandra. De mer övergripande målen om rörelsefrihet, rörelsevänliga, trygga, tillgängliga städer/orter som berör en stor andel av ytan och funktionerna i kommunen riskerar därmed att hamna i skymundan. Om ”strukturen saknas” riskerar man att bygga in hinder till fysisk aktivitet även om det finns isolerade öar och inslag av rörelsevänliga miljöer.

Saknas: De vita ytorna, is och snö, för fysisk aktivitet vintertid

De vita ytornas (is, snö, tillverkad snö, konstfrusen is) betydelse för fysisk aktivitet nämns sällan i de styrande dokumenten – inte heller på vilket sätt man planerar för dem. Forskning visar att människor i länder som Sverige är betydligt mindre fysiskt aktiva och mer stillasittande under vintern jämfört med under sommarhalvåret och att sjukdomsburda och dödlighet ökar på vintern (Garriga, 2022). Vi spenderar helt enkelt mer tid inomhus vintertid när det är mörkare och kallare utomhus. Här har kommunerna och andra aktörer en utmaning att främja fysisk aktivitet, utevistelse, kontakt med naturen och solexponering vintertid, och då är de vita ytorna av stor betydelse, liksom belysning och underhåll.

Ett undantag är Katrineholm som lyfter fram behovet av pulkabackar i sin översiktsplan. Men pulkabacken framställs bara som generellt exempel på en mötesplats, det är inte en del av en analys av hur fysisk aktivitet kan främjas vintertid. Ingen kommun problematiserar heller det allt varmare klimatet och behovet av att investera i snösäkra anläggningar med tillverkad snö för att främja fysisk aktivitet, skidåkning och naturupplevelser vintertid.

Bildtext: Skidåkning är en av de mest populära formerna av motion/fysisk aktivitet vintertid i Sverige. Aktiviteten når allt från små barn till ”äldre äldre”. Aktiviteten är skonsam för kroppen, engagerar stora muskelgrupper och främjar naturkontakt. På grund av klimatförändringar och få snösäkra skidanläggningar blir det allt svårare att åka längdskidor och bedriva skidverksamhet i Sörmland. Skidåkning på natursnö ger på sin höjd några veckors skidsäsong i Sörmland om en analyserar väderdata från SMHI sedan 1990 och information från skidspår.se. Foto: Katrineholms kommun.

Motstridiga intressen/konflikt: Bevara grönska och natur vs förtätning och bostadsbyggande

Den största och mest uppenbara målkonflikten i dokumenten rör de motstridiga målen om att, å ena sidan, bevara och utveckla gröna ytor/natur och, å andra sidan, förtäta och exploatera marken med byggnader och bostäder. De flesta kommunerna nämner i dokumenten att både ökad tillgång till gröna miljöer och förtätning av de byggda miljöerna är prioriterade mål. Flera kommuner har en förtättningsplan och lägen nära eller i naturområden är populära. Ofta handlar det om relativt kraftig förtätning som innebär att nagga gröna ytor i kanten eller att idrottsplatser och lekplatser försvinner. Detta är mål som sällan går att förena på ett bra sätt enligt aktuell forskning.

Hur kan kommunerna bibehålla eller förbättra utbudet av gröna miljöer när kommunen samtidigt vill prioritera och lyfter fram förtätning av den byggda miljön? Att styrande dokument lyfter fram betydelsen av att bevara natur, gröna och blå miljöer kommer inte betyda särskilt mycket om kvarvarande grönstruktur är för långt bort, för otillgängligt eller har för liten yta för att vara användbart. Trosa är enda kommunen med en tydlig strategi för att hantera denna utmaning via verktyget ”Prioriterad grönstruktur” och några kommuner refererar till grönytefaktor.

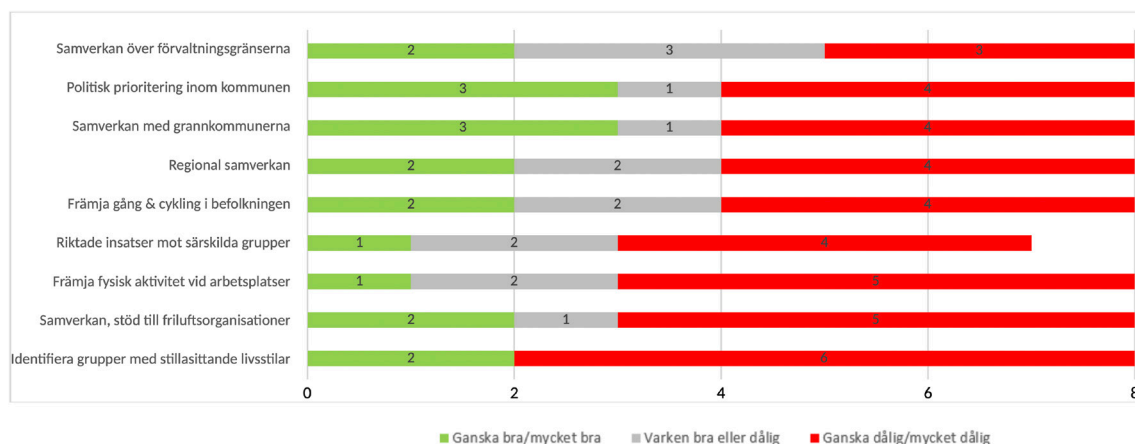
Bildtext: Cykling och att satsa på säker och trygg infrastruktur för cykling ger stora mervärden för samhället. Det är betydligt fler barn och ungdomar som skulle vilja få gå eller cykla till skolan än vad som gör det eller får det för sina föräldrar i dag. Barns rörelsefrihet har minskat, föräldrars oro har ökat. Andelen som själva går eller cyklar till skolan har minskat från över 90 procent på 1980-talet till bara ungefär hälften i dag. Foto: Helena Tobiasson.

Enkät

Den digitala enkäten besvarades av kontaktpersonerna inom FASiS och självutvalda medarbetare. Kontaktpersonerna – härmed döpta till respondenter - fick själva bedöma hur många medarbetare de behövde involvera för att kunna svara på frågorna. Många respondenter arbetade inom samhällsbyggnad och planering, andra inom Kultur- och fritidsförvaltningen eller liknande. Varje kommun ombads att ge ett enhetligt svar som representerade gruppen. Åtta av nio kommuner deltog i enkäten. Enkäten hade frågor inom ett brett spektrum av områden, till exempel om samverkan, politisk prioritering, folkhälsoarbete, skolan och en lång rad av ämnen kopplade till fysisk aktivitet. Respondenterna fick bland annat bedöma kommunernas behov och värdera hur bra/dåliga de är på att främja fysisk aktivitet. Den exakta ordalydelsen i frågorna och svarsalternativen finns presenterade i bilaga 3.

Kommunernas ”svaga områden”

Inom nedanstående områden anger flest respondenter ”rött”, det vill säga gör bedömningen att kommunen antingen är ’ganska dålig’ eller ’mycket dålig’ (ihopslagna till röd kategori) på att arbeta med det specifika området. Notera att endast sju kommuner har svarat på frågan om riktade insatser mot särskilda grupper. De andra frågorna har besvarats av alla åtta medverkande kommuner

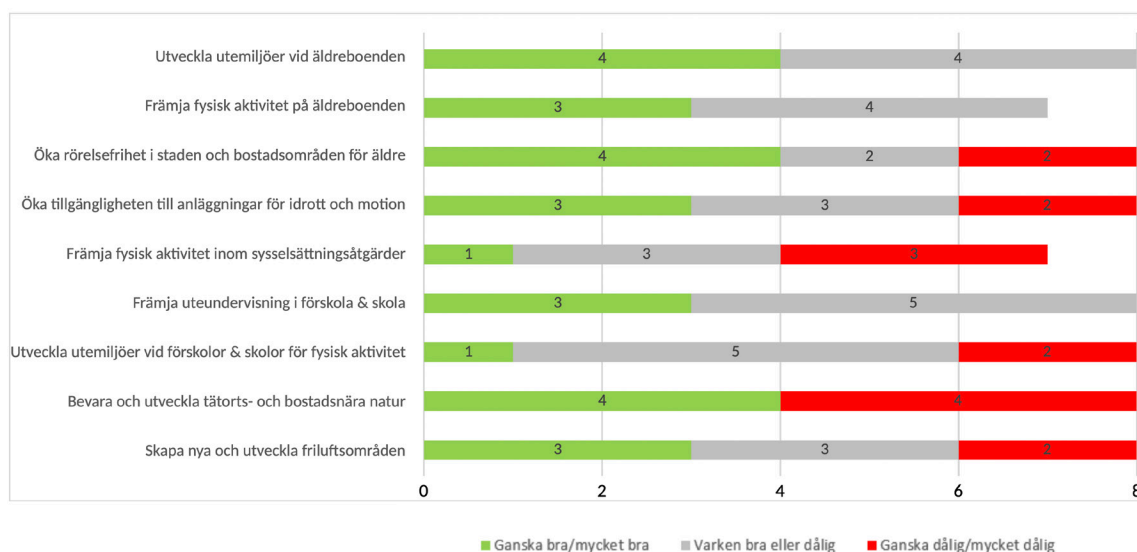

Figur 2a. Respondenternas värdering av sin kommuns arbete för att underlätta och främja fysisk aktivitet inom olika områden. Diagrammet visar de områden där störst andel har svarat ganska/mycket dålig (röd)

Svaren i diagrammet ovan visar att respondenterna anser att deras respektive kommun behöver stärka arbetet med att identifiera fysiskt inaktiva invånargrupper, arbeta med riktade insatser mot fysiskt inaktiva grupper och övriga befolkningen, samverka med friluftorganisationer, grannkommuner och Region Sörmland. De kommuner som anser sig vara bra på samverkan med grannkommuner är alla små befolkningsmässigt, vilket även framkom i intervjuerna. Även den politiska prioriteringen och arbetet med att främja gång och cykling via insatser mot allmänheten och olika grupper bedöms överlag behöva stärkas. Endast en kommun anser sig vara ganska bra eller mycket bra på att arbeta med riktade insatser mot särskilda grupper. Att endast en kommun anser sig vara bra på att arbeta med att främja fysisk aktivitet vid eller i anslutning till arbetsplatser är kanske inte så konstigt eftersom det traditionellt inte varit ett åtagande för kommunen.

Områden med varierande svar

Inom nedanstående områden finns en variation i respondenternas svar och många som valt alternativet 'varken bra eller dålig'. Notera att endast sju kommuner har svarat på frågan om att främja fysisk aktivitet inom sysselsättningsåtgärder och främja fysisk aktivitet på äldreboenden. De andra frågorna har besvarats av åtta kommuner.

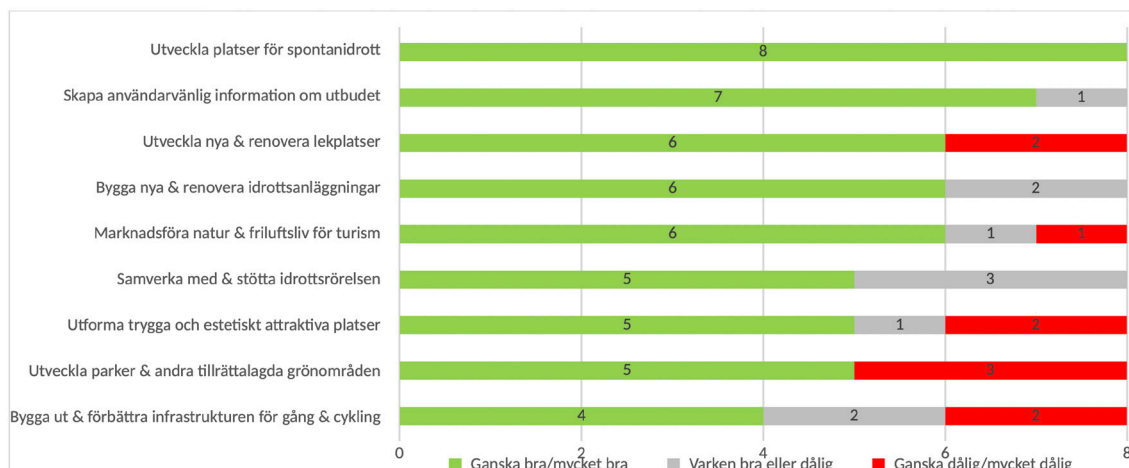

Figur 2b. Respondenternas värdering av sin kommuns arbete för att underlätta och främja fysisk aktivitet inom olika områden. Diagrammet visar de områden där det finns störst svarsvariation (grå).

Svaren i diagrammet ovan visar inget tydligt övervägande negativt eller positivt mönster för dessa områden. Vad gäller utmaningen att bevara och utveckla tätorts- och bostadsnära natur är läget polariserat: Fyra av åtta respondenter upplever att de är 'ganska dåliga' eller 'mycket dåliga' på att bevara och utveckla tätorts- och bostadsnära natur medan lika många anger 'ganska bra' eller 'mycket bra'. 7 av 8 respondenter anger att de är 'ganska/mycket dåliga' eller 'varken bra eller dåliga' på att utveckla utemiljöer vid förskolor och skolor.

Kommunernas ”starka” områden

Inom nedanstående områden finns en övervägande andel respondenter som bedömer att deras kommuner klarar av uppgiften ’ganska bra’ eller ’mycket bra’ (grön stapel).

Figur 2c. Respondenternas värdering av sin kommuns arbete för att underlätta och främja fysisk aktivitet inom olika områden. Diagrammet visar de områden där störst andel har svarat ’ganska bra’/’mycket bra’ (grön).

Svaren i diagrammet ovan visar att respondenterna bedömer att deras respektive kommuner överlag är ’ganska bra’ eller ’mycket bra’ på att stötta och samverka med idrottsrörelsen, skapa användarvänlig information om fritidsutbudet i kommunen, utveckla lekplatser, idrottsanläggningar och platser för spontanidrott. Många kommuner tar upp utegym som exempel på anläggning för spontanidrott. Alla åtta kommunerna anser sig vara bra på att främja spontanidrott genom att utveckla sådana platser/anläggningar. De anser sig också vara ’ganska bra’ eller ’mycket bra’ på att marknadsföra kommunen genom att lyfta fram naturen, friluftslivet och möjligheterna till träning/motion. Detta är områden som faller inom vad som kan klassas som ”traditionella arbetsuppgifter” för en kommun och där det i vissa fall även finns kommunala turistbolag med dessa uppgifter på sina bord.

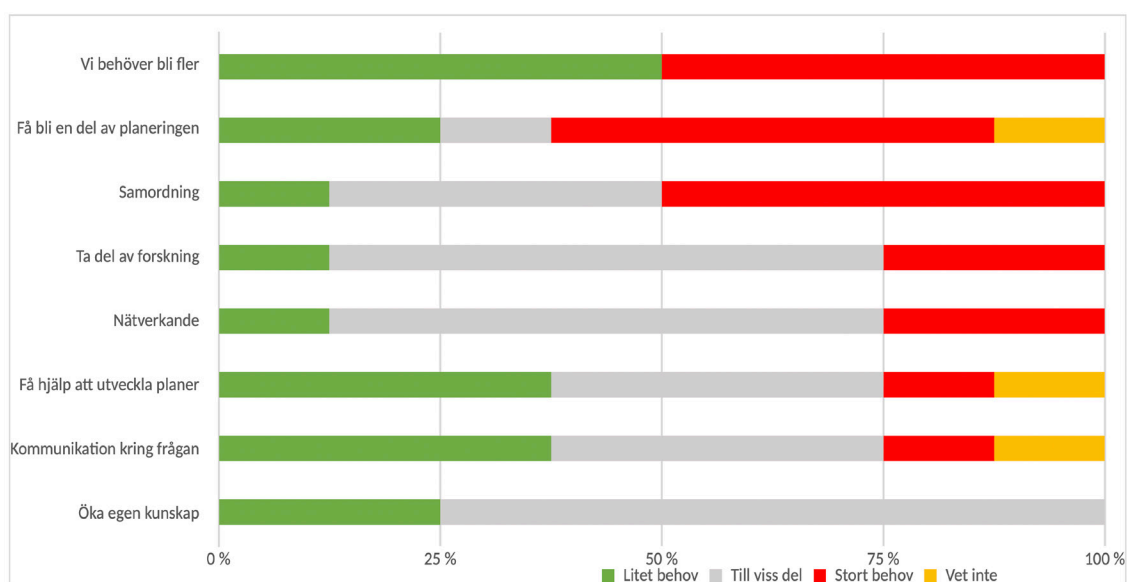
På området att utveckla parker och andra tillrättalagda grönområden är det stor skillnad mellan kommunerna. Fem anger att de är ’ganska bra’ eller ’mycket bra’, medan tre anger ’ganska dålig’ eller ’mycket dålig’. Det vill säga, samma mönster som i diagram 1b kan skönjas, nämligen polariseringen i hur man bedömer kommunernas arbete med ”det gröna”.

Vad gäller att bygga ut och förbättra infrastrukturen för gång- och cykeltrafik är det fyra av åtta kommuner som anger att de antingen är ’ganska dåliga/mycket dåliga’ eller ’varken bra eller dålig’, vilket är förvånande med tanke på den tydliga kopplingen mellan ökad gång/cykling, hållbarhetsfrågor, folkhälso- och samhällsekonomiska vinster (WHO, 2022) och att gång- och cykelbanor kan klassas som en ”klassisk” kommunal angelägenhet.

Behov

Respondenterna fick även i enkäten uppskatta kommunens utvecklingsbehov inom olika områden för att stärka arbetet med fysisk aktivitet. Enkäten tog upp följande potentiella behov:

- Öka egen kunskap och kompetens
- Samordning
- Nätverkande
- Ta del av forskning, goda exempel och planeringsverktyg
- Få hjälp att utveckla planer och policyer
- Kommunikation och marknadsföring av fysisk aktivitet och fritidsutbudet
- Få bli en del av kommunens övergripande planering
- Behov av att bli fler medarbetare

Figur 3. Respondenternas bedömning av sina kommuners behov inom olika områden för att arbeta med fysisk aktivitet i planering och verksamhet

Svaren visar att respondenterna bedömer att det finns ett antal viktiga utvecklingsbehov. Fem av åtta respondenter anger stort behov av eller till viss del behov av att 'få bli en del av planeringen' och sju av åtta ett stort behov eller till viss del behov av 'ökad samordning' för arbetet. Fyra av åtta kommuner upplever stort behov av att 'bli fler' vilket kopplas till att kommunerna är små befolkningsmässigt och vad gäller antalet anställda/tjänster som ska sköta uppgiften. En majoritet upplever även ett stort behov eller till viss del behov av ökat nätverkande, få bättre tillgång till forskningssammanställningar och ny kunskap. Här finns viktiga nycklar till hur det framtida arbetet kan förbättras i Region Sörmland och i kommunerna.

Djupintervjuer

Analysen av intervjuerna genererade ett stort antal ämneskategorier och teman. Varje kategori består av flera teman. Varje rubrik nedan representerar en ämneskategori. Ett stort antal citat från djupintervjuerna finns presenterade i bilaga 2, tillsammans med kategorierna och teman.

Intervjuerna visar att de höga ambitionerna och stöttande styrande dokumenten i frågor som rör planering för fysisk aktivitet och folkhälsa ofta stöter på patrull i verkligheten och den vardagliga verksamheten. Här framkommer att tjänstemän upplever svagt stöd och prioritering från politiken, att ”frågan” tappas bort längs vägen, att man arbetar i stuprör och upplever perspektiv- och dokumentträngsel.

Innehållsanalysen identifierade ett stort antal kategorier och ämnen. Nedanstående kategorier är de mest centrala för denna rapport:

- Svag politisk styrning
- Stuprör och bristande organisation
- De styrande dokumenten är inte särskilt styrande
- Underfinansierat & inte dimensionerat
- Fysisk planering påverkar fysisk aktivitet
- Exploatering av miljöer som skulle kunna nyttjas för fysisk aktivitet
- Bristande kunskap om ytors och rörelsestråks sociala värde
- Folkhälsa svagt representerat
- Behov av medborgarmedverkan och dialog
- Motstånd, problem och utmaningar
- Betydelsen av FASiS
- Det regionala arbetet

Nedan presenteras några av de mest framträdande teman, utan inbördes rangordning.

Svag politisk styrning

Respondenterna från kommunerna upplever generellt att politiken har bristande kunskap om hur kommunen kan, bör eller måste arbeta för att främja fysisk aktivitet. Ingen beslutsfattare eller tjänsteman är nog emot arbetet med att främja fysisk aktivitet, men exploateringar, förtätningar och investeringar i bostäder prioriteras generellt högre. Respondenterna upplever låg prioritering och stöd för frågan och det kortsiktiga ”tänket” kopplat till korta politiska mandatperioder gynnar ofta inte ett systematiskt, integrerat och långsiktigt arbete för ökad fysisk aktivitet.

”Egentligen tror jag att det allra bästa vore att bjuda med politikerna. De tänker ju lite kortsiktigt... alltså de tänker fyra år framåt... de tänker ju inte på att bygga en hälsosam samhällsstruktur för stan. De tänker på snabba jobb i år och nästa år”

Respondenterna anger att politiker ska klara av att åstadkomma en bra helhet, men tjänstepersonerna upplever inte alltid att så är fallet. Utan politisk stöttning för ”frågan” går det i princip inte att få gehör för frågorna enligt respondenterna:

”Vi måste ha mer stöttning i ryggen... vi kan inte på egen hand kämpa för fler friytor”

”...det har funnits mer politiskt tryck eller politiskt ställda uppdrag till oss som rör hållbarhet och minskad miljöpåverkan hitintills än vad det har gjort hälsa och folkhälsa”

Samtidigt finns det kommuner där respondenterna upplever att politiker och beslutsfattare är mer insatta och ger bättre stöd och styrning åt tjänstemännen att arbeta med planering och annan verksamhet för fysisk aktivitet, men de är i klar minoritet i det undersökta materialet.

”Vi har ett väldigt stort förtroende gentemot vår politik och vi har ett stort förtroende för våra politiker, och våra politiker har väldigt stort förtroende för oss tjänstemän att vi fattar kloka beslut och vi har långt driven delegation och så där”

Här kan befolkningsmässigt små kommuner ha en fördel jämfört med större kommuner tack vare att tjänstemännen upplever närmare dialog och kontakt med politiken och beslutsfattare generellt.

Stuprör och bristande organisation

Denna kategori handlar om att respondenterna upplever att kommunerna arbetar i stuprör utan hängrännor. Frågor som rör fysisk aktivitet tappas bort längs vägen vilket leder till långa ledtider från planer till genomförande. Detta gynnar inte arbetet med fysisk aktivitet, samt leder till en konkurrenssituationen mellan olika frågor på tjänstemannanivå. Att många frågor ska samsas och beaktas i planeringen kallas ibland för ”perspektivträngsel”. Det vill säga, det finns systemfel kopplat till organisationernas uppbyggnad och arbetssätt, men också bristande styrning och vägledning hur olika frågor och planer ska prioriteras och förhålla sig till varandra. Ibland handlar det också om att information och kunskap inte förs vidare till externa aktörer, exploatörer eller tekniska förvaltningen samt att ekonomi inte är förankrat tidigt i projekt och det färdiga resultatet blir urvattnat eller att satsningen stoppas innan genomförande.

Det handlar också om de strukturer som försvårar eller möjliggör dialog och samverkan mellan enheter. Denna struktur formas redan i tidiga skeenden och gynnar inte alltid frågor som fysisk aktivitet som naturligt berör många olika förvaltningar.

”...handlar ju mycket om de här strukturerna vi sätter för att möjliggöra för rörelse”

”Så vi småduttar lite ibland och jobbar ja...ibland inte vet vad de andra gör... och dels att man prioriterar olika inom olika områden och olika saker helt enkelt lite luddigt kanske”

”Det är en stor risk att när ett dokument har tagits fram till exempel inom planeringen att det inte blir genomfört och kunskapen försvinner. Det är så lång tid fram tills att projektet är genomfört”

De styrande dokumenten är inte särskilt styrande

Respondenterna från kommunerna menar att arbetet ibland är svårt eftersom det är så många olika dokument att förhålla sig till. Hur ska allt tillämpas? Sällan finns information om hur dokumenten förhåller sig till varandra och om

eventuella prioriteringar dem emellan. ”Dokumentträngsel” är således kusinen till perspektivträngsel ovan. De styrande dokumenten är kommunernas önskemål och allmänna viljeinriktning, men satsningar, genomförande och politiska prioriteringar kan se väldigt annorlunda ut i verkligheten som ofta styrs av ett kortsiktigt politiskt tänk samt att beslutsfattare är rädda för negativa reaktioner hos allmänheten. Styrdokument är således inte alltid så styrande. De intentioner och ambitioner som finns i översiktsplanen och andra styrande dokument behöver inkluderas i detaljplaner, som är juridiskt bindande, men respondenterna upplever att det är svårt att få in fysisk aktivitet i sådana planer.

”...bara för att det nämns i ett styrdokument så betyder det inte att det är det som genomförs...”

”...det som har långsiktig strategisk betydelse det ska in i vår översiktsplan så man ska egentligen bara behöva gå till ett dokument för att titta vad kommunen vill och har för planer...”

”Det där är ju svårt...det är något vi brukar diskutera...liksom att vi har så många styrdokument...och hur ska vi tillämpa alla?”

”det står väldigt bra saker i vår översiktsplan men det är ganska få som har läst dom förhållandevis alltså - det är inte så många som tittar i översiktsplanen när de ska styra sitt arbete och göra prioriteringar och så”

Respondenter betonar betydelsen av att förbättra uppföljningen av politiska beslut och satsningar i relation till styrande dokument, vilket sällan sker idag. För att kunna leva upp till och arbeta mot de styrande dokumentens mål och ambitioner efterfrågas lämpliga metoder och verktyg.

Klart är dock att många kommuner har genomfört ett gediget arbete med att ta fram sina översiktsplaner i samråd med många förvaltningar, ämnessakkunniga och i samverkan med externa grupper och ibland invånare. Hur dessa perspektiv och önskemål ska överleva i planeringsprocessens senare led är en av de största utmaningarna för att göra de styrande dokumenten mera styrande och främja delaktighet och inflytande. Flera respondenter nämner behovet av att ”rensa” bland dokumenten och skapa en bättre struktur med vägledning hur de förhåller sig till varandra.

En annan viktig aspekt av att de styrande dokumenten och planeringen inte leder till handling beror på bristande ekonomi och att ”man inte spelar in” finanserna tidigt.

Underfinansierat och inte dimensionerat

Det finns gott om innehåll i intervjuerna som pekar mot att arbetet med fysisk aktivitet är underfinansierat och inte dimensionerat för uppdragets magnitud. Man nämner saker som att personalstyrkan är för liten, varje tjänsteperson har flera uppdrag/områden på sitt bord, man jobbar ensam med frågan, bristande resurser, man mäktar inte med ytterligare arbetsbörda, och så vidare. Detta gör att planer och intentioner rinner ut i sanden. Vidare genomförs många insatser genom kortsiktiga projekt ”bredvid” kärnverksamheten. Det handlar också om att ekonomi och driftsfrågor sällan är med tidigt i planeringen:

”Det följer ju aldrig en driftpeng med en investeringskrona...”

”Man spelar aldrig in finanserna i ÖP-arbetet”

Ovanstående medför att projekt och de som ska bygga/utföra ofta ”sätts på pottan” i sena skeden vilket försvårar genomförandet. Planer och styrande dokument i kommunen kan vara väldigt ambitiösa och ha goda intentioner, men verkligheten och resurstilldelning ser ofta annorlunda ut. Inte minst är detta ett relevant tema för mindre kommuner. Samtidigt visar intervjuerna att de små kommunerna är duktiga på att med kort startsträcka lyfta och arbeta med frågor som rör fysisk aktivitet och med stort stöd av civilsamhället och invånarna – allt beror således inte på budgeten eller de finansiella musklerna för att arbetet ska bli av. Respondenterna anger också att förankringen av frågan hos förvaltningar och tjänstemän behöver förbättras. Det räcker således inte att det står om vikten av ”tysta områden” eller ”fysisk aktivitet” i översiktsplanen eller grönplanen, utan tillräcklig förankring kommer inte frågan att sippra ned till planeringen och det dagliga arbetet.

Bildtext: Anläggningar är viktiga för att främja såväl lek och motion som idrott och elitidrott. Annorlunda utformade anläggningar och platser, i detta fall en puckelfotbollsplan i Skärholmen, Stockholm, kan leda till en helt annan typ av användning och locka nya besöksgrupper jämfört med en vanlig fotbollsplan. Både traditionella och nya typer av anläggningar behövs och det är viktigt att inte fastna i ett enda sätt att tänka. Eller sagt med andra ord: ”det farligaste som finns är när en har en bra idé, men inga fler!”

Foto: Johan Faskunger.

Fysisk aktivitet i planeringen

Under denna kategori samsas teman som rör positiva exempel på planering för rörelse och brist eller avsaknad på detsamma i kommunerna och Region Sörmland. Respondenter tar upp att frågan får väldigt litet utrymme i planeringsprocessen, att fysisk aktivitet naturligt skulle kunna och borde ingå i många liknande processer och projekt men ofta inte gör det, samt att kunskapen om planeringens roll för att främja förutsättningarna till fysisk aktivitet behöver förbättras. Framförallt skulle betydelsen av sammanhängande trygga, attraktiva och rörelsefrämjande miljöer i tätorter behöva lyftas upp. Här har FASiS haft betydelse.

Frågan om fysisk aktivitet och folkhälsa verkar även ha hamnat på efterkälken i arbetet med hållbarhet, men att en sådan integration av frågor är på gång:

“mer politiskt tryck eller politiskt ställda uppdrag till oss som rör hållbarhet och minskad miljöpåverkan hitintills än vad det har gjort hälsa och folkhälsa”

”...vi har jättespännande utvecklingsarbeten där vi tittar mera på fysiska och sociala aspekter av stadsplanering - att den kommer nog – ja, jag tänker att det kommer komma mycket mer närmaste åren”

Vissa kommuner anger dock att det ofta bedrivs ett förvaltningsöverskridande samarbete för att planera för fysisk aktivitet med goda resultat och att det är viktigt att kommunen är tydlig och ställer krav på exploatörer i genomförandefasen. God samverkan mellan planenheten och tekniska kontoret lyfts fram som särskilt viktigt för att fastställa realistiska och rimliga satsningar. Tekniska kontoret har ofta ett ”öra” ut mot invånarna och civilsamhället vilket kan underlätta att satsningar hamnar rätt. Ett annat verktyg som gynnar frågan är att ha ett dokument med viljeinriktningen från kommunens sida och som alla anställda och nyanställda får ta del av.

Flera kommuner lyfter fram att de främst har i uppgift att skapa stödjande och rörelsefrämjande miljöer och platser och att civilsamhället och andra aktörer sedan kan fylla dessa platser med aktiviteter.

“vi kan skapa förutsättningarna på platser... och sen är det när de fylls som det blir någonting av det”

Flera lyfter fram att kommunerna behöver bli mer medvetna om betydelsen av gestaltning och förståelse för platsen för att främja fysisk aktivitet och skapa attraktiva livsmiljöer.

”mycket gestaltning sker utan att personen som gör det egentligen förstår vidden av det eller vilket mandat man har... alltså om man jobbar på driftsidan och så ska man rusta upp en lekplats och så beställer man lite nya grejer då har man ju de facto gjort en gestaltning av den platsen och man har ju på något sätt makten att bestämma hur rolig den platsen blir och för vem den är till för... bara genom hur man utformar den..... så det tror jag inte vi har pratat om på det sättet tidigare”

Holøs (2022) beskriver i sin masteruppsats att det traditionellt sett har varit lite forskning och kunskap om hur policyer omvandlas till praktik hos exempelvis

kommuner, och vilka faktorer som påverkar och stödjer en framgångsrik policyimplementering. Detta gäller inte minst vägen från styrande dokument och strategier när det gäller perspektiv på fysisk aktivitet i planeringsprocessen fram till handling och genomförande. Vägen från policy till praktik börjar, enligt Holøs, stort och visionärt för att i praktiken bli mindre genomgripande. Arbetet med implementering av dessa perspektiv utvärderas inte heller i någon större utsträckning. Detta är även synligt i undersökning av situationen i Katrineholm. Holøs lyfter fram att Katrineholm jobbar mycket över verksamhetsgränser med framtagande av sina policydokument vilket beskrivs underlätta att inblandade verksamheter får en gemensam bild eller tolkning av innehåll och avsikt. Holøs rekommenderar att samverkan stärks mellan folkhälsoenheten och planeringsavdelningen. Ett annat förslag är att tydligare skriva fram arbetet med att främja fysisk aktivitet kopplat till folkhälsa och inte i huvudsak till hållbarhet och miljö. Även om dessa perspektiv stärker varandra kan folkhälsoperspektivet bidra med nya pusselbitar som tidigare saknats.

Exploatering av miljöer för fysisk aktivitet

Respondenterna bekräftar, i linje med vad skrivningarna i de styrande dokumenten anger, att de gröna ytorna och friluftsområden är viktiga för kommunerna utifrån trivsel, turism och attraktiv ort.

”naturresurser och rekreationsområden är en av våra stora styrkor och det som ökar vår attraktionskraft”

Däremot är det många kommuner som samtidigt menar att exploateringar och byggande prioriteras högre. Respondenterna menade överlag att många attraktiva och användbara ytor för fysisk aktivitet, lek och friluftsliv exploateras och att det är stor fokusering på utveckling av bostäder och infrastruktur från kommunens och beslutsfattarens sida, vilket riskerar att leda till sämre tillgång och tillgänglighet till natur och andra ytor och områden för fysisk aktivitet. Att miljöer, ofta naturmiljöer, naggas i kanten leder ofta till att miljöerna tappar stora delar av sin användbarhet och sociala värde eller att ytorna blir för små vilket kan öka konflikter mellan olika användare. I slutändan kan det medföra att invånare upplever sämre villkor till fysisk aktivitet och rörelse utomhus, lägre nivå av fysisk aktivitet och att kommunerna får ökade kostnader för ohälsa och ett mindre hållbart samhälle.

Det är endast en kommun (Trosa) som tydligt nämner och arbetar efter en modell för att bevara och utveckla tillgången och tillgängligheten till grönstrukturen och blåa ytor. I mindre kommuner riskerar tankesättet ”det finns så mycket natur ändå i vår kommun” leda till att det till slut är brist på natur och grönområden i tätorts- och bostadsnära lägen enligt några respondenter.

Några kommuner har målet att satsa på några få större lekplatser per ort, i stället för fler och mindre lekplatser närmare bostäder. Denna prioritering riskerar leda till att barn och föräldrarna får längre avstånd till platserna och barn minskad rörelsefrihet att själva ta sig dit från bostaden.

Khalid (2022) beskriver i sin masteruppsats hur Nyköping växer och hur staden därmed förtätas och att kommunen skulle behöva en specifik strategi för utformning och bevarandet av grönområden för att främja utomhusaktiviteter. Vidare beskrivs att kommunen visar ett ökat intresse för frågan och lyfter fram begrepp såsom förbättring

av tillgänglighet till parker, attraktivitet, multifunktionella ytor, tydliga entréer till grönområden, rörelseflöde i befintlig och nybyggd miljö, med mera. Uppsatsen använde Rättarvallen i Nyköping som ”case” för att utforska olika strategier för utformning med syfte att stödja fysisk aktivitet, miljömässig och social hållbarhet i sin utveckling. Mycket av det uppsatsen rekommenderar är sådant som kommunernas styrande dokument fokuserar på, men som respondenterna menar att kommunerna behöver förbättra i planeringen och det praktiska arbetet.

Bristande kunskap om ytors och platsers sociala värde

Denna kategori berör kommunernas bristande kunskap om vad marken används till av invånarna och olika grupper och önskemål om utveckling, det vill säga det sociala värdet av kommunens mark. En stor majoritet av kommunerna anger att de inte har den kunskapen speciellt relaterat till friytor i staden, skogs- och naturpartier i bostadsnära lägen och omgivande natur- och kulturmiljöer. Det vill säga, precis de ytor som ofta riskerar att exploateras i olika projekt. Lättare är att ”ha koll” på vad mer formella anläggningar och ytor används till, till exempel i form av idrottsplatser, lekplatser och inomhusanläggningar för idrott och motion. Det finns dock exempel på att även sådana ytor bebyggs och försvinner, till exempel idrottsplatser.

Respondenterna anger att detta är något deras kommuner skulle behöva förbättra i framtiden. Genom att öka kunskapen om vad olika ytor, platser och rörelsestråk används till och dess betydelse för invånarna, till exempel genom att ta fram sociotopkartor, kan flera saker uppnås. För det första kan kommunen via den informationen givetvis undvika att exploatera socialt värdefulla ytor som de tror inte används till något särskilt. Det finns gott om exempel i Sverige där friluftorganisationer, förskolor och idrottsföreningar har blivit av med värdefulla platser på grund av kommunens bristande kunskap om områdets sociala värden och användande. För det andra kan kommunen använda sådan platsinformation till att främja fysisk aktivitet genom att förbättra och utveckla platserna ytterligare – medborgardialogen kan ofta bidra med värdefull information i den riktningen. För det tredje kan kommunen använda sådan information i en konsekvensanalys vid exploateringar och planera för hur sådana platser och ytor kan ersättas.

Ett tydligt exempel på motsatsen är Flen som kartlagt kommunens odlingsbara mark och vilka områden som lämpar sig för vad kommunen kallar ”gemensamhetsodlingar”. Gemensamhetsodlingar innebär att man odlar tillsammans (men det är inte en kolonilott) och på så sätt även odlar gemenskap. Sådana odlingar är ett exempel på en satsning på mötesplatser för utevistelse. Kommunen söker nu kontakt med motparter från civilsamhället vilket är exempel på hur kommuner kan uppmuntra medborgarmedverkan och en bredare syn på hur man kan främja fysisk aktivitet.

Prioritering och ”lyfta frågan”

Denna kategori om hur man ”lyfter frågan” är mycket central för intervjuernas inriktning och fokusering. Mycket innehåll handlade om hur fysisk aktivitet ska och kan prioriteras högre i planering och verksamhet och hur tjänstemännen ska kunna lyfta frågan gentemot kollegor, andra förvaltningar, politiken och allmänheten. Respondenterna menar att frågan kan lyftas och prioriteras genom att verka för en samsyn och gemensamma målsättningar. Att koppla arbetet tydligare till folkhälsa, hållbarhet och specifikt social hållbarhet, att ”träckla in” fysisk aktivitet i andra planer, samt att visa på att kommunen kan spara pengar på ökad fysisk aktivitet i befolkningen,

anses som viktigt för att höja statusen och få in frågan i planeringsprocessen. Fysisk aktivitet behöver inte nödvändigtvis en egen handlingsplan, men ett steg framåt vore att behandla frågan ungefär som en "krisberedskapsplan" där förstoringsglasat riktas mot alla planer, rutiner, processer och verksamheter. Men för att så ska ske krävs politiska beslut och styrning. Respondenten från Region Sörmland menar att Region Sörmland har en roll här tack vare att de regelbundet träffar politiker, åtminstone några av dem per kommun.

Ett viktigt tema är att få till en bred grupp med kompetenser som kan identifiera helheten:

"därför är det viktigt att ha med sig många kompetenser. Och där måste alla kompetenser ha en samsyn. Vad är det vi behöver och vill framåt? Så att det inte blir att man bara bevakar sitt eget område...man måste se helheten"

Några respondenter har noterat att även exploatörer har fått ett ökat intresse för "mjuka frågor" eftersom det gynnar attraktiviteten och mervärdet kring försäljning av bostäder och andra utvecklingsprojekt, vilket i sin tur underlättar för frågor som fysisk aktivitet och folkhälsa att få genomslag och ta plats:

"...det går att sälja på folkhälsosatsning... ja det är en kvalitet... och då har man ju kommit långt"

"med jobbet vi gör tillsammans med generation-pep nu i pep-kommun är jätteintressant start att titta på - där vi på något sätt genom att det tar in många olika förvaltningar visar att hälsa spänner över hela kommunens arbetsområde och verksamhetsområde - alla har liksom en del av att bidra med till god hälsa och god fysisk aktivitet så det tror jag kan bli någonting spännande"

Andra teman handlar om att integrera fysisk aktivitet med satsningar på hållbarhet:

"Det här med långsiktig hållbarhet och den här sociala hållbarheten... den har liksom kommit mer på senare år kan man säga. Så frågan blir tyngre och tyngre eller den tar större och större plats i det hela men den kanske är lite mer svårdefinierad ibland"

Folkhälsa svagt representerat

I intervjuerna (och i de styrande dokumenten) är det tydligt att folkhälsa och folkhälsoperspektivet har en svag koppling i arbetet med fysisk aktivitet och planering. Dels saknas ofta ett sådant tänk i planeringen, dels är det bristande samverkan mellan planeringen (planenheten, samhällsbyggnad, tekniska kontoret) och folkhälsosamordnaren eller enheten med folkhälsa på bordet. Vissa kommuner har inte en folkhälsosamordnare eller någon med folkhälsofrågor på sitt bord. Vissa kommuner har folkhälsosamordnaren eller enheten mer integrerat placerad och det upplevs som att frågorna får mer utrymme då.

Arbetet med att främja fysisk aktivitet verkar inte heller vara särskilt integrerat och prioriterat i folkhälsoarbetet som ofta upplevs primärt syssla med ANDT-frågorna (alkohol, narkotika, droger, tobak) och kartläggningar. Frågorna som rör fysisk aktivitet och främjandet av fysisk aktivitet riskerar därmed att falla mellan stolarna eller endast betraktas som en fråga för hälso- och sjukvården, idrotten, förskolor/skolor ("mer

gympa”) eller för individen själv att ta itu med.

Ett annat tema i denna kategori om att folkhälsa är svagt representerat är att många områden och frågor som kommunerna dagligen arbetar med, till exempel trygghet, integration, hållbarhet, inte har betraktats som naturliga delar av folkhälsoarbetet och folkhälsoprinciperna. Flera respondenter lyfter fram detta:

”Fysisk aktivitet borde definitivt kopplas ihop mer med folkhälsa och hållbarhet. Vi pratar om social hållbarhet...om integration och trygghet, men inte så mycket folkhälsa. Vi borde kunna ha det mer som ett ben i social hållbarhet”

Jämlika och jämställda villkor

Folkhälsoperspektivet är dock närvarande genom centrala teman som jämlika och jämställda villkor till fysisk aktivitet och rörelse i staden. Respondenterna anser generellt att jämlikhets- och jämställdhetsperspektiven behöver stärkas kopplat till

Bildtext: Friidrott vid Eklids IP, Tullinge. En minianläggning för friidrott som används av skolor, föreningslivet och allmänheten vilket ger ett högt användande under såväl vardagar som helger. Anläggningen var mycket billig att bygga (< 1 miljon kr) och har låg driftskostnad. Friidrott är en av de mest jämställda idrotterna i Sverige.

Foto: Tullinge friidrott.

kommunens satsningar och arbete för att främja fysisk aktivitet. Detta handlar dels om utformningen av byggda miljöer, dels om riktade insatser för att främja fysisk aktivitet. Flera respondenter anger att i många satsningar på till exempel anläggningar har man ”inte tänkt hela vägen” innan spaden sätts i marken. Många kommuner har en historia med verksamhet som ofta gynnat killars idrottande framför flickors. Killars önskemål och preferenser har även styrt utformningen och satsningen på anläggningar. Båda dessa aspekter är på väg att förändras och skillnader att jämnas ut. En viktig utmaning är att utforma platser, anläggningar och områden som gynnar tjejers och kvinnors motion, idrott, friluftsliv, rörelsefrihet och övergripande villkor till fysisk aktivitet, samt att främja jämlika villkor för invånarna. Svenska kartläggningar visar att det är stora skillnader i användande mellan killar och tjejer på olika typer av idrotts- och motionsanläggningar. Killar dominerar generellt på anläggningar och speciellt på fotbollsplaner, ishallar, skateboardparker och spontanidrottsplatser, medan det är mer jämställt användande av badplatser, lekparker, motionsspår och parker (Blomdahl & Elofsson, 2017). Med tanke på att kommunerna anser sig prioritera att bygga spontanidrottsplatser behövs ett utvecklingsarbete för att uppnå ett mera jämställt användande. Även arbetet med att utveckla skolgårdar har relevans för jämställdhet: Gröna skolgårdar gynnar tjejers lek och rörelse.

En annan aspekt av arbetet med jämlikhet och jämställdhet är att kvinnor och tjejer upplever högre otrygghet att vistas utomhus jämfört med män och killar. Det finns exempel på insatser och aktiviteter i kommunerna som dock andas jämlikhet och jämställdhet, såsom att det arrangeras gympa på äldreboenden och att skapa mötesplatser för tjejer i bostadsområden, men det verkar saknas ett systematiskt arbete med sådana åtgärder över förvaltningsgränserna och i samverkan med civilsamhället – det saknas politiska uppdrag.

Att arbeta med samhällsplanering kan, som Stening (2022) lyfter i teoridelen i sin uppsats, beskrivas som en ständigt pågående process med en mängd olika aktörer och parametrar att ta hänsyn till vilket påverkar sammansättningen och inriktningen av insatser.

Det som framträder som centrala delar i sättet Flen arbetar med begreppet fysisk aktivitet i planeringsprocessen är genom strategiska dokument, arbete med underhåll av platser och miljöer, att utveckla attraktiva, tillgängliga, säkra och sociala miljöer och platser. Att informera, motivera och sprida kunskap till medborgarna samt att planera för att den även i framtiden ska finnas möjlighet till hälsofrämjande och attraktiva platser och miljöer. De utmaningar som identifierades var; perspektiv-trängsel, begränsade utrymmen, budget, svårighet att hitta vad som lockar (alla), utmaningar kopplade till medborgarna och val av beteende. Just detta med tillgänglighet beskrivs som en tydlig utmaning där frågor runt hur man utvecklar platser och miljöer som upplevs utmanande men som samtidigt inte övervägande lockar en målgrupp där en annan målgrupp kan uppleva obehag och osäkerhet och därmed riskerar man att planera in en obalans i användandet.

En annan aspekt av jämställdhet och jämlikhetsfrågan är att kommunerna inte verkar arbeta med riktade insatser för att främja fysisk aktivitet gentemot särskilda grupper/sårbara grupper. Här finns sannolikt ett mörkertal eftersom vi inte granskat hälso- och sjukvårdens verksamhet i Region Sörmland eller kommunernas insatser inom vård och omsorg. Se längre ned.

Behov av medborgarmedverkan och dialog

Respondenterna anger också att medborgarmedverkan, inflytande och delaktighet i planeringen borde förbättras, även om vissa planeringsstadier ofta innebär dialog och vissa grupper ibland får komma till tals, till exempel skolbarn, ungdomar, idrottsaktiva. Medborgarmedverkan i sociala frågor verkar främst ske på projekt- och konsultbasis, frångående den vanliga verksamheten. Vissa kommuner nämner också att medborgarmedverkan inte efterfrågats från politiskt håll:

”Det är inte efterfrågat. Det är svårt att omarbete förslag utifrån dialogen”

Vissa kommuner upplever också att det är svårt att samarbeta med skolan, till exempel för att bedriva dialoger med barn:

”Svårigheter att nå in i skolan t.ex”

Kommunerna upplever också att det är svårt att få till dialogen och medverkan med invånarna generellt och vad gäller rörelsefrämjande miljöer specifikt, men det finns undantag:

”Men i en stadsutvecklingsplan för ett av våra områden, som är ett av våra stora miljonprogramsområden, där har vi gjort också dialog i form av enkäter digitalt”

”...dialog är nog en faktor där vi vet att vi skulle vilja och skulle behöva utvecklas så att människor får känna liksom medskapande till sitt stadsrum”

”men det skulle vara roligt att jobba ännu friare tillsammans med invånare och framförallt kanske tillsammans med barn”

Dialogen med civilsamhället och det organiserade friluftslivet är också i behov av förbättringar. Tekniska kontoret är den enhet som oftast kommer i kontakt med medborgarna i frågor som rör fysisk aktivitet, och översiktsplanen är generellt det planeringsverktyg med bredast medborgarrepresentation.

”Det här är vi lite för dåliga på tror jag överlag... att vara ute och möta dem som faktiskt brinner för sin ort och sin plats”

Flera kommuner är inne på att ”våga” ta klivet ut och tillsammans med invånare och grupper undersöka behov, önskemål och preferenser i frågor som rör fysisk aktivitet och att utveckla livsmiljöer. En utmaning som lyfts fram är att det är svårt att hitta relevanta grupper att involvera, att hitta motparter exempelvis inom civilsamhället i denna planering. Sedan finns här ett klassiskt moment 22: Kommunen vill få återkoppling från underrepresenterade grupper och kanske även grupper med en stillasittande livsstil i frågor som rör fysisk aktivitet, men dessa är svåra att nå och är därmed inte lika ofta med och påverkar utformningen.

En annan utmaning rör förväntningar från allmänheten och kommunikation kring realistiska mål. Att samverka med civilsamhället omgärdas av funderingar och osäkerhet eller tydlighet runt vad och hur uppgifter får och kan genomföras.

Regler och föreskrifter runt arbetsmiljö ... Att kommunen går ut och undersöker saker i samverkan med invånare betyder inte att man lovar...

Man önskar konkret stöd och medverkan i att genomföra aktiviteter med fokus på medborgarmedverkan.

”Ja, men inspirerande sätt att jobba med eller lyckade sätt att jobba tillsammans med invånare - om det finns sådana – så ganska konkret - strategier för hur man gör det”

Masteruppsatsen av Berner (2022) om Katrineholms kommuns arbete med, och förutsättningar för att involvera, barn i planeringen visar att kommunen egentligen har relativt bra förutsättningar att bedriva och öka barndialoger, men att så inte sker systematiskt i dag mycket på grund av en upplevd avsaknad av lämpliga metoder och verktyg. Det behöver också utvecklas en samsyn på barn och barns delaktighet i planeringen hos tjänstemännen och de olika förvaltningarna, i enlighet med hur barn framställs i styr- och policydokumenten.

Att öppna upp för medborgardialog och medverkan kräver lite eftertanke, likt hur man ska ta sig an en promenad genom en tät skog i obanad terräng och med en ofullständig karta. Promenaden kanske inte kommer gå spikrakt och smärtfritt utan vissa justeringar och stopp för att orientera sig och ta en ny riktning. Hur styr man upp dialogen? Hur öppet ska forumet vara? I vilken fas av planeringen är det lämpligt att ha dialog och medverkan eller ska det vara kontinuerligt? Hur bjuder man in? Hur skapar man de

Bildtext: Workshop utomhus med barn för att prototypa och prata om förslag på formgivning och samtidigt reflektera kring vad det innebär att bo i ett bostadsområde och vilken form det kan ta sig.

Foto: Helena Tobiasson

arenorna och hur hanterar man olika perspektiv? Hur når vi alla grupper (och inte bara de ”gamla vanliga” inflytelsesrika)? Hur agerar vi så att deltagarna och allmänheten får realistiska förväntningar om syftet, vad som går att åstadkomma och speciellt vad som går att åstadkomma inom de givna tidsramarna.

Jobbar inte med riktade insatser

Ett av de tydligare resultaten i denna rapport är att kommunerna inte verkar arbeta med att främja fysisk aktivitet i befolkningen eller särskilda grupper – man arbetar primärt med att skapa fysiska förutsättningar i den byggda miljön. Detta betyder inte att sådana insatser inte sker i verksamheterna, men det är inget som framträder i intervjuerna, i enkäten och det nämns endast sporadiskt i de styrande dokumenten. Respondenterna anger att de är dåliga på att arbeta med riktade insatser, saknar kunskap och fakta om hur ett sådant arbete går till och ska genomföras, att det saknas resurser och att de insatser som faktiskt genomförs framförallt bedrivs i tidsmässigt korta isolerade projekt. De riktade insatser som bedrivs rör oftast skolan och cykelkampanjer. Mindre kommuner upplever större problem med att klara av att regelbundet och strukturerat arbeta med riktade insatser på grund av ovana, avsaknaden av politiska uppdrag och att uppgiften delvis kräver andra arbetssätt och kompetenser. I masteruppsatsen av Stening (2022) framkommer vid intervjuerna med planerare i Flen att detta med riktade insatser upplevs som mycket svårt. Varför? Endast en kommun, Eskilstuna, har en enhet som mer strukturerat arbetar med mobility management för att främja gång och cykling, vilket är det tydligaste exemplet på riktade insatser vi kunnat identifiera.

”Vi är bra på mycket, men det här med att rikta sig mot individer och grupper är vi inte bra på. Det har varit någon cykelkampanj och så, men jag tror att vi skulle kunna göra mycket mer... och göra fler sådana 'events'”

”Vi är många små kommuner i Sörmland som inte riktigt har musklerna... det finns (ju och för sig) goda exempel på samarbeten i allt möjligt (men inte som en integrerad del i kommunens vanliga arbete). Allt från skräp-plockardagar till anti-rökning kampanjer till ja... men jätteroliga grejer och Hitta Ut, Välkommen Ut”

Motstånd, problem och utmaningar

Denna kategori består av innehåll och teman som på olika sätt gör arbetet med fysisk aktivitet svårare för kommunerna generellt och tjänstemännen/förvaltningen specifikt. Många av ovanstående kategorier och teman innebär utmaningar för frågan, men motstånd kan också komma från allmänheten, föräldrar, brist på resurser till drift och underhåll eller statliga myndigheter som påverkar förutsättningarna negativt, till exempel Trafikverket.

Trafikverket lyfts fram av flera respondenter som en bromskloss i arbetet med att främja cykling inom kommunen (längs statliga vägar), mellan kommuner och i Region Sörmland överlag. Trafikverket har stora resurser och skulle kunna vara en stark aktör för att främja cykling i det lokala och regionala perspektivet, men uppfattas av respondenterna som helt fokuserat på att främja bilåkande och att bygga ut bilvägar – stick i stäv med nationella hållbarhets- och klimatmål. Flera kommuner beskriver svårigheterna och utmaningarna att utveckla cykelinfrastrukturen inom och mellan kommunerna på grund av bristfällig myndighetssamverkan. Dels tar processerna lång tid och inte minst små kommuner upplever svårigheter att få del av de medel som finns.

”det är ju en jättefråga i den här kommunen och en jättesvår fråga för att där har vi en motpart som heter Trafikverket...och det ska vara medfinansiering...och för att det ska bli gjort så har Trafikverket sagt att vi måste själva binda ihop gång och cykelnätet inom orterna”

”Problemet är ju att det är Trafikverket som ansvarar för den vägen...så det kommer ju inte att hända... det kommer aldrig att hända. Det finns inte på världskartan att de tänker bygga den cykelbanan. Det är verkligen bilen som är prio nummer ett där”

En annan typ av problem rör relationen med de egna invånarna. Politiken uppfattas ibland backa från beslut om besluten väcker ilska hos föräldrar eller hos allmänheten – inte sällan gäller då ämnet parkeringsplatser för bilar vid skolor och i centrala delar av kommunen, vilket försvårar arbetet med hållbara transporter.

”Jag tror det finns en rädsla (från politiken) att ta bort parkeringar längs den här gatan...trots att det finns parkeringar runtomkring överallt. Det är sånt man tampas med”

Vissa kommuner anger också att det är en utmaning att få med sig vissa relevanta aktörer/förvaltningar i arbetet med att främja fysisk aktivitet i planeringen. Det handlar framförallt om förskolan, skolan och vård och omsorg.

En särskild utmaning kan vara att försöka införa rörelse- och lekfrämjande miljöer när det i dag finns ett mycket utpräglat säkerhetstänk inom kommunerna. Flera upplever att lekplatser, skolgårdar och andra ytor inte tillåts att utformas på ett rörelsefrämjande sätt på grund av ett ”överdrivet säkerhetstänk”. Detta är ett klassiskt dilemma som inte minst pedagoger på förskolor och skolor i Sverige har vittnat om genom åren att kommunens säkerhetsinspektörer förbjuder och tar bort många lekfrämjande inslag på gårdar trots att pedagogerna har gjort bedömningen att det inte är någon fara för ”liv och lem”. Ofta handlar det dessutom om ytor och anordningar med lösa föremål och som barnen själva har varit med och skapat och som lockar fram lek och kreativitet. Här krävs en utökad dialog och kunskapsutbyte mellan skolor, pedagoger, skolförvaltningar och säkerhetsinspektörer: Vilka inslag och anordningar på skolgårdar, lekplatser och andra platser i kommuner är OK och främjar lek och rörelse utan att innebära en riktig säkerhetsrisk.

”...bygga roliga miljöer...men det finns ju en jätteutmaning i att det är så säkerhetsreglerat...att hur vi ska bygga för barn och man är väldigt rädd för att töja på de gränserna och ta risker för att man vet inte vad som händer riktigt. Generellt har vi inte varit superbra på att använda oss av barnperspektivet eller barnets perspektiv i vår planering. Det står väldigt fint om det i vår översiktsplan och jag tycker att vi egentligen inte är dåliga på det men vi har ju inte gjort några insatser sen barnkonventionen blev lag till exempel för att höja vår medvetenhet i de frågorna”

Betydelsen av FASiS, Region Sörmland och samverkan

Innehåll i intervjuerna om FASiS betydelse för ”frågan” är självklart en egen kategori. Respondenterna är eniga om att FASiS har haft stort inflytande på politiken och kommunernas planering och arbete med fysisk aktivitet – frågan har diskuterats, integrerats och prioriterats högre på agendan. Dessa framsteg har åstadkommit trots

den korta tidsramen (1,5 års projekt) och egentligen med ganska enkla medel: bra och hjälpsam koordinatör, genom att lyfta forskning och sprida goda exempel, främja samverkan, dialog och genom att arrangera träffar, möten och utflykter. Tjänstemän har fått större gehör för sina frågor mot beslutsfattare och politiker, de har inspirerats och de har kunnat inspirera kollegor. Här har även Region Sörmland varit bidragande eftersom de regelbundet samlat kommunala beslutsfattare och tagit upp vikten av detta arbete. Fler kommuner pratar med varandra såväl ”över kommungränserna” som ur ett regionalt perspektiv under projektet.

Citaten nedan speglar hur FASiS lyckats få upp frågorna på bordet politiskt och inom förvaltningar:

”Jag måste säga att FASiS har gjort att frågorna har kommit upp...vilket de inte hade gjort annars. Så det är kul. Jag hoppas att det kan fortsätta på något sätt”

”vi har ju haft anledning att fundera över de här frågorna speciellt senaste året så det här projektet (FASiS) har ju gett en skjuts i att fundera över hur vi planerar och jag tror inte det här begreppet gestaltad livsmiljö har riktigt varit någonting vi har hanterat”

Citatet nedan illustrerar hur FASiS även påverkat tjänstemännen positivt:

”Och det är många tjänstemän som är väldigt engagerade...jag märker det när jag har pratat med andra förvaltningar...att folk blir väldigt taggade”

FASiS har även inneburit att kommunerna och tjänstemännen får en inblick i hur andra kommuner arbetar och även vad forskningen säger. Detta ger en bekräftelse att de redan gör bra saker:

”Och få bekräftat saker man redan gör... haha... det här gör ju vi ganska bra”

”...nu kör vi och gör någonting i alla fall - nu testar vi liksom grejer här”

Det regionala perspektivet

Formandet av Region Sörmland har förändrat perspektivet på folkhälsoarbetet mycket. Från att förr nästan enbart ha varit en hälso- och sjukvårdsfråga med fokus på förebyggande arbete mot redan sjuka individer och grupper, till ett regionalt utvecklingsperspektiv med både förebyggande och hälsofrämjande insatser och åtgärder i dag. Den första prioriteringen i den regionala utvecklingsstrategin handlar om att främja hälsa. En hälsosam och frisk befolkning är en avgörande pusselbit för framtida regional utveckling vilket ger ett stöd för satsningar på att främja fysisk aktivitet i befolkningen och skapa bättre villkor och miljöer. Den regionala strategin är annars mycket fokuserad på bostads- och arbetsmarknadsutveckling.

Respondenten betonar att Region Sörmland har en väldigt viktig roll för att stötta kommunernas arbete med att främja fysisk aktivitet. Det handlar inte bara om direkt påverkan genom egen planering och ”egna pengar” utan även indirekt genom dialog och på andra sätt förändra ”tänket” hos exempelvis de kommunala politikerna, länsstyrelsen och Trafikverket.

Men hen medger också att Region Sörmland är en relativt ny organisation och fortfarande behöver identifiera på vilka arenor man ska verka på och vilken roll man

ska ta gentemot andra aktörer. Vilka frågor löses lättast på regional nivå. Detta är inte självklart från början utan en utvecklingsprocess:

”...vilket ansvar har regionen för det? Vilken roll ska vi ta? Och då om man håller sig till regional utveckling...det är ju inte lika tydligt givetvis...tittar man på de här dokumenten om regional utveckling så står ju inte folkhälsa och fysiska rörlighet så där jätteofta i texterna”

”Vad är det för frågor som inte går att lösa inom den kommunala geografin, utan faktiskt måste ha en regional eller kanske till och med storregionala perspektiv för att faktiskt gå att lösa?”

Att främja dialog är en uppenbar sådan roll för Region Sörmland, men även denna till synes enkla uppgift förknippas med vissa utmaningar. Att främja dialog och skapa nya forum kan vara en relativt enkel åtgärd på egen hand, men man ska samtidigt komma ihåg att varje kommun har väldigt många olika dialogforum att förhålla sig till och medverka i. Vissa större kommuner kan delta i över 100 olika forum regelbundet. En möjlig väg framåt kan vara att i stället se över hur fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer kan integreras i befintliga och ämnesnära forum.

Att organisationen är väldigt ny gör samtidigt att det är lättare att arbeta på nya sätt med samverkan och planering enligt respondenten. Att få in en ny kompetens och nya perspektiv via FASiS-koordinatören beskrivs som viktigt för att förändra arbetssätten: ”och just det där att få in ett annat perspektiv i samhällsplaneringen – det är det roligaste! Kommunerna har tagit emot det här och tyckt att det varit bra och att det verkligen gett något. Det är ju det regionala uppdraget vi har”

Region Sörmland kan även stötta genom att kunna skjuta till resurser om kommunerna föreslår projekt som är i linje med strukturbilden för Sörmland. På senare år har exempelvis Vingåker, Eskilstuna och Strängnäs fått medel för olika projekt via Tillväxtverket.

Kommunerna har i denna rapport tydligt lyft fram Trafikverket som en nyckelaktör för cyklingen i det regionala perspektivet, men att de agerar bromsklossar i frågan. Region Sörmlands relation till Trafikverket i frågor som rör investeringar i den regionala cykeltrafiken beskrivs som ”en utmaning” av respondenten. Det finns ett uttalat ointresse från myndigheten för cykelfrågor. Kommunerna i Sörmland upplevs ha svårt att få gehör hos Trafikverket för sina förslag på utbyggnad av kommunala och interkommunala cykelvägar (således en samstämmig uppfattning med vad kommunerna säger), samtidigt som myndigheten tolkar ”cykel” som ”mindre prioriterade åtgärder” jämfört med större projekt för bil eller kollektivtrafik.

”Trafikverket har tolkat sitt uppdrag som att de inte lägger åtgärder på det som vi brukar kalla steg 1 och steg 2 åtgärder, alltså de som handlar om beteende och mindre åtgärder och det är klart att den typen av beteendepåverkande aktiviteter som det ju många gånger handlar om gång, cykel och kollektivtrafik de får ju vi på kommunal och regional nivå, kämpa för...”

Länstransportplanerna har genom åren inte heller varit utformade för den typen av investeringar, enligt respondenten, då planen är mer inriktad på infrastrukturen mellan städer, snarare än inom tätorter där cykelfrågorna oftast hamnar. Den nya

länstransportplanen som Region Sörmland precis antagit har emellertid tagit steg i rätt riktning, men mycket återstår innan cykling är starkt representerat i det regionala planperspektivet framhäver respondenten.

Illustration över hur Sörmlands kommuner arbetar med fysisk aktivitet

Nedanstående illustration bygger på information från kommunernas styrande dokument och innehåll från intervjuer och enkäten. Illustrationen visar tydligt att kommunerna främst arbetar med insatser och åtgärder i den fysiska och byggda miljön för att skapa goda villkor till fysisk aktivitet (vänster ruta), men betydligt mindre med riktade insatser för att främja fysisk aktivitet till grupper eller invånarna som helhet (höger ruta).

Situationen bidrar till att arbetet med att främja fysisk aktivitet primärt sker via en typ av påverkansåtgärder när forskningen visar att det krävs flera. Denna rapport använder liknelsen med en promenad som nästan enbart förlitar sig på att använda sig av ett enda ben.

Figur 4. Exempel på kommunernas insatser som underlättar fysisk aktivitet genom åtgärder i den byggda, fysiska eller naturliga miljön (vänster) och riktade insatser för att främja fysisk aktivitet (höger). Exemplet representerar inte kommunens alla åtaganden. Vi har till exempel inte granskat arbetet och dokument rörande förskola, skola, vård, omsorg eller stöd eller insatser som civilsamhället genomför.

Bildtext: Bron ger ett slitet och förfallet intryck och är smal (ca 120 cm). En smal bro gör det svårt för två fotgängare att mötas på bron och omöjligt att mötas om den ena eller båda drar barnvagnar eller sitter i rullstolar. Avsaknaden av räcke på höger sida kan vara en säkerhetsrisk, t ex för små barn, då bron går över en bäck som åtminstone på vår och höst blir djup. Naturvårdsverket m fl (2013) har publicerat en mycket bra skrift med vägledning om säker, trygg och tillgänglig utformning av naturområden. Se referenslistan.

Bildtext: Bred, fin, säker och bra utformad bro. Bron förhöjer upplevelsen för användaren, underlättar möten och visar på betydelsen av gestaltning för ett bra resultat. Erfarenheten från många friluftsområden är att broar och andra installationer ofta ger ett slitet och gammalt intryck. Foton: Johan Faskunger

Två narrativ

Ett sätt att förmedla och beskriva kommunernas förutsättningar och nuvarande situation är att använda narrativ. Nedanstående narrativ och citat är påhittade, men bygger på en syntes av framträdande teman och innehåll från styrande dokument, intervjuerna och svar från enkäten. Narrativen utgår från kommunernas storlek befolkningsmässigt eftersom analysen identifierade skillnader i förutsättningar, upplevelser och situation mellan stora och små kommuner i Sörmland.

”Liten kommun”

”Att arbeta med fysisk aktivitet i en liten kommun har både sina fördelar och utmaningar tycker jag. Vi är en liten organisation så pengar och andra resurser är ofta begränsade, men vi åstadkommer mycket ändå och jag tycker att våra politiker ofta lyssnar på oss tjänstemän och är tydliga! Att vi är en liten kommun gör att vi har nära till varandra och ganska enkelt kan göra avstämningar och starta samarbeten... det behöver inte bli så komplicerat. Jag skulle säga att det finns ett gott klimat för bra samarbeten och vi har nära till medborgarna och föreningslivet. Vi har det jätteförspant med ideella krafter och engagemang som går att nyttja. När vi lägger fokus på någonting så går det ganska snabbt att få till förändringar och det är inte heller så tröskeltungt. Vi behöver inte mölja igenom 17 remissinstanser som kanske tjänstemän i stora kommuner behöver.

Samtidigt finns det nackdelar med en liten kommun. Vi är ganska få som ska mäta med en massa olika arbetsuppgifter så vissa saker kan vi inte genomföra. Många i kommunen är inriktade på att förtäta och bygga nya bostäder och områden på socialt och ekologiskt värdefull mark. Många tar naturen för given på ett litet ställe eftersom

orten är omgiven av mycket natur, det är väl först när den bostadsnära naturen är borta som de kommer inse förlusten och då är det för sent. Det finns ganska många arbetsökande och människor utanför sysselsättning så vi har en utmaning med att främja inte bara arbetstillfällen utan även framtidstron i bygden. Här är fysisk aktivitet och goda villkor till friluftsliv viktigt. Vissa saker är svåra att förändra. Många är väldigt vana vid att ta bilen överallt så det är svårt att åstadkomma nödvändiga förändringar av många gatumiljöer och att förmå människor att gå och cykla till skola, arbete och andra målpunkter. Politikerna kan ibland vara lite känsliga för att genomföra förändringar som riskerar att reta upp opinionen – även om åtgärderna och behoven har pekats ut i styrande dokument. Ganska många utemiljöer skulle behöva ett ansiktslyft och utvecklas som mötesplatser, men vi jobbar på!”

”Stor kommun”

”Att arbeta med fysisk aktivitet i en större kommun har både sina fördelar och utmaningar. Även om det oftast finns resurser och kompetens i organisationen så glöms ofta fysisk aktivitet och folkhälsoaspekter bort i planeringen och det är svårt att få till ett helhetstänk över förvaltningsgränserna kring fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer i staden. Det vi är bra på är att jobba med idrotten, spontanidrottsytor, parker och sån’t där... Däremot har vi dålig koll på markens och platsers sociala värden och vi skulle behöva förbättra medborgardialogen – inte bara med barn nu när Barnkonventionen är lag utan även med vuxna, äldre, personer med funktionsvariationer, grupper som inte deltar i fritidsaktiviteter i samma utsträckning och civilsamhällets föreningar. Våra politiker prioriterar och agerar inte alltid efter styrdokumentens ambitioner och mål... beslutar om bostadsprojekt som bygger in ohållbara transporter i strukturen för lång tid framöver och sån’t... Vi upplever att det ofta är ganska svårt att nå politikerna. Det kortsiktiga tänkandet hos beslutsfattare och ”perspektivträngsel” hos tjänstemännen gör att en långsiktig satsning på fysisk aktivitet inte prioriteras. Då spelar det ingen roll att vi är duktiga på att utforma attraktiva platser och sådant. Systemfelen gör att vi inte riktigt lyckas med utmaningen att öka fysisk aktivitet i befolkningen. Alla är ju egentligen positiva till arbetet med fysisk aktivitet, men det är svårt att hitta formerna och för frågan att synas i konkurrensen. När vi har genomfört projekt så har det ofta funkats bra och mottagits väl, till exempel vid invigningar av strandnära promenadstråk och friluftsområden/naturreservat. Men vi har mycket utveckling kvar innan vi på allvar kan sägas jobba systematiskt med riktade insatser mot speciella grupper eller allmänheten. Det borde vi ha resurser till tycker jag.”

Bildtext: Hav, skärgård och kustnära områden är viktiga rörelsefrämjande friluftsmiljöer, t ex för båtliv, badliv, kanot/kayak, vandring, fiske. Denna rapport visar att Sörmlands kommuner är måna om att tillgängliggöra kustnära miljöer för fler invånare och besökare.

Foto: Oxelösunds kommun.

Diskussion

Diskussionen består av en inledning följt av en sammanfattning av resultat från dokumentanalysen, enkäten och djupintervjuerna. Den fokuserar sedan på att diskutera hur arbetet med fysisk aktivitet kan lyftas och stärkas, kopplingen till annan forskning och erfarenhet och avslutas med rekommendationer och slutsatser.

Inledning

De viktigaste resultaten i denna rapport är att kommunerna visserligen verkar bedriva ett relativt bra arbete för att skapa fysiska förutsättningar till fysisk aktivitet, men att mycket återstår för att integrera frågan ”i politiken”, i planeringen och i ordinarie verksamhet med samverkan över sektorsgränser och förvaltningar. Kommunerna har även ett behov av att utveckla och stärka arbetet med att främja fysisk aktivitet i befolkningen och i särskilda grupper. ”Frågan” behöver prioriteras högre, integreras i flera politikområden och ingå i hela planeringskedjan utan att ”frågan” tappas eller glöms bort längs vägen. Det praktiska arbetet är primärt platsfokuserat - lekplatser, motionsanläggningar, parker, friluftsområden och så vidare - snarare än via ett strukturellt och stadsövergripande arbete för att skapa rörelsefrämjande städer, orter och nätverk av miljöer och platser. Arbetet beaktar inte tillräckligt mycket folkhälsoperspektivet eller medborgarmedverkan med allmänheten eller särskilda grupper. Detta gör sammantaget att kommunerna inte har tillräcklig kraft och förutsättningar att öka fysisk aktivitet i befolkningen och utjämna skillnader i fysisk aktivitet, hälsa eller ohälsa mellan grupper. Här har FASiS haft betydelse för att dels vidga vyerna mot att främja de övergripande förutsättningarna för fysisk aktivitet, rörelsefrihet, hållbara transporter och så vidare och inte enbart fokusera på att utveckla enstaka platser, dels att arbetet ska prioriteras högre politiskt och inom planeringen.

Det är stora skillnader i förutsättningar mellan kommunerna i arbetet med fysisk aktivitet, men alla kommuner skulle gynnas av att tydligare lyfta fram fysisk aktivitet och attraktiva miljöer för fysisk aktivitet som resurs för en hållbar samhällsutveckling – socialt, ekonomiskt och miljömässigt – och samhällsnytta. Forskning visar att insatser för att främja fysisk aktivitet är samhällsekonomiskt lönsamma. De behöver inte heller vara särskilt dyra eller komplicerade och engagerar normalt såväl civilsamhället som allmänheten. Invånare är ofta experter på sitt bostadsområde och bostadsort och kan bidra till medborgarmedverkan i projekt och insatser för att både förbättra villkoren till och främja fysisk aktivitet. Här har kommunerna mycket att förbättra vad gäller synen på invånarna som aktiva samhällsmedborgare i planeringen och i verksamheten. Ingen kommun i Sörmland har en övergripande och sektorsövergripande handlingsplan för att främja fysisk aktivitet. Detta faktum behöver inte betyda att frågan inte är prioriterad eller att ”inget händer”, men risken är större att frågorna inte blir koordinerade eller tappas bort längs vägen. ”Frågan” riskerar att inte bara hamna mellan stolarna i planering och resurstilldelning utan även i det dagliga arbetet och i dialogen mellan olika förvaltningar. Oavsett om man framöver tar fram en plan eller inte så är det viktigt att frågorna på något sätt hanteras strategiskt. Det viktiga är att ta sig ur stuprännan, träckla in frågan om fysisk aktivitet i olika processer och att stärka det politiska stödet. Hängrännorna behöver sitta högt upp för att klara av alla utmaningar i planeringen och i den praktiska verksamheten.

Vår granskning har framförallt berört dokument och förvaltningar som har med samhällsbyggnad, planeringsfrågor och park- och fritidsfrågor att göra. En brist är

självfallet att vi, inom ramen för detta uppdrag, inte kommit i kontakt med exempelvis stöd och omsorg, utbildning och kultur. Dessa har med största sannolikhet också planer och verksamhet av relevans för fysisk aktivitet, vilket gör att våra slutsatser kan vara delvis missvisande och underskatta det totala arbetet med fysisk aktivitet inom respektive kommun. Detta är ett område för framtida granskningar och genomlysningar.

Resultat från de styrande dokumenten

Det finns mycket innehåll i de styrande dokumenten som stödjer arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer, till exempel mål om meningsfull fritid, starkt föreningsliv, hållbar utveckling, hållbara resor, trygga och säkra miljöer, tillgängliga friluftsområden och anläggningar, och så vidare. Det är inte i innehållet som de största bristerna verkar finnas. De viktigaste resultaten i analysen av styrande dokumenten är att kommunerna främst verkar inrikta sig på att skapa goda fysiska förutsättningar till olika former av fysisk aktivitet, men inte i samma omfattning arbetar med riktade insatser och strategier för att främja fysisk aktivitet i befolkningen eller till specifika grupper. Det saknas policyer för uppgiften eftersom ingen kommun har en politiskt antagen sektorsövergripande handlingsplan för att främja fysisk aktivitet – något som är starkt rekommenderat av WHO för att ha en chans att lyckas med utmaningen (WHO 2018). Några av kommunerna har dock specifika planer/program för relaterade områden som friluftsliv, gång- och cykling och idrott. Begreppet fysisk aktivitet förekommer inte särskilt ofta i dokumenten, men närliggande ämnen och begrepp såsom friluftsliv, rekreation, motion och lek är flitigt förekommande vilket är positivt ur ett fysiskt aktivitetsperspektiv. Natur, grönska och friluftsområden anges som speciellt viktiga för kommunerna, invånarna och för att främja turismen. Inte heller är folkhälsoperspektivet särskilt starkt representerat i de styrande dokumenten. Även i de fall där folkhälsa eller de folkhälsopolitiska målen nämns är det oklart hur det genomsyrar planeringen. På samma sätt saknas tydliga kopplingar till Region Sörmlands strategiska dokument och interkommunala samarbeten. Region Sörmland lyfter fram hälsa som en viktig utvecklingsinriktning vilket ger ett bra stöd för fortsatta satsningar på ökad fysisk aktivitet.

Rapporten bedömer att kommunerna är relativt bra på, och inser värdet av, att skapa goda förutsättningar till olika former av fysisk aktivitet. Bra utbud av, och tillgång till, natur- och friluftsområden, anläggningar för motion och rekreation och attraktiva platser/mötesplatser, goda möjligheter till hållbara transporter, med mera, ses som viktiga tillgångar för kommunen, klimatet, invånare och besökare enligt styrande dokument. Sådana strategier främjar invånarens fysiska aktivitet, hälsa, välbefinnande och trivsel, lockar såväl människor som aktörer att flytta till och etablera sig i kommunen och gynnar turismen enligt de styrande dokumenten. Det vill säga, bra förutsättningar till fysisk aktivitet används i marknadsföringssyfte av kommunerna. De flesta kommunerna anger att motorburna transporter ska minska, gång- och cykeltrafik ska främjas/öka och att bostadsnära natur ska bevaras och utvecklas. Cykling nämns oftast i anslutning till miljö- och klimatarbetet men ibland även ur ett folkhälsoperspektiv. Ett perspektiv som inte nämns särskilt ofta är att gång och cykling representerar yteffektiva transportmedel vilket sannolikt kommer bli ett än viktigare perspektiv i våra framtida förtätade städer. Större städer i Sverige har ofta tydligare skrivningar om yteffektivitet och att bilåkande ska begränsas. Endast en kommun i Sörmland har en separat gångplan. För att främja tillgänglighet och hela resan kan gång och promenad som fenomen behöva lyftas fram tydligare.

Resultat från enkäten

Svaren på enkäten speglar väl resultaten från genomlysningen av de styrande dokumenten och innehållet i djupintervjuerna. Enkäten visade generellt att kommunerna behöver stärka arbetet med att identifiera invånargrupper med stillasittande livsstilar, bli bättre på att arbeta med riktade insatser mot dessa grupper eller andra sårbara grupper och övriga befolkningen och stärka samverkan med friluftorganisationer, grannkommuner och Region Sörmland. Små kommuner upplevde generellt bättre samverkan med grannkommuner än de större kommunerna. Även den politiska prioriteringen av ”frågan” och arbetet med att främja gång och cykling via insatser mot allmänheten och olika grupper bedöms överlag behöva stärkas.

Sex av åtta kommuner anger att de antingen är ’dåliga/mycket dåliga’ eller ’varken bra eller dåliga’ på att främja fysisk aktivitet inom sysselsättningsåtgärder vilket är lite förvånande med tanke på att arbetssökande grupper generellt är mindre fysiskt aktiva jämfört med grupper i sysselsättning. Arbetssökande torde även vara relativt lätta att nå då de ingår i olika arbetsmarknadsåtgärder. Många kommuner i Sverige har erfarenhet av att arbeta med hälsofrämjande åtgärder gentemot denna grupp.

Sju av åtta kommuner anger att de är ’dåliga/mycket dåliga’ eller ’varken bra eller dåliga’ när det gäller att utveckla utemiljöer för lek, fysisk aktivitet och uteundervisning vid förskolor och skolor, vilket också är förvånande många med tanke på den allmänna debatten kring skolans (dåligt utformade) gårdar, kommuners uppdrag att förbättra skolgårdar och betydelsen av bra gårdar för fysisk aktivitet, inlärning och utveckling (Faskunger m fl, 2018). Betydelsen av gröna förskolegårdar och omgivningar har även nyligen uppmärksammats i en svensk studie för att motverka att barn exponeras för luftföroreningar från biltrafik (Rissler & Stroh, 2022). Insatserna att utveckla och renovera förskole- och skolgårdar är inte heller särskilt kostnadskrävande för en kommun oavsett kommunens storlek och resurser i jämförelse med andra budgetposter. Här finns en viktig uppgift för Sörmlands kommuner och som är högst relevant med tanke på den nyss antagna Barnkonventionen och skolornas uppdrag att skapa stimulerande lärandemiljöer och främjandet av fysisk aktivitet, inlärning och hälsa (Faskunger m fl, 2018).

Kommunerna anser sig vara bra på att samverka med idrottsrörelsen, att bygga och utveckla platser för spontanidrott, parker, lekplatser och idrottsanläggningar samt att informera om friluftsområden och utbudet i kommunen för att bland annat locka turister till kommunen.

Resultat från djupintervjuer

Framträdande teman i intervjuerna var en upplevd svårighet att nå fram till politiken, bristande politisk styrning och låg prioritering för frågan. Andra centrala teman var upplevda stuprör inom organisationerna och i planeringen samt att arbetet med fysisk aktivitet är underutvecklat jämfört med många andra områden. Intervjuerna visade även att det finns svårigheter med långa ledtider mellan planering och projekt/utförande (”frågan tappas bort på vägen”), att folkhälsoperspektivet ofta saknas och att arbetet med att främja fysisk aktivitet till invånare och grupper är underutvecklat.

Respondenterna upplevde att politiken ofta förbiser målen och ambitionen i de styrande dokumenten, till exempel i översiktsplanen, vid beslut och prioriteringar som rör

stadsutveckling och exploateringar. Översiktsplanen ska ses som en viljeinriktning och idealiskt utfall, men sedan kommer verkligheten emellan och politiken tänker ofta kortsiktigt. Om översiktsplanernas skrivelser och målsättningar skulle realiseras skulle sannolikt arbetet med att främja fysisk aktivitet ha kommit betydligt längre än vad som är fallet i dag. Inte alla kommuner upplever ovanstående. Vissa kommuner har haft ett stabilt politiskt styre under lång tid och ”avståndet” till beslutsfattarna är kortare vilket medfört att beslutsfattarna har fått goda möjligheter att sätta sig in i frågor som rör fysisk aktivitet och ger tydligare uppdrag till tjänstemännen och förvaltningarna.

Respondenterna menar även att kommunernas struktur och arbetssätt med många stuprör och långa ledtider från planering till genomförande inte passar arbetet med fysisk aktivitet särskilt väl då arbetet av naturen berör nästan alla kommunens förvaltningar och dessutom ofta berör föreningslivet, privata aktörer och allmänheten. Se figur 9 (s.74) för en illustration över hur många aktörer som kan vara inblandade. ”Frågan” tappas eller glöms bort och tjänstemännen har ett stort antal andra ämnen, uppgifter och policyer att ta ställning till – något som ibland kallas problemet med ”perspektivträngsel”. Eftersom fysisk aktivitet påverkar så många olika områden och bidrar till att främja många prioriterade mål borde det vara möjligt att skapa synergier i planeringsarbetet och mellan olika intressen.

Djupintervjuerna visade dels att det är stora interkommunala skillnader i förutsättningar för arbetet med att främja fysisk aktivitet och hur långt man har kommit inom olika områden, dels att det är stora skillnader mellan befolkningsmässigt stora och små kommuner.

Hur kan arbetet med fysisk aktivitet stärkas?

Det är tydligt att arbetet med fysisk aktivitet i planeringen kan stärkas och flytta fram positionerna på många olika sätt, till exempel genom att integrera frågan i andra intressen, stärka folkhälsoperspektivet i satsningar, undvika stuprörssystemet, koppla ihop planeringen för fysisk aktivitet med målen om ökat inflytande och delaktighet från befolkningen. Framförallt handlar denna uppgift om att öka politikernas prioriteringar och långsiktiga stöd för arbetet med att främja fysisk aktivitet och skapa rörelsefrämjande städer. För utan politiskt stöd händer ingenting som en respondent sa. En viktig uppgift framöver blir också att stärka samverkan och kunskapsutbytet mellan kommunerna och Region Sörmland.

Koppla ihop arbetet med fysisk aktivitet och hållbarhetsarbetet

Inom arbetet med hållbarhet i Sörmland finns stor potential att mycket tydligare ”koppla på” fysisk aktivitet. De flesta kommunerna och Region Sörmland skulle kunna skapa tydligare kopplingar mellan arbetet med hållbar utveckling, hållbara transporter, klimatarbetet och arbetet med fysisk aktivitet och folkhälsa. De två områdena ’Folkhälsa’ och ’Miljö’ skulle kunna förstärka varandra och knytas närmare varandra. Det gäller inom alla tre övergripande dimensioner av hållbarhet. I arbetet med en hållbar samhällsutveckling finns stor potential att även inkludera människans behov av och intresse för rörelse för individuell och social utveckling och inläring. Fysisk aktivitet kan även ses som ett sätt att bygga upp kroppens motståndskraft och att klara av potentiella kriser. Inom det organiserade friluftslivet, till exempel, lär deltagarna sig att klara sig på egen hand i naturen, göra upp eld, laga mat utan elektricitet och att hitta

ätbara växter och bär.

Av Region Sörmlands prioriterade inriktningar för en hållbar framtid är arbetet med fysisk aktivitet centralt för fyra, men relevant för alla fem, prioriteringar:

- Jämlika livsvillkor och god hälsa för alla, med särskilt fokus på barn och unga;
- Goda boende- och livsmiljöer som ger jämlika möjligheter till arbete, välbefinnande och välfärd;
- En hållbar fysisk och digital tillgänglighet och mobilitet;
- Kompetensförsörjning och livslångt lärande; och
- Ett växande och dynamiskt näringsliv som bidrar till hållbar omställning.

Figur 5. Region Sörmlands strategi för hållbarhet, där god hälsa ingår som prioriterat mål.

Det finns också goda möjligheter att koppla ihop miljöarbetet med arbetet för fysisk aktivitet. I dagsläget bedömer Länsstyrelsen i Södermanlands län (2019) att de flesta miljömålen och generationsmålet inte kommer nås, och utvecklingen för miljön är negativ. Exempel på miljöområden med relevans för fysisk aktivitet, friluftsliv och folkhälsa och där utvecklingen har varit negativ i Sörmland är inom målen:

- Levande skogar
- Hav i balans samt levande kust och skärgård
- Levande sjöar och vattendrag
- Ett rikt odlingslandskap
- Ett rikt djur- och växtliv
- En god bebyggd miljö

Flera av ovanstående mål handlar på olika sätt om att vårda och bevara den värdefulla tätorts- och bostadsnära naturen. Vad gäller bevarandet av befintliga bostadsnära natur- och friluftsområden finns en svårlöst konflikt då de flesta kommuner i Sörmland samtidigt anger att ett viktigt mål är att förtäta huvudorten och i viss mån även mindre orter i kommunen via byggande av fler bostäder och genom andra exploateringar. Flera kommuner anger i sina dokument att förtätningen dessutom kan bli omfattande i framtiden. Befintliga natur- och friluftsområden riskerar därmed att försvinna eller naggas i kanten i så stor omfattning att de mister sin användbarhet eller sina kvaliteter för fysisk aktivitet, rekreation, friluftsliv och träning/idrott. En ännu större utmaning blir då att etablera nya natur- och friluftsområden i sådana bostadsområden/stadsdelar vilket ”det talas om” i många kommunala dokument, men som ofta visar sig vara svårt i praktiken på grund av få lämpliga och lediga ytor. Verktygen grönytefaktor

och prioriterad grönstruktur nämns av några kommuner som lyckats bäst. Region Sörmland tar även upp att andelen resor med bil och utsläpp av föroreningar på grund av bilåkandet fortsatt är hög i Sörmland, vilket motverkar ovanstående mål.

Arbetet med att bevara grönområden och öka andelen grönska i Sörmlands kommuner är långt ifrån endast en fråga om att skapa trivsamma livsmiljöer och att vårda naturen för djurens och växternas skull. Utöver att grönska och grönområden bidrar med ekosystemtjänster, främjar fysisk aktivitet och skapar attraktiva miljöer för människor och djur, finns också ett tydligt samband med att god tillgång till natur och grönska förebygger dödsfall och sjukdomsborða. Brist på grönska i bostadsområden och städer ökar nämligen risken för förtida död. Om Europas städer var utformade med högre andel gröna ytor skulle nästan 43 000 dödsfall kunna förhindras varje år. Om alla svenska orter var lika gröna som Göteborg – den mest gröna svenska staden i undersökningen - skulle hundratals fall av förtida död kunna förebyggas årligen (Barboza m fl, 2021). Detta gäller självfallet Sörmlands städer och orter också.

Bildtext: Grönska i tätorter och närhet till parker och friluftsområden förebygger dödsfall och sjukdomsborða samtidigt som miljöerna upplevs som mer attraktiva. Om alla Europas städer nådde WHO:s rekommendation för tillgång till grönska och natur skulle 43 000 dödsfall kunna undvikas varje år. Grönska förbättrar luften. Luftföroreningar i Sverige orsakar varje år cirka 1 000 sjukhusinläggningar i hjärt- och kärlsjukdom och bidrar till cirka 8 000 förtida dödsfall.
Foto: Trosa kommun

När det gäller barn och ungdomar finns en annan viktig aspekt av tillgången till natur och grönska, nämligen att det inte bara främjar fysisk aktivitet och lek, utan även kognitiv förmåga, inlärning och välbefinnande enligt en svensk översiktsrapport (Faskunger m fl, 2018). Effekterna av att exponeras för grönska i barndomen sitter även i upp i vuxen ålder: En studie på nästan 1 miljon danska barn visade nyligen att en hög andel grönska i bostadsområdet under uppväxtåren markant sänkte risken för mentala åkommor och sjukdomar i vuxen ålder. Barn som vuxit upp i områden med lägst andel grönska hade 55 procent högre risk för mentala åkommor och sjukdomar jämfört med barn som vuxit upp i områden med högst andel grönska. Sambandet kvarstod även vid kontroll för till exempel socioekonomisk bakgrund, grad av urban miljö vid bostadsorten och familjehistoria av mental sjukdom. Ju längre barnen bodde i de grönaste bostadsområdena, desto lägre risk för framtida mental sjukdom (Engemann m fl, 2019).

Grönska verkar även fungera utjämnande på hälsastatus: En engelsk studie på över 40 miljoner vuxna briter (Mitchell & Popham, 2008) undersökte kopplingen mellan deltagarnas socioekonomiska status, social utsatthet i bostadsområdet, grönska i

och nära bostadsområdet och hur det påverkade risken för förtida död och död från hjärt- och kärlsjukdomar. Deltagarna följdes under många år. Det var en mycket stor skillnad i dödlighet mellan gruppen med lägst socioekonomi och gruppen med högst socioekonomi (1.93 högre risk) när områdena hade dålig tillgång till grönska. Risken att dö sjönk emellertid markant i de mest utsatta områdena om bostadsområdet i stället hade god tillgång till grönska: risken sjönk till 1.43. Hög andel grönska i bostadsområdet motverkade således förtida död och minskade skillnaderna i risk för förtida död mellan olika socioekonomiska grupper. Studien menade att grönska kraftigt kan minska socioekonomiska skillnader i förtida död och dödsfall orsakade av hjärt- och kärlsjukdomar bland annat genom att erbjuda bättre lokala förutsättningar till naturkontakt, fysisk aktivitet och friluftsliv för invånarna, men även genom att filtrera bort luftföroreningar.

Det är framförallt tre mål i Agenda 2030 som är relevanta för fysisk aktivitet inom hållbarhetsarbetet i Sörmland; mål 3, 16 och 17.

Mål 3 God hälsa och välbefinnande. Målet är högst relevant med tanke på det starka sambandet mellan regelbunden fysisk aktivitet, hälsa och välbefinnande. I Sörmlands hållbarhetsprogram finns dock begreppet fysisk aktivitet endast nämnt på ett enda ställe och begreppet hälsa för tankarna till individens hälsa snarare än hälsans utveckling i befolkningen, det vill säga folkhälsa. Friluftsliv nämns på några enstaka ställen, vilket kan sägas vara relativt synonymt med fysisk aktivitet. Att tydligare integrera begreppet folkhälsa i hållbarhetsarbetet är viktigt då man tydligare även fokuserar på faktorer som främjar jämställda och jämlika villkor till hälsa vilket i sin tur främjar social hållbarhet.

Mål 16 handlar om fredliga och inkluderande samhällen. I det gemensamma ansvaret för närmiljön finns möjligheter att förbättra villkoren till fysisk aktivitet genom att invånare kan vara delaktiga och aktiva i planeringen och verksamheten. Invånare är ofta experter på sitt eget närområde och dessutom ofta motiverade att påverka sin omgivning och livsmiljöer om de får chansen. För kommunerna i Sörmland samt Region Sörmland finns även en utmaning att öka samverkan med aktörer inom civilsamhället och idéburen sektor.

Mål 17 handlar om genomförande och globalt partnerskap och där satsningar på fysisk aktivitet kan spela en roll. Fysisk aktivitet kan exempelvis stärka det kommunala arbetet med identitet, destination, hållbarhet, trygghet, gemenskap – känsla av sammanhang samt aktiv medborgarmedverkan. På såväl lokal som regional nivå kan fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer ingå i en gemensam vision för hållbar utveckling. Genom att samtidigt bredda begreppet fysisk aktivitet och inkludera hållbarhet, närodlat mat och produkter, trygghet, och så vidare, kan sannolikt engagemang, stöd och motivation för frågan öka. Flera regioner bedriver i dag kommunöverskridande fysisk planering, till exempel Skåne och Stockholm, och Halland är på gång med start 2023, för frågor som rör fysisk aktivitet och detta kan ses som ett sätt att värna om gemensamma resurser och främja samverkan.

Ta reda på markens och rörelsestråkens sociala värde

Det är också oklart i vilken omfattning som kommunerna – med några undantag - har genomfört konsekvensanalyser eller analyser för att ta reda på olika ytors sociala

värden, faktiska användande och önskemål om utveckling eller bevarande. Sådana analyser är viktiga bland annat vid prioriteringar och beslut inom planeringen och vid förtätningar och för att undvika att mark som används av allmänheten och föreningar försvinner. I dokumenten nämns framförallt analyser av påverkan på miljö och ekosystem. Det finns ett stort behov av att förbättra kunskapen om platsers, områdens och olika rörelsestråks sociala värden och användande. Detta är ett område som naturligt inkluderar invånarna och olika grupper i samhället.

Utöka medborgarmedverkan i planeringen

Medborgarmedverkan i satsningar på ökad fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer är mycket viktigt av många olika anledningar. Att sådana satsningar normalt är populära hos befolkningen står klart. Kommuner kan främja ökad medborgarmedverkan genom att börja utveckla fler rörelsefrämjande miljöer och marknadsföra dem. En utvärdering av insatser för fysisk aktivitet i städer inom healthy cities-nätverket i Europa (Faskunger & Mackiewicz, 2014) visade att invånarnas intresse att påverka städerna i en rörelsefrämjande riktning ökade kraftigt efter att städerna inlett en utbyggnad av gång- och cykelbanor, bilfria områden, lekplatser, parker och andra gröna ytor, med flera. Antalet inskickade medborgarförslag med relevans för fysisk aktivitet ökade kraftigt efter ovanstående stadsutvecklingsprojekt. Kommunen kan således visa ledarskap och ”ta tåten” genom att påbörja och marknadsföra satsningar på fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer.

Barn och ungdomar har ett intresse utav att påverka. BRIS, Barnens rätt i samhället, har genomfört en Sifo-undersökning bland barn i åldern 13–17 år som visar att en majoritet vill kunna påverka frågor som rör deras egna och åldersgruppens hälsa och livsvillkor (BRIS, 2022). Svaren visar främst tre förändringar barn i åldersgruppen önskar:

1. Involvera barn och unga i frågor som rör fysisk aktivitet. Lyssna på deras förslag och inkludera dem i planering av fritid och skolidrott.
2. Skapa en mer inkluderande idrott: Möjlighet för alla att vara med oavsett ekonomiska förutsättningar och minskad elitsatsning inom idrotten.
3. Bygga för lek och rörelse: Stimulera till rörelse genom aktivitetsparker, lekmiljöer och fritidsgårdar som organiserar fysisk aktivitet.

Forskning visar att det genom ökad grad av medborgarmedverkan finns möjligheter att ofta nå andra resultat än de vanliga och traditionella som bygger på ”top-down” eller ”expert-to-citizen-approach” (Innes & Booher, 2010). De vanliga och traditionella utfallen av sådana förhållningssätt behöver förvisso inte vara eller hamna ”fel”, men ökat medborgarinflytande brukar innebära ökad nöjdhet med slutresultatet, att projekt kan genomföras snabbare med färre överklaganden och att fler grupper får komma till tals. Ökad medborgarmedverkan, i sin tur, kan leda till en positiv spiral med ytterligare motivation från invånarna att bidra och vilja påverka vilket kan gynna frågor som fysisk aktivitet, gröna städer, tillgänglighet och attraktiva livsmiljöer. Det sker även en gemensam kunskapsuppbyggnad genom att man ges tillfälle att dela erfarenheter och kunskap.

Det gamla sättet med top-down approach kan liknas vid relationen mellan ”producent” och ”konsument” där kommunen förväntas leverera god livsmiljö till invånarna. God

Bildtext: När barn får möjlighet att påverka samhällsplaneringen blir det ofta en planering och prioritering av insatser som gynnar rörelsefrämjande miljöer, hållbarhet, gröna ytor och folkhälsofrågor. När barn involveras i planering kan det vara etiskt läge att se till att projekten inte drar ut flera år på tiden – då hinner barnen växa ifrån sina förslag och idéer.

Foto: Strängnäs kommun

livsmiljö är emellertid ingen produkt som kan levereras av en enskild leverantör utan inblandning av slutkonsumenten och ingen enskild aktör kan förväntas vara expert på exakt alla områden. Ovanstående behov av ökad medborgarmedverkan finns beskrivet i många styrande dokument och i en del visionstexter, men bristerna finns ofta i det praktiska arbetet och i planeringen. Här finns stora utvecklingsmöjligheter hur denna dialog och process ska gå till och skötas framledes.

Samtidigt är det värt att poängtera att det sannolikt är orealistiskt och för kostnadskrävande att ha medborgarmedverkan i exakt varenda planeringsprocess. Här måste kommunen eller förvaltningen sannolikt göra en avvägning eller prioritering. Det är också viktigt att inse att många bostadsområden, inte minst socialt utsatta områden, kan lida av ”dialog- och projekttrötthet” efter årtal av liknande insatser riktade mot invånarna, vilket kan vara ett hinder för att uppnå medverkan på nytt.

Nationellt finns vägledning för hur en integrerar medborgardialoger i planeringen via Sveriges Kommuner och Regioners webbplats dialogguiden.se. Syftet är att integrera medborgardialogen som en del i styrning och verksamhetsutveckling med syfte att skapa ett hållbart samhälle. På webbplatsen finns kunskapsmaterial, exempel på genomförda dialoger och hjälp att välja metod.

Satsa på åtgärder för ökad trygghet och tillgänglighet

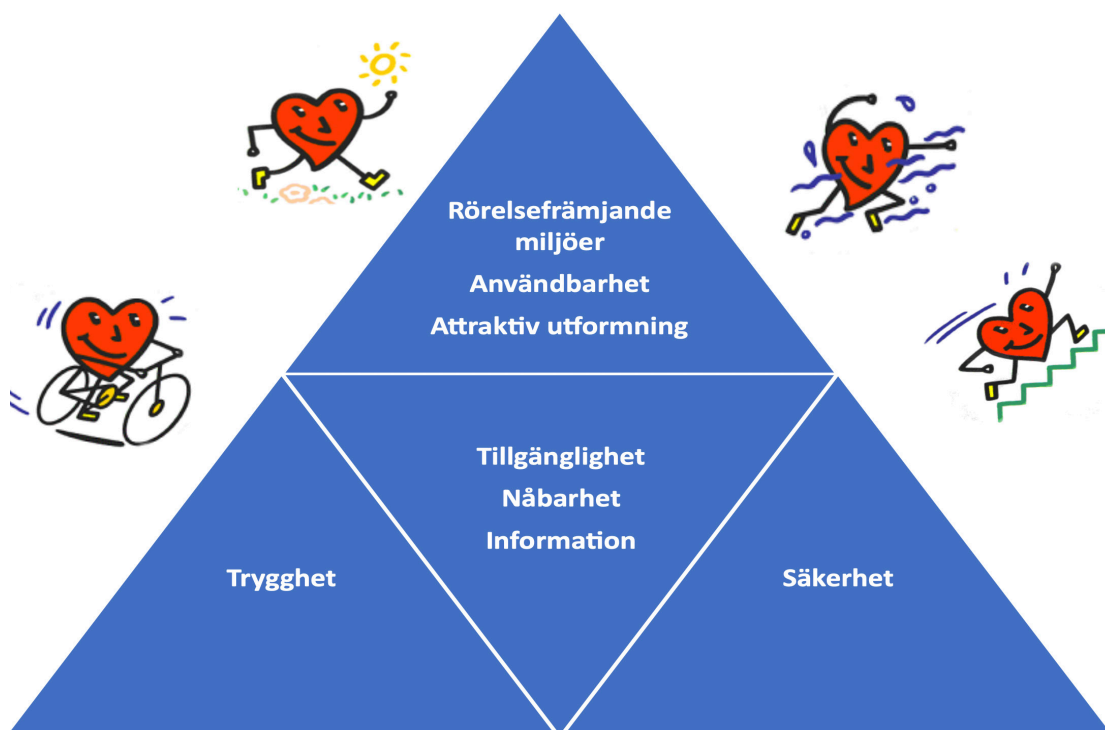
Trygghet och tillgänglighet i stadens och kommunens utemiljöer är grunden för att lyckas med arbetet med att främja fysisk aktivitet i befolkningen och skapa rörelsefrämjande miljöer. Utan en grundläggande upplevd trygghet och säkerhet i staden spelar inte gestaltningen och utformningen av ”attraktiva platser för fysisk aktivitet” särskilt stor roll. En sådan situation medför att platserna inte används, att vissa grupper helt avstår eller tvingas begränsa sitt användande och att användandet blir ojämnt fördelat över året beroende på ljus, belysning och underhåll. En stad som upplevs som otrygg riskerar att fastna i ojämlikhet och en hög andel bilresor trots korta avstånd mellan målpunkter.

Ett relevant resultat från dokumentanalysen och i intervjuerna är avsaknaden av insatser för att tvinga ned hastigheter på motorfordon i kommunerna. Vad gäller utmaningen att minska privatbilismen och öka gång och cykling är det förvånansvärt få kommuner

som anger att de planerar eller prioriterar att tvinga ned hastigheter på motorfordon genom fysiska åtgärder – fartgupp, avsmalningar av vägen, upphöjda cykelöverfarter. Katrineholm är ett av undantagen genom sin antagna hastighetsplan för kommunala vägar.

Att öka säkerhet och trygghet i stads-, Orts- och livsmiljöer kan ses som själva basen i en pyramid av hälsofrämjande åtgärder för att öka fysisk aktivitet. När basen är på plats finns en stabil grund att bygga vidare på. Toppen av pyramiden består av insatser och åtgärder för att utveckla mer rörelsefrämjande, attraktiva och användbara miljöer och områden. Modellen är samtidigt en förenklad bild av verkligheten – vi vet exempelvis att en ökning av fotgängare och cyklister i trafikmiljöer också främjar trafiksäkerhet, även för bilister, genom att de sänker hastigheten i miljöer med många oskyddade trafikanter.

Figur 6. Tankemodell* över hur olika typer av insatser och åtgärder interagerar för att skapa förutsättningar till fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer i staden/i kommunen. Utan en grundgrundläggande säkerhetsnivå och god trygghet är det svårt att skapa förutsättningar för alla och på lika och jämställda villkor att utöva fysisk aktivitet, för kommunen att öka andelen som är fysiskt aktiva och skapa framgångsrika platser och områden för rörelse.

*Modellen är inspirerad av Maslows behovstrappa, Johan Faskungers planeringsmodell Närhet-Tillgänglighet-Användbarhet (Faskunger, 2013) och Therese Lindgrens tankar kring utformning av attraktiva miljöer (Nyköpings kommun).

Fysiska åtgärder för att tvinga ned hastigheter på motorfordon är en förutsättning för att skapa ökad säkerhet, trygghet, rörelsefrihet för sårbara grupper och att främja gång och cykling (WHO, 2018) samtidigt som sänkta hastigheter på motorfordon bidrar till en hållbar utveckling och lägre utsläpp och föroreningar (Faskunger, 2020). Vikten av att sänkta hastigheter på motorfordon i tätorter kan inte nog betonas. Forskning

visar att ett fartgupp i ett bostadsområde halverar risken för att ett barn ska bli påkört av ett motorfordon (Foxhall, 2004). De främjar även en trygghetskänsla vilket ökar rörelsefriheten för exempelvis barn och äldre. I Göteborg halverade man på 90- och 00-talet antalet döda, och minskade antalet svårt skadade med tre fjärdedelar, genom att införa hastighetsreducerande åtgärder i hela staden. Tack vare den säkrare och tryggare trafikmiljön sparade staden 8 miljarder kronor mellan år 2000 – 2007, 110 personer miste inte livet och 2400 slapp svåra skador tack vare åtgärderna med att tvinga ned hastigheter. Under samma tidsperiod fördubblades antalet svårt skadade och dödade i trafiken i Stockholm eftersom staden valde att prioritera bilars framkomlighet och att man inte införde hastighetssänkande åtgärder (Trafikkontoret Göteborg, 2009). Att sänka hastigheten på motorfordon är inte samma sak som att förbjuda biltrafik – även i framtiden kommer bilen att ha en plats i våra städer och orter.

Svensk forskning och kunskap om trafiksäkerhet har varit världsledande i över 50 år, men våra städer och orter är fortfarande inte utformade utifrån de principer som dramatiskt ökar säkerhet och trygghet. Situationen i exempelvis Tyskland är en helt annan, med över 80 procent av gator och vägar i tätorter hastighetssäkrade (Pucher, m.fl (2010).

Stärk kopplingen till folkhälsa och folkhälsoperspektivet

Både dokumentanalysen och intervjuerna fann att folkhälsa och folkhälsoperspektivet behöver integreras bättre i arbetet, inte minst för att minska skillnaderna mellan olika grupper. Att kommuner och Region Sörmland skapar rörelsefrämjande miljöer är givetvis positivt och en grundbult i arbetet med fysisk aktivitet. Men, en kan samtidigt ta på sig en kritisk hatt och påpeka att det arbetet inte är tillräckligt på egen hand för att nå målen om förbättrad hälsa och folkhälsa hos alla i befolkningen. Att enbart skapa förutsättningar i den fysiska miljön kan rentav leda till ökade skillnader i fysisk aktivitet och folkhälsa i samhället mellan grupper med stort rörelseutrymme (hög utbildning, god inkomst) och grupper med litet rörelseutrymme (låg utbildning och inkomst). Att enbart skapa goda fysiska förutsättningar till rörelse i samhället, utan att samtidigt rikta sig mot grupper med störst behov av stöd och hjälp, riskerar att öka skillnader i hälsa mellan resursstarka och resurssvaga grupper, vilket går stick i stäv med prioriterade mål för folkhälsopolitiken. Endast genom att arbeta med båda samtidigt går det att göra tillräckliga framsteg (WHO, 2018). Två av WHO:s (WHO, 2018) övergripande principer för arbetet med att främja fysisk aktivitet och folkhälsa har direkt bäring på ovanstående resonemang:

- Utforma strategier som är långsiktiga, hållbara och som involverar hela livscykeln från små barn till de allra äldsta medborgarna
- Jämlika villkor till fysisk aktivitet och hälsa behöver ges högre prioritet och integreras i alla politikområden och kommunala förvaltningar.

Stärk arbetet med gång och cykling

Att ytterligare stärka arbetet med både gång och cykling är väldigt viktigt ur många synvinklar: miljömässigt hållbara transporter, folkhälsa, effektivt användande av ytor, kontakt med naturen, säkerhet (även för bilister blir trafikmiljön säkrare när antalet fotgängare och cyklister ökar), mer liv och rörelse i staden, samhällsekonomiskt lönsamt o.s.v. Vissa kommuner anser att de arbetar bra med gång- och cykelbanor, medan andra anser att det finns stora utvecklingsbehov. Exakt vad den upplevda skillnaden beror på är svårt att avgöra - alla har sannolikt inte samma referensramar.

Endast en kommun i Sörmland har en separat plan för gångtrafik. Gång i planeringsprocessen beskrivs ofta i sammanhang där cykel behandlas och där satsningar på gång- och cykelvägar är i fokus. Gång är en vardaglig aktivitet och kan därmed tendera att osynliggöras i planeringen. Gångvanor kan framträda och bli synliga till exempel genom de spår som smitvägar eller genvägar genererar på gräsytor och på andra mjuka underlag (Stålhand, 2022). Dessa är inte planerade utan skapas av användandet utanför de planerade stråken. Att sätta ett extra fokus på gång dels för transport med även för upplevelser vid vandring, promenader och strövtåg kan bidra till bättre och mer tillgängliga livsmiljöer.

Många kommuner anger att gång- och cykelinfrastrukturen är relativt bra utbyggd i tätorterna i Sörmland, men att det är stora brister utanför städer och orter. Störst brister i infrastrukturen för cykling upplevs finnas mellan kommuner och där har Trafikverket en viktig roll. Men myndigheten har visat ett påtagligt ointresse för regionala cykelfrågor vilket riskerar att stoppa eller skjuta upp föreslagna infrastrukturinvesteringar med många år enligt både kommuner och Region Sörmland. Här har Region Sörmland en viktig roll för att stötta och snabba på arbetet med regional cykling.

En annan aspekt av cyklingen är turism och lokal/regional utveckling. Cykelturismen är en miljardindustri i Sverige och denna form av cykling har stor potential att främja lokal och regional utveckling, inklusive i Sörmland. Potentialen att öka cykelturismen ytterligare i Sverige bedöms som mycket stor, men detta kräver satsningar på regional och bilfri cykelinfrastruktur och goda övernattningsmöjligheter för att bland annat locka turister från de stora cykelländerna nere på kontinenten (Kågeson, 2009).

Påbörja arbetet med att införa riktade insatser för att främja fysisk aktivitet

Att arbeta med riktade insatser handlar om att identifiera grupper i störst behov av att öka sin fysiska aktivitet och sedan utarbeta strategier och insatser där dessa grupper kan nås. Detta handlar således dels om att kunna mäta och kartlägga vanan, dels att ha kunskap om hälsofrämjande och effektiva insatser och vilka aktörer en måste samarbeta med för att nå framgång. I detta arbete kan det behövas en handlingsplan eller liknande "sektorsövergripande och systematiskt tänk" för att skapa en bra grund och för att inte tappa något mellan stolarna. Ett sektorsövergripande och systematiskt tänk minskar risken för att fysisk aktivitet enbart blir en idrottsfråga, enbart en fråga för idrott & hälsa i skolan, enbart en förebyggande fråga i hälso- och sjukvården, att insatser endast riktas mot barn eller att tillgänglighetsinsatser enbart blir en handikappfråga.

Det är bortom syftet med denna rapport att i detalj gå in på effektiva och evidensbaserade metoder och insatser för att främja fysisk aktivitet i olika grupper och olika sammanhang. Den vetgirige läsaren hänvisas till den kartläggande litteraturöversikten av Bergström m fl (2017).

Utöka samverkan

Samverkan inom kommunen och med externa aktörer är nyckeln till att lyckas med arbetet med att främja fysisk aktivitet eftersom ingen enskild part har resurser eller kompetenser att på egen hand nå måluppfyllelse. En kommun har mycket att vinna genom samverkan med grannkommuner och med civilsamhället, exempelvis. Utökad samverkan är en av nycklarna till att ”lyfta frågan”, att få mer kraft i satsningarna och att bygga uthållighet. Samverkan betonas starkt även i arbetet med Agenda 2030. Nyligen har en nationell kampanj för att främja friluftsliv genomförts och utvärderats i Sverige. Kampanjen gav många lärdomar relevanta för arbetet med fysisk aktivitet. Kampanjen vid namn Luften är fri genomfördes 2021 av Svenskt Friluftsliv i samverkan med en lång rad aktörer och friluftsförbund (Svenskt Friluftsliv, 2022b). Luften är fri nådde i stort sett alla uppsatta målen trots litet centralkansli och relativt blygsam budget med tanke på kampanjens omfattning. Utvärderingen visade att det som gjorde kampanjen framgångsrik till stor del berodde på just samverkan. Samverkan förstärkte många processer och aktörerna lärde sig av varandra. Organisationer med friluftsliv som medel lärde sig av traditionella organisationer med friluftsliv som mål, och vice versa. Många samarbeten levde kvar efter projektets slut. Det viktigaste budskapet ur ett fysiskt aktivitetsperspektiv i Sörmland är att det finns många organisationer och aktörer ”under radarn” eller ”utanför förstoringsglasets räckvidd” som stödjer det kommunerna och Region Sörmland vill uppnå vad gäller fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer. Utmaningen är att hitta dessa och metoder för att arbeta mot gemensamma mål.

Figur 7. Tankemodell över hur arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer berör och interagerar mellan olika nivåer inom kommunerna och även berör Region Sörmland och andra externa parter. Modellen är långt ifrån heltäckande vad gäller uppgifter och insatser inom en kommun. Eventuella dialoger med externa parter är inte heller

inkluderade. Modellen bygger på innehåll från de styrande dokumenten, svar från enkäten och djupintervjuerna, till exempel utmaningar och insatser som respondenterna identifierade på de tre olika nivåerna.

Rekommendationer

Utifrån resultaten och slutsatserna i denna rapport presenteras nedan ett antal rekommendationer för såväl kommuner som Region Sörmland att stärka arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer. Rekommendationerna kommer inte i någon särskild ordning och ska inte ses som en prioritetsordning.

- Den första rekommendationen är allmän och inget en enskild aktör på egen hand kan uppnå, men den har, och kommer att ha, stor relevans för arbetet med att främja fysisk aktivitet i framtiden. Den handlar om att vi alla måste arbeta mot att återställa och främja en kultur där fysisk aktivitet återigen blir en självklar del i samhället. Det handlar om att skapa en utomhuskultur där alla upplever det som lätt, roligt, normalt, säkert, tillgängligt och tryggt att vara utomhus och leva ett aktivt liv. Den moderna människan är inomhus omkring 23 timmar per dygn i genomsnitt och inomhusvistelse är starkt förknippat med stillasittande och högre användning av digitala skärmar. Det handlar även om att främja rörelsefriheten utomhus, till exempel för barn, äldre och personer med funktionsvariationer, eftersom den friheten generellt har minskat de senaste 40 åren. Ofta är det inga större fel med hur vi en gång planerade och utformade våra städer och orter – de flesta har en park, lekplats och idrottsyta relativt nära där en bor. Däremot har bilens intåg och utbyggnaden av vägar gjort att rörelsefriheten har minskat och färre människor upplever god tillgänglighet. Att bygga en utomhuskultur gäller även för skolans värld, dels för att skolan når och kan påverka de unga, dels för att skolan har en utpräglad inomhuskultur i undervisningen i dag. Insatsen skulle gynna deras arbete med det friluftspolitiska målet om ett rikt friluftsliv i skolan (Naturvårdsverket, 2019) och att nå många utbildningspolitiska mål.
- Knyt arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer närmare arbetet med hållbarhet. Klargör att rörelsefrämjande miljöer och fysisk aktivitet är centrala delar i arbetet med alla tre dimensioner av hållbarhet, inte enbart för den sociala hållbarheten, men självklart med mycket stor potential för att främja just social hållbarhet. Region Sörmlands hållbarhetsmål för jämlikhet och jämställdhet är extra intressant i detta sammanhang då inriktningsmålen tydligt styr insatser och verksamhet mot sårbara grupper i syfte att reducera strukturella ojämlikheter och skillnader i villkor mellan kön. Arbetet med att främja fysisk aktivitet och folkhälsa skulle gynnas av liknande inriktningsmål – för detta krävs bland annat bra mät- och uppföljningsmetoder som kan identifiera sårbara grupper och grupper med stillasittande livsstilar. Att knyta arbetet med fysisk aktivitet närmare hållbarhetsarbetet skulle även gynna Region Sörmlands mål om att mildra den påverkan som klimatförändringarna orsakar samt fortsätta minska våra direkta och indirekt utsläpp av växthusgaser.
- Region Sörmlands inriktningsmål för jämlikhet och jämställdhet är följande:
 1. Våra verksamheter är medvetna om vilka sårbara grupper det finns i befolkningen utifrån sitt uppdrag och ansvar.
 2. Verksamhetsstatistik finfördelas så långt det är möjligt för att uppmärksamma ojämlika insatser och utfall.
 - 3: Våra verksamheter utformas för att motverka och reducera strukturella ojämlikheter i insatser och utfall, med särskilt fokus på socioekonomiska skillnader samt skillnader mellan kön.

- Att främja fysisk aktivitet är ett delat samhällsansvar. Dels vertikalt mellan nationell, regional och lokal nivå, dels horisontellt på det lokala planet där kommunen är motorn i arbetet. Rekommendationen är därför att arbeta sektorsövergripande i kommunen i dialog, planering, projekt och satsningar på att främja fysisk aktivitet och att skapa rörelsefrämjande miljöer. Detta förslag är i linje med en av WHO:s bärande principer för folkhälsoarbete (WHO, 2018), i Agenda 2030, i Boverkets rekommendationer för planering för rörelse (Boverket, 2013) och i Kommittén för främjande av ökad fysisk aktivitets utvecklingsförslag (SOU, 2022). Samtidigt är det viktigt att betona att kanske inte alla processer, beslut och insatser kräver ett sektorsövergripande arbete eller samverkan med civilsamhället. Detta är en avvägning som behöver göras från fall till fall. Att ha god kännedom om olika verksamheters och aktörers fokus underlättar steget att ta kontakt och samarbeta på olika sätt i ”rätt” projekt.
- Samverka och bilda partnerskap med andra relevanta aktörer, till exempel civilsamhället (glöm inte det organiserade friluftslivet!), förskola/skola, kulturföreningar, byalag, stiftelser, högskola/universitet, folkhögskolor, bostadsbolag, bostadsrättsföreningar, allmänheten, näringslivet, med flera. Detta förslag är i linje med en av WHO:s bärande principer för folkhälsoarbete (WHO, 2018).
- Arbeta även integrerat med andra liknande policyområden, till exempel trygghetsarbetet, tillgänglighetsarbetet, stads- och landsbygdsutvecklingen, turismen, ekosystemtjänsterna, naturvården. Detta förslag är i linje med en av WHO:s bärande principer för folkhälsoarbete (WHO, 2018). Nedanstående tankemodell illustrerar hur arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande städer kan stärka arbetet med närliggande mål och områden, och vice versa.

Bildtext: Den ibland svårupptäckta men ack så goda trattkantarellen har hittats! Att ströva i skog och mark och leta svamp är avkopplande och ger rekreation, men genererar ibland ack så frustrerande upplevelser när en inte hittar dem! Bilden illustrerar också kopplingen mellan rörelse, naturkontakt och ”närodlat” mat!

Foto: Helena Tobiasson.

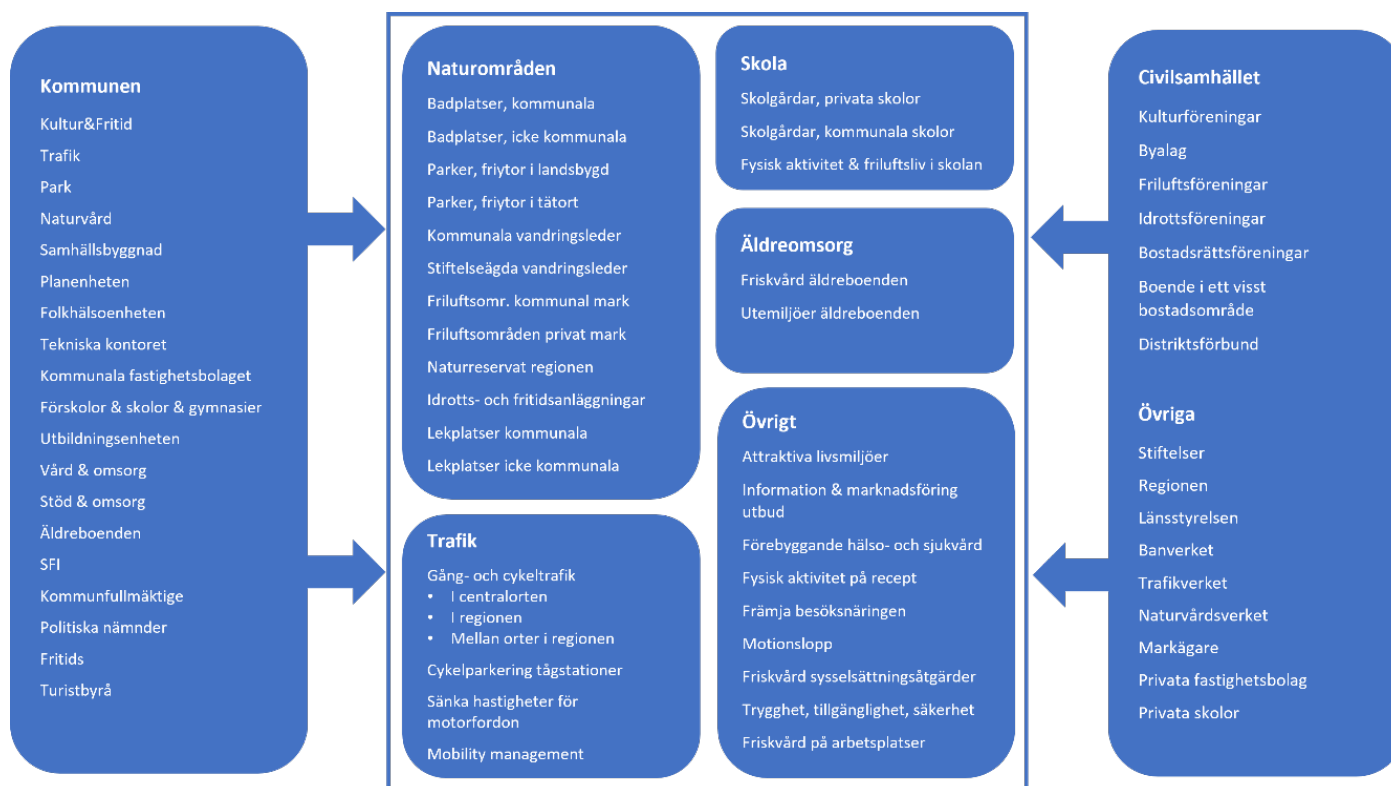

Figur 8. Tankemodell över hur arbetet med att främja fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer kan gynna närliggande samhällsmål och områden, och vice versa, hur de målen kan främja fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer. Modellen speglar en uppåtgående spiral där arbetet och framsteg över tid leder till ännu större måluppfyllnad, till exempel att en förbättring i rörelsefrämjande miljöer leder till förbättrad folkhälsa och mer tillgänglig natur, vilket i sin tur främjar fysisk aktivitet, hälsa och hållbara resor i befolkningen. När fler människor anammar en fysiskt aktiv livsstil ökar efterfrågan på fler och bättre rörelsefrämjande miljöer och fler söker sig till organiserad idrott och friluftsliv, vilket kan leda till hälsöekonomiska vinster och starkare föreningsliv, och så vidare.

- Passa på att integrera fysisk aktivitet och folkhälsa när översiktsplanen ska revideras eller när fördjupade översiktsplaner ska tas fram i kommunen. Ny lagstiftning gör gällande att översiktsplaner måste uppdateras och revideras med jämna mellanrum – annars upphör de att gälla. Kommuner med åldrade översiktsplaner har således ett bra tillfälle att integrera fysisk aktivitet och folkhälsa i planen vid nästa revidering.
- Många respondenter har lyft fram behovet av att rensa och banta antalet styrande dokument för att underlätta det framtida arbetet, undvika ”trängsel” och skapa en hanterbar struktur i planeringen. Utmaningen är att gå från perspektivträngsel och dokumentträngsel till ett arbete där synergier och en samsyn mellan olika områden kan uppnås. Det kan även underlätta att dokumenten levandegörs om de till antal hålls nere.
- Folkhälsans principer var inte en central del av de styrande dokumentens innehåll, även om mycket som står i dokumenten givetvis påverkar folkhälsan och villkoren för individers hälsa och utveckling. Här finns en fördel och en styrka med att tydligare integrera folkhälsoperspektivet i kommunens planering och verksamheter, framförallt på en högre strategisk nivå. Jämlika villkor till fysisk aktivitet och hälsa behöver ges högre prioritet och integreras i alla politikområden och kommunala förvaltningar. Detta förslag är i linje med en av WHO:s bärande principer för folkhälsoarbete (WHO, 2018) och i linje med Region Sörmlands inriktningsmål om att samtliga verksamheter ska arbeta utifrån ett hälsofrämjande förhållningssätt.
- Kommunerna har ett behov av att förbättra medborgardialogen och dess medverkan i planeringen och verksamheterna för ökad fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer. Verktyg och material för sådana processer finns tillgängliga, till exempel

via Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Rapporter och vägledningar om medborgardialog finns även publicerade genom satsningar med utmaningsdriven innovation (ArkDes).

- Gå ut ”i verkligheten” och ta reda på markens sociala värden och vad invånarna värdesätter och använder olika ytor till! Involvera medborgare i utformning och gestaltning av platser och miljöer. Var speciellt noga med att undersöka eventuell användning av platser där det inte är ”uppenbart synligt” vad de används till, t ex friytor, skogsdungar, ”överblivna” plättar av mark i bostadsområden, och så vidare. Informationen kan vägleda framtagandet av framtida översiktsplaner och strategier för att främja fysisk aktivitet och skapa rörelsefrämjande miljöer. Dessutom minskar risken för att socialt värdefull mark exploateras ”av misstag” eller inte presenteras som viktig i översiktsplanen eller andra styrande dokument. Detta arbete är tydligt kopplat till arbetet med att identifiera och främja värdefulla kulturmiljöer och samlingsplatser för service eller föreningsliv. Att skapa identitet i en plats kan bidra till förbättrad folkhälsa då stolthet över sin plats är viktigt för människors välmående och livskvalitet, utöver att bidra till attraktiva miljöer. Att inkludera hela samhället och skapa variation i platser är en del av uppdraget för att uppnå gestaltad livsmiljö.
- Påbörja arbetet med att införa riktade insatser mot befolkningen eller grupper i behov för att främja fysisk aktivitet i kommunen och i regionen som helhet. Region Sörmland kan lära sig mycket genom att ta tillvara de lärdomar som Region Östergötland dragit i sin regionala satsning ”Sätt Östergötland i rörelse” (sattostergotlandirorelse.nu). Utforma strategier som är långsiktiga, hållbara och som involverar hela livscykeln från små barn till de allra äldsta medborgarna. Detta förslag är i linje med en av WHO:s bärande principer för folkhälsoarbete (WHO, 2018). För att lyckas med uppgiften krävs sannolikt att kommunerna och Region Sörmland rekryterar personer med kompetens inom beteende- och folkhälsovetenskap samt hälsokommunikation.
- Det finns en trend i Sverige att kommuner mer och mer försöker uppmärksamma och lyfta fram även socialt arbete och ”mjuka frågor” i sina översiktsplaner, fördjupade översiktsplaner och andra planer. Här finns en utmaning i att även lyfta upp kommuners och andra aktörers arbete med att främja fysisk aktivitet och att identifiera rörelsefrämjande platser och ytor (se även rekommendation ovan om att ta reda på markens sociala värden) i planarbetet. I detta arbete kan det även vara lämpligt att kartera det organiserade friluftslivet och idrotten.
- Utöka och förbättra samverkan med viktiga aktörer, arenor och partners från civilsamhället i arbetet med att främja fysisk aktivitet i befolkningen. Exempel på arenor och partners är förskolor, skolor, byalag, fritids, arbetsplatser, äldreboenden, kyrkor, idrottsföreningar, friluftslivföreningar, stiftelser, kulturföreningar (ISPAH, 2022; Milton m fl, 2021).

Figur 9. Tankemodell över kommunens enheter, aktörer inom civilsamhället och andra aktörer vilka påverkar förutsättningarna till fysisk aktivitet. Olika insatser och åtgärder för att skapa rörelsefrämjande miljöer presenteras i mitten, inom den blå ramen. Modellen illustrerar att arbetet med att främja fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer naturligt berör många enheter inom kommunen, aktörer inom civilsamhället och andra parter. Beroende på område eller uppgift kan många olika aktörer behöva samverka och samråda. Längst till vänster står kommunens enheter och förvaltningar. Längst till höger presenteras exempel på aktörer från civilsamhället och andra samhällsaktörer. I mitten presenteras exempel på insatser och områden som främjar fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer. Exempel 1: Att främja cykling kan vara en inomkommunal angelägenhet (bygga cykelbana inom centralorten), mellankommunal angelägenhet (cykelbana över kommungränsen kräver dialog med grannkommunen), regional fråga för Trafikverket (bilfri cykelinfrastruktur längs statlig väg), men kan även involvera Banverket om satsningen handlar om att bygga cykelparkering vid tågstationen eller Parkenheten om parkeringen anläggs på en grön yta. Handlar insatsen om att främja cykling i befolkningen kan en helt annan enhet behöva kopplas in, till exempel folkhälsoenheten eller teamet som har ansvar för mobility management. Exempel 2: Att utveckla rörelsefrämjande skolgårdar vid kommunala skolor inbegriper sannolikt samverkan mellan utbildningsenheten, planenheten, tekniska kontoret, enskilda skolor/förskolor och folkhälsoenheten. För att "nä" privata skolor krävs också dialog och samverkan med privata skolor och dess huvudmän.

- Fortsätt att genomföra nödvändiga förändringar i den byggda och sociala miljön enligt skrivningarna i bland annat översiktsplaner från respektive kommun för att främja fysisk aktivitet, öka rörelsefrihet och skapa rörelsefrämjande städer och orter (ISPAH, 2022; Milton m fl, 2021). I den sörmländska kontexten kan det handla om att bevara, utveckla och tillgängliggöra gröna ytor, fortsätta att tillgängliggöra blåa ytor samt satsa på de vita ytorna vintertid. Det handlar även om att vidareutveckla strukturen för gång och cykling, tvinga ned hastigheter på motorfordon, investera i nya och renovera befintliga anläggningar. Dessa insatser skulle stimulera hela befolkningens behov av rörelse, lek och träning. Arbeta med begreppet rörelselandskap för att belysa flödet av rörelse i samhällen och miljöer.

- De flesta medverkande aktörer till denna rapport lyfter fram politikernas och beslutsfattares viktiga roll för att skapa uppdrag, att prioritera frågan och tillsätta resurser. Region Sörmland har därför en viktig roll att lyfta fram behovet av satsningar på fysisk aktivitet mot dels sina egna politiker och beslutsfattare dels sina kommunala motsvarigheter. Budskap om mervärden, samhällsnyttor, goda exempel och kostnadseffektivitet är extra viktiga i detta sammanhang. Ansvaret för fysisk aktivitet och folkhälsa ligger egentligen inte hos folkhälsosamordnaren/enheten. Det ansvaret och intresset borde ligga hos politikerna.
- Många kommunala tjänstemän som arbetar med fysisk aktivitet upplever en osäkerhet och otydlighet kring sitt uppdrag, sitt sammanhang och rörelseutrymme. Att luta sig mot några enskilda individers utökade engagemang för frågorna blir inte hållbart i längden. Region Sörmlands uppgift bör vara att stärka detta sammanhang och reda ut otydligheter. Tjänstemän efterfrågar även vägledning med material, verktyg och dialog. Region Sörmland har här en viktig roll att bistå kommunerna med att sammanställa forskning, lyfta goda exempel, best practice och skapa dialogtytor i frågor som rör fysisk aktivitet och rörelsefrämjande städer. Att ge möjligheter och mod att utforska nya verktyg och möjligheter.
- Flera respondenter som arbetar med planering upplever att det är svårt att få in fysisk aktivitet i detaljplaneringens processer. Detta beror dels på detaljplaneringens ibland begränsade förutsättningar, dels på grund av att de upplever att de behöver slåss mot andra intressen för att säkra allmän platsmark och tillräckligt stora ytor. Detaljplanen skapar ramar och förutsättningar för hur bland annat platser och friytor får utformas. Planen kan säkra friytor som parker, bostadsgårdar, lekplatser, skol- och förskolegårdar och gaturum och vägmiljöer kan utformas för ökad rörelse. Vidare kan detaljplanen säkra ytor för idrott, friluftsliv och rekreation. För att säkra frågor som rör fysisk aktivitet kan ett genomförandeavtal skrivas. Politiker, andra tjänstemannagrupper och exploitörer behöver inse betydelsen av att tillräcklig yta viks åt allmän platsmark och ytor för exempelvis skolgårdar och fysisk aktivitet. För vidare läsning om detaljplanering och genomförandeavtal rekommenderas Boverkets skrift Planera för rörelse (2013).
- Kommunerna i Sörmland behöver utveckla ”vitplaner” för att främja fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer vintertid. Få, eller egentligen inga, dokument tog upp vinterns utmaningar vad gäller att främja fysisk aktivitet och utomhusvistelse. Respondenterna bekräftade att det inte funnits något sådant särskilt fokus, även om kultur- och fritid naturligtvis arbetar med att tillgodose skidspår, isbanor, pulkabackar, och så vidare. Denna utmaning handlar inte bara om att skapa miljöer med snö och is, utan lika mycket om att satsa på belysning, halkbekämpning och att underlätta för promenader och cykling vintertid. En förebild kan vara Östersunds kommuns arbete med en vitplan.
- Flera respondenter tar upp att landsbygdsorterna i kommunen har lite annorlunda förutsättningar jämfört med centralorten eller kommunens större stad vad gäller arbetet med att främja fysisk aktivitet och att skapa rörelsefrämjande miljöer. Några nämner även att resurser ibland fördelas, eller upplevs fördelas, lite orättvist mellan ”stad och land”. En framtida utmaning är därför att djupdyka i denna problematik och hitta sätt att förbättra situationen i glesbygdsmiljöerna. Detta är i linje med det nationella politiska målet om att skapa en livskraftig landsbygd med likvärdiga

möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd som leder till en långsiktig hållbar utveckling.

- De flesta aktörer i denna rapport nämner att Trafikverket är en bromskloss för arbetet med att främja cykling och infrastruktursatsningar i regionen. Region Sörmland har därför en viktig roll genom att föra dialog med, samt påverka, Trafikverket med att ta sitt regionala ansvar för att skapa bättre förutsättningar till cykling längs det statliga vägnätet i Sörmland samt att cykla mellan orter, i linje med förslag i länstransportplanen och förslag från enskilda kommuner. Rekommendationen är också i linje med Region Sörmlands hållbarhetsmål om att öka andelen cykeltrafik.
- Region Sörmland bör verka för ett kunskapsbaserat hälsofrämjande arbete på regional nivå och underlätta detta arbete på lokal nivå. Arbetet bör omfatta behovsanalyser, kunskapsstöd, uppföljningar av användning och resultat samt utvärderingar av hälsofrämjande insatser. Både det förebyggande arbetet inom hälso- och sjukvården och det bredare hälsofrämjande arbetet med fysisk aktivitet behöver integreras i en hälsofrämjande ansats. Kunskaper och erfarenheter behöver tas tillvara och användas av de aktörer som ansvarar för att implementera kunskapen. Denna rekommendation är i linje med en av huvudslutsatserna i Folkhälsomyndighetens och Livsmedelsverkets utredning om förslag till åtgärder för ett stärkt, långsiktigt arbete för att främja hälsa relaterad till matvanor och fysisk aktivitet (Folkhälsomyndigheten & Livsmedelsverket, 2017).
- Region Sörmland och kommunerna bör utarbeta gemensamma indikatorer för arbetet med att främja fysisk aktivitet och skapa rörelsefrämjande miljöer. Detta arbete bör utvecklas i nära samarbete med Folkhälsomyndigheten som fått i uppdrag att utveckla en långsiktig struktur med mål, delmål, indikatorer och förslag till insatsområden för främjande av fysisk aktivitet (SOU, 2022).
- Flera respondenter upplever att det råder brist på dialog- och samarbetsytor mellan Länsstyrelsen i Södermanland, Region Sörmland samt kommunerna. Detta är olyckligt då det regionala ansvaret för friluftsliv ligger på Länsstyrelsen. De styrande dokumenten, enkäten och djupintervjuerna betonar alla betydelsen av friluftsliv och friluftsområden för att främja fysisk aktivitet och skapa attraktiva och rörelsefrämjande miljöer. Samtidigt upplever rapportförfattarna att länets nyligen publicerade friluftsplän är relativt okänd bland kommunerna (Länsstyrelsen, 2021).
- Rusta upp och utveckla förskolor, skolans och gymnasiers skolgårdar i syfte att främja lek och fysisk aktivitet och skapa förutsättningar för uteundervisning och undervisning om friluftsliv. Detta är en viktig uppgift för skolans huvudmän. Forskning visar att denna åtgärd inte bara ökar fysisk aktivitet, inlärning och utveckling hos elever, utan även kan främja jämlika och jämställda villkor till fysisk aktivitet (Faskunger m fl, 2018). Skolan har ett så kallat kompensatoriskt uppdrag och rörelsefrämjande miljöer i skolan kan vara extra viktiga för barn vars hemmiljö inte ger tillräckligt stöd för fysisk aktivitet. Enligt Naturvårdsverkets (2019) senaste uppföljning av de tio friluftspolitiska målen är det målet om ett rikt friluftsliv i skolan som har en tydligt negativ utveckling och kravet om att undervisa om allemansrätten är borta ur läroplanen. Skolinspektionen har återkommande påtalat att förvånansvärt många skolgårdar i Sverige är tråkiga och monotont utformade, vilket inte gagnar lek, rörelse eller uteundervisning. Många privata

skolor har dessutom etablerats på platser utan skolgård. SCB:s kartläggning av skolgårdar i Sverige visar att storleken minskar, att 40 procent av eleverna har för liten gård och att antalet m² per elev är som allra minst i de större städerna (SCB, 2018). Minst andel gröna ytor har skolgårdar i mellanstora och större städer, medan mindre kommuner såsom Vingåker har det bättre förspänt (SCB, 2022). Detta förslag är i linje med förslagen från Kommittén för främjande av ökad fysisk aktivitet (SOU, 2022) om en förtydligad skrivelse om daglig rörelse i läroplaner och forskrivningsrätt om friytor, bättre och mer likvärdiga utemiljöer för barn. Hur många av Sörmlands 252 förskolegårdar och 125 skolgårdar är i behov av utveckling och renovering för lek, rörelse och uteundervisning? För vidare läsning rekommenderas Boverkets skrift Gör plats för unga (Boverket, 2015).

- Kommuner behöver storsatsa på att tillgängliggöra utomhusmiljöer generellt och miljöer för fysisk aktivitet specifikt. Detta är inte ”bara” relevanta insatser för personer med funktionsvariationer, utan underlättar för allas fysiska aktivitet och utevistelse. Ofta finns fler hinder i utomhusmiljöer jämfört med inomhusmiljöer för fysisk aktivitet, till exempel vid idrottsplatser, lekplatser, friluftsområden, motionsspår/elljusspår, badplatser. Tillgänglighet till olika platser och områden är inte heller statisk utan förutsättningarna förändras konstant beroende på årstid, tid på dygnet, förekomst av snö/is, ljus, belysning, skötsel, och så vidare. Insatser behöver inte vara särskilt komplicerade eller kostnadskrävande, ofta handlar det om relativt enkla åtgärder. En cykelparkering där besökare kan låsa fast sina cyklar vid entrén till ett friluftsområde, exempelvis, förbättrar tillgängligheten/nåbarheten. Grunden till ökad tillgänglighet handlar om information och presentation av utbudet. På detta område finns stora brister då de flesta kommuner i Sverige brister i att informera om tillgängligheten och vilka grupper som kan använda områdena, platserna eller anläggningarna (ProActivity AB, 2022b). Även i de fall där kommuner informerar om att ”något är tillgängligt” saknas ofta information om exakt vad som är tillgängligt i området eller på anläggningen: är det parkeringen, spåret/leden, värmestugan, omklädningsrummen, toaletterna, eller annan yta eller funktion som är tillgängligt? Och för vilka funktionsvariationer är ytan/området tillgängligt? (ProActivity AB, 2022b). Denna rekommendation stöds bland annat av ett av Region Sörmlands hållbarhetsmål om att verksamheter ska tillgängliggöras och anpassas för personer med olika funktionsnedsättningar. Två av målen i Agenda 2030 har en särskild relevans för arbetet med fysisk aktivitet och rörelsefrämjande miljöer; Mål 3: God hälsa och välbefinnande och Mål 11: Hållbara städer och samhällen.
- Mycket av arbetet med att utveckla rörelsefrämjande miljöer sker inom ordinarie verksamhet och med medel från kommunerna och- eller Region Sörmland men information och stödsystem kan förbättras för att hitta mer externa medel för satsningar inom både kunskapsspridning, dialog och utforskande runt fysisk aktivitet och rörelseförståelse. De flesta av Sörmlands kommuner har till exempel pågående LONA-projekt, en del är så kallade pep-kommuner via Generation Pep, och en del ingår i VINNOVA-finansierade projekt. Ytterligare möjligheter till externa medel för samverkan med till exempel folkhögskolor, högskolor och universitet kan finnas för utveckling, innovationer och forskning från FORMAS, FORTE, AFA, VR, Arvsfonden, socialfonden, Naturvårdsverket eller liknande för att nämna några aktörer.

- Med stor respekt för att samhällsplanering och dess komplexitet tar tid vill vi ändå lyfta fram och uppmana till fler korta, utforskande designprojekt. Att prova sig fram – att prototypa – i samverkan och med enkla material går det att utforska vad som är rörelsefrämjande miljöer och hur dessa kan främjas. Genom flera korta prototypande insatser med olika material och olika deltagare byggs en gemensam erfarenhetsbank och samtidigt en arena för dialog för frågor runt rörelse/fysisk aktivitet och vila/avkoppling.

Avslutande ord

Rapporten bedömer att arbetet med att främja fysisk aktivitet i kommunerna går framåt och i rätt riktning, men det går framåt primärt genom att använda ett enda ben. Det vill säga genom att skapa fysiska förutsättningar i den fysiska/naturliga/byggda miljön utan att arbeta tillräckligt med riktade insatser och sektorsövergripande strategier för att främja fysisk aktivitet och åstadkomma beteendepåverkan i befolkningen och gentemot grupper med stillasittande livsstilar. Båda benen behövs och bör involvera ett stort antal av kommunens förvaltningar och i samverkan med bland annat Region Sörmland, civilsamhället och invånarna för att lyckas med utmaningen.

Kommunerna skulle även i sina styrande dokument tydligare behöva lyfta fram kopplingen mellan miljö-, klimat- och hållbarhetsarbetet och arbetet med fysisk aktivitet och folkhälsa då folkhälsoperspektivet verkar ha en relativt svag ställning trots att frågorna naturligt hänger ihop. Fysisk aktivitet har bäring på alla tre dimensioner av hållbarhet, men mer specifikt stärker det och bygger social hållbarhet och ”det mänskliga materialet”. Fysisk aktivitet har inte haft en central roll i planeringen i Sörmlands kommuner, men genom FASiS har Region Sörmland och kommunerna visat att det finns många mervärden genom att integrera fysisk aktivitet i planeringen. Fysisk aktivitet skulle stärka sin position ytterligare genom att samordna och integrera sig med andra närliggande intressen.

Alla kommuner i Sörmland, oavsett storlek, har starka och svaga sidor i planeringen och arbetet med fysisk aktivitet. Potentialen till utveckling, framsteg och lärande är mycket stor via regional samverkan, nätverkande och spridning av goda exempel, fakta och forskningsbudskap samt att arbeta med gemensamma metoder och verktyg. Högre politisk prioritering är a och o för fortsatta framsteg. Att främja fysisk aktivitet är ett gemensamt uppdrag – tillsammans kan kommunerna och Region Sörmland göra stora framsteg. FASiS är ett tydligt exempel på just detta som på lång sikt bidrar till att bygga kedjan starkare för ökad hållbarhet, attraktivare livsmiljöer och ökad utveckling.

This is our truth – tell us yours!

Johan Faskunger, johan.faskunger@proactivity.se
Helena Tobiasson, helena.tobiasson@mdu.se

Referenser

- Barboza m fl (2021) Green space and mortality in European cities: a health impact assessment study. *Lancet Planet Health* Vol 5, 718–30.
- Bauman, A & Miller Y (2004) The public health potential of health-enhancing physical activity. I *Health-Enhancing Physical Activity*. Redaktörer: Oja & Borms. Meyer & Meyer sports, Storbritannien.
- Bergström, H, Lynch, C, Shafiqur, M & Schäfer Elinder, L (2017) Insatser för att främja hälsosamma matvanor och fysisk aktivitet En kartläggande litteraturöversikt. Karolinska Institutet, Stockholm.
- Berner, Y (2022) Barn som syns och hörs. Om barns delaktighet i samhällsplanering. Masteruppsats. Stockholms universitet, Stockholm.
- Blomdahl, U & Elofsson, S (2017). Jämställd och jämlik - en studie av hälsa och offentligt resursutnyttjande på fritidsområdet bland barn och ungdomar i Stockholm stad i jämförelse med andra kommuner. *Ung Livsstil* nr 22, Stockholms stad/Stockholms universitet.
- Boverket (2013) Planera för rörelse! – en vägledning om byggd miljö som stimulerar till fysisk aktivitet i vardagen. Karlskrona.
- Boverket (2015) Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö. Karlskrona.
- BRIS (2022) ”Varför frågar ni bara inte barn?” - Barns röster om vad som behövs för att barn ska röra sig mer. www.bris.se. Stockholm.
- Engemann, K m fl (2019) Residential green space in childhood is associated with lower risk of psychiatric disorders from adolescence into adulthood. *PNAS* 12, 116 (11) 5188-5193.
- Faskunger J & Mackiewicz, K (2014) Promoting active living in Healthy Cities. Evaluation of Active Living actions by member cities during the WHO Euro Healthy Cities Phase V 2009- 2013. Regional Office for Europe, World Health Organization, Köpenhamn.
- Faskunger, J, m.fl (2018) Klassrum med himlen som tak. En kunskapsöversikt om vad utomhusundervisning betyder för lärande i grundskolan. *Skrifter från Forum för ämnesdidaktik* nr 10. Linköpings universitet, Linköping.
- Faskunger, J (2020) Friluftslivets möjligheter En kunskapsammanställning av friluftslivets nytta för individ och samhälle. *Svenskt Friluftsliv*, Bromma.
- Folkhälsomyndigheten & Livsmedelsverket (2017) Förslag till åtgärder för ett stärkt, långsiktigt arbete för att främja hälsa relaterad till matvanor och fysisk aktivitet. Stockholm & Uppsala.
- Folkhälsomyndigheten (2021) Vår livsmiljös betydelse för en god och jämlik hälsa. Stockholm.
- Foxhall, K (2004) Speed humps work well in Oakland. *Better Roads* 74: sid 66-67.
- Garriga, A (2021) Impact of Seasonality on Physical Activity: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health* Dec 21;19(1):2. doi: 10.3390/ijerph19010002.
- Göteborgs stad (2009) Historik, kunskap och analys för trafiksäkerhetsprogram 2010-2020. Trafikkontoret, Göteborg.
- Innes, J & Booher, D (2010) Planning with complexity – an introduction to collaborative rationality for public policy. Routledge, Storbritannien.
- International Society for Physical Activity and Health (ISPAH) (2022). ISPAH’s Eight

Investments That Work for Physical Activity. Går att ladda ned från www.ISPAH.org/Resources

Holøs, A-M (2022) The promotion of physical activity in strategic spatial planning. From theory to practice in Katrineholm. Masteruppsats. Linköpings universitet, Linköping.

Khalid, B (2022) Exploration of the relationship between green space activities and urban planning. The case of Nyköping municipality. Masteruppsats. Linköpings universitet, Linköping.

Kolu, P m.fl (2022) Economic burden of low physical activity and high sedentary behaviour in Finland. *J Epidemiol Community Health* 76(7):677-684. doi: 10.1136/jech-2021-217998. Epub 2022 Apr 26.

Kågeson, P (2007) Förutsättningar för cykelturism i Sverige. Nature Associates. Nutek.

Milton, K m fl (2021) Eight Investments That Work for Physical Activity. *Journal of Physical Activity and Health*, (Ahead of Print) <https://doi.org/10.1123/jpah.2021-0112>.

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Handisam (2013) Tillgängliga natur- och kulturområden. Rapport 6562. Stockholm.

Naturvårdsverket (2018) Platsens betydelse för svenskt friluftsliv. Rapport 7015. Stockholm.

Naturvårdsverket (2019) Uppföljning av målen för friluftslivspolitiken 2019 (naturvardsverket.se). Stockholm.

Naturvårdsverket (2022) LONA-projekt. Stockholm.

Länsstyrelsen Södermanlands län (2021) Friluftsliv i Sörmland. Handlingsplan för arbetet med friluftslivsmålen på Länsstyrelsen i Södermanlands län. Rapport 10-2021. Nyköping.

Länsstyrelsen Södermanlands län (2019) Regional Årlig Uppföljning Miljömålen Södermanlands län. Diarienummer 01-8493-2019. Nyköping.

Länsstyrelsen Södermanlands län (2021) Bostadsmarknadsrapport 2021. Nyköping.

Landstinget Sörmland (2017) Liv & hälsa i Mellansverige 2017 Resultat från en undersökning om livsvillkor, levnadsvanor och hälsa.

Mitchell, R & Popham, F (2008). Effect of exposure to natural environment on health inequalities: an observational population study. *The Lancet* 372(9650): 1655-1660.

ProActivity AB (2022a) Databas över Sveriges motionsspår, elljusspår, vandringsleder och hälsostigar. Stockholm.

ProActivity AB (2022b) Kartläggning av kommuners information på webbsidor om fritids- och friluftsbudet. Opublicerad rapport. E-post: johan.faskunger@proactivity.se

Pucher, J, Dill & Handy, S. Infrastructure, programs, and policies to increase bicycling: an international review. *Preventive medicine*, 2010. 50 Suppl 1: s. S106–25.

Riksidrottsförbundet (2022) Över stock, snö och sarg - Anläggningssituationen i Sverige. Stockholm.

Region Sörmland (2014) Sörmlands strategi för en hållbar besöksnäring 2013-2023. Nyköping.

Region Sörmland (2021) Regional cykelstrategi för Sörmland. En regional strategi för att stärka aktivt resande och hållbar mobilitet. Nyköping.

Region Sörmland (2022) Regional utvecklingsstrategi och strukturbilden. Modell för hållbar regional utveckling | Region Sörmland (utvecklasormland.se).

Region Sörmland (2022) Hållbarhetsmålen. Hållbarhetsmål - Region Sörmland (regionsormland.se)

Rissler, J & Stroh (2022) Energi & Miljö. Lunds universitet, Lund.

SCB, Statistiska Centralbyrån (2018) Grundskolor och friytor. Nationell kartläggning och uppföljning av grundskoleelevers tillgång till friytor 2014-2017. Stockholm.

SCB, Statistiska Centralbyrån (2022) <https://www.scb.se/pressmeddelande/har-finns-skolomraden-med-mest-gront-pa-marken>.

Sheffield Hallam University & Sport England (2021) Social and economic value of community sport and physical activity in England. Storbritannien.

SOU/Statens Offentliga Utredningar (2022) All rörelse räknas – fem förslag för att långsiktigt främja fysisk aktivitet. Delrapport 2022. Delredovisning av Kommittén för främjande av ökad fysisk aktivitet (S 2020:06). Stockholm.

Stening, T (2022). Assembling a healthy city. Perspectives from Flen. Masteruppsats. Linköpings universitet, Linköping.

Stålhand, W. (2022). Det mänskliga beteendets spår i landskapet.

Svenskt Friluftsliv (2022a) Samlad statistik om friluftslivet i Sverige. www.svensktfriluftsliv.se. Stockholm.

Svenskt Friluftsliv (2022b) Luften är fri. Sammanfattning av friluftslivets år 2021. www.svensktfriluftsliv.se. Stockholm.

Wang, W (2022). Winter cycling in Eskilstuna municipality: motivators and barriers experienced by commuters. Masteruppsats. Linköpings universitet, Linköping.

WHO (2018). Global action plan on physical activity 2018-2030: more active people for a healthier world. Schweiz.

WHO, Regional office of Europe (2022) Walking and cycling: latest evidence to support policy-making and practice. Danmark.

Bilagor

Bilaga 1: Översikt över dokument som granskats per kommun och i Region Sörmland

Bilaga 2: Utvalda citat från djupintervjuer med kommunerna

Bilaga 3: Enkät om kommunens arbete med att underlätta och främja fysisk aktivitet

Bilaga 4: Citat från öppna frågor i webbenkäten

Bilaga 1: Översikt över dokument som granskats per kommun och i Regionen

	Eskilstuna	Flen	Gnesta	Katrineholm	Nyköping	Oxelösund	Strängnäs	Trosa	Vingåker
ÖP ÖP, fördjupad ÖP	x	x x	x	x	x x	x	x	x	x
TRAFIK Trafikplan, Delprogram trafiksäkerhet, Åtgärdsplan för buller	x x x			x	x		x		
KLIMAT Klimatplan	x				x				
ARKITEKTUR Arkitektur, Gestaltningssprogram	x		x						
GÅNG, CYKEL Cykelplan-strategidel, Cykelplan-handlingsplan, Gång och cykel	x x	x x		x			x x	x	
IDROTT Idrottspolitisk plan	x	x	x	x					
UTEMILJÖ skola & förskola Riktlinjer för kommunala och fristående skolor och förskolors utemiljöer, Handlingsplan hälsosam förskola	x							x	
BOSTADSUTVECKLING	x x	x	x		x				
GRÖN Grönplan, parkplan	x					x	x	x	
LANDSBYGD Landsbygd		x		x		x			x
HÅLLBARHET Hållbarhetsprogram, Integration och sociala investeringar		x	x			x			x
FOLKHÄLSA Riktlinjer folkhälsa, Uppdrag och handlingsplan psykisk hälsa			x		x	x	x	x	x
FRAMTIDSPLAN			x						
VARUMÄRKE Varumärkesplan									x
POLITIK Strategi för mandatperiod									x

Region Sörmlands genomlysta dokument är Regionala Utvecklingsstrategin, Strukturbild samt Cykelstrategin.

Bilaga 2. Utvalda citat från djupintervjuer med kommunerna och Region Sörmland

Kategori: Svag politisk styrning

Bristande kunskap

”Där är det en utbildningsprocess också tror jag... Framförallt för politiken, men också tjänstemän”

Låg prioritering

”om det hade varit en politisk prioritering så hade vi jobbat med det. Men intresset...alltså politikerna kommer aldrig säga att de inte är intresserade, men om det är på ”plats 100” kommer man inte märka av det så mycket. För det finns så mycket annat... fler jobb... fler bostäder...det är ju dom som märks av på ett tydligt sätt...”

Dåligt stöd

”Sen kan jag tycka att vi inte riktigt får stöd från politiken att genomföra saker”
”Det handlar om att det måste förankras politiskt först. Vi måste ha mer stöttning i ryggen...vi kan inte på egen hand kämpa för fler friytor”

Kortsiktigt ”tänk”

”Jag tror att politiken egentligen vill det här. Jag tror inte att någon är emot hälsa och rörelse någonstans... men problemet är ju att de sitter så himla kort och då fokuserar de på vad som är populärt eller behöver göras här och nu...det är det som det handlar om tror jag. Det blir kortsiktigt. Ett systemfel!”
”Ja, och hur det (fysisk aktivitet och folkhälsa) kan gynna kommunen på lång sikt. För det tror jag inte att man tänker på”

Följer inte styrande dokumenten

”Det är ju lite olika vad styrdokumentet säger och vad politikerna vill ha... I styrdokumentet står det att folk ska gå och cykla, men det politikerna vill ha är en förbifart och fler parkeringsplatser för bil... Jag upplever att de inte riktigt stämmer överens!”

Insatta och lyssnande politiker

”Vi har ett väldigt stort förtroende gentemot vår politik och vi har ett stort förtroende för våra politiker, och våra politiker har väldigt stort förtroende för oss tjänstemän att vi fattar kloka beslut och vi har långt driven delegation och så där. Många kommuner har ju problemet att de inte kan fatta beslut. Då kommer man ingenstans”

Kategori: Stuprör och bristande organisation

Konkurrens om utrymme i samtalet / Frågan tappas bort
”perspektivträngsel”

Stuprör

Från intention till handling

”Den stora utmaningen för oss som arbetar med fysiska miljöer är att kunna få till steget från strategier/översiktliga intentioner till verklig förändring när man bygger upp miljöer. Det ultimata vore att man kunde prata om hälsogestaltandet ungefär på samma sätt som man gör med den tekniska infrastrukturen, för att det skall bli en naturlig del i planering/genomförande

Bristande samverkan

”Men det finns också gränser... och där vi inte riktigt vet vad den andra gör och hur man prioriterar olika projekt...”
”Vi har ju inte någon gemensam prioritering till exempel mellan samhällsbyggnad och tekniska... det är någonting vi pratar om ganska mycket att vi inte har någon gemensam prioritering av projekt...”
”Jag tycker det är svårt också att lösa allt i en detaljplan... Mycket handlar om vilken struktur man bygger för staden, och då är det ju våra kollegor på Utvecklingsenheten som jobbar med de frågorna...och kanske har större påverkan än oss som är inrutade på ett mindre område...”

Långa ledtider

”Men sen från det här strategiska läget till att det ska bli verklighet så är det väldigt lång väg. Det är svårt att hålla den där linjen som man en gång trodde på när man gjorde strategiska handlingar ner till verkligheten”

Mer samverkan på gång

”Till viss del finns det samverkan över förvaltningsgränserna”
”Jag upplever ju att vi samarbetar mer och mer...”
”Alla är duktiga att ta kontakt med varandra. Många som jobbar i små kommuner sitter ju ensamma. När det är konkreta frågor då pratar vi direkt med varandra...så det är bra samarbete!”

Förankra ekonomi

”Vi är väldigt dåliga på förankra ekonomi tidigt i våra planer”

Mer samverkan på gång

”Det gäller att vi lyfter vidare det till projektenheten som är den som ska bygga det här sen...att de har med sig slutsatserna från BKA”
”Det är väldigt viktigt att vi som planerare får samråda med tekniska som ska utforma detaljerna”
”För att få fart på det behöver man ha någon sammanhållande länk... man behöver ha någon som håller ihop alla goda krafter”

Kategori: De styrande dokumenten är inte särskilt styrande

Svårt med överblick

”Det där är ju svårt...det är något vi brukar diskutera...liksom att vi har så många styrdokument...och hur ska vi tillämpa alla?”

ÖP = bred dialog

”När vi tog fram nya ÖP var det ju ett väldigt brett... det var en bred grupp som har bred förankring inom organisationen... inte bara inom samhällsbyggnad utan det var hållbarhet som sitter på kommunledningens kansli.

Styrdokument = viljeinriktning

”...bara för att det nämns i ett styrdokument så betyder det inte att det är det som genomförs...”
”om man skulle följa dokumenten i större utsträckning så skulle man jobba mer med fysisk aktivitet”
”Det är stor skillnad på teori och praktiken”

ÖP = floskelvarning

”Ingenting! Jag tycker att det är rätt så mycket floskler i den. Jag tycker inte att den är så lätt att... alltså en ÖP säger ju lite...alltså den säger ju inte så mycket tycker jag”

Bristande uppföljning

”jag tror uppföljningen skulle kunna bli mycket bättre. Idag tycker jag inte kommunen riktigt ser...vad som är motsägelsefullt också! Liksom att vi i ÖP vill främja gång och cykel, men vad får det för konsekvenser när vi vill bygga ett nytt villaområde 5 km utanför centralorten, där vi vet att 95 % kommer ta bilen.”

Vikten av en bra ÖP

”Många kommuner har ju femtioelva policydokument... Vi har valt att vara ganska restriktiva...att hålla ihop vår översiktsplan och att det som har långsiktig strategisk betydelse ska in i vår översiktsplan. Man ska egentligen bara behöva gå till ett dokument för att titta vad kommunen vill och ha för planer”

Kategori: Underfinansierat och brist på resurser

Inte mäktat med

”Vi har ju en cykelplan också. Där är man väldigt ambitiös och det är många miljoner som skulle investeras i den liksom men det har man ju inte alls mäktat med”

Dålig förankring

”Vi känner att vi är väldigt dåliga på att förankra ekonomi tidigt i våra planer. Vi pratar om att här ska vi bygga det och det, men man spelar aldrig in finanserna vilket gör att den som ska bygga sätts på pottan lite”
”Det följer ju aldrig en driftpeng med en investeringskrona...”

För få personer

”Någon måste göra jobbet - det görs inte av sig själv - så det är väl våran utmaning - att vi är få personer”

Kategori: Fysisk aktivitet i planeringen

Litet utrymme

”I detaljplaneprojekt får det väldigt lite utrymme...”
”Nej, säger jag...! Vi pratar inte om och arbetar med fysisk aktivitet på ett strukturellt sätt...”
”Och när vi pratar om gång- och cykelvägar är det ju sällan vi pratar om fysisk aktivitet...utan om att främja hållbara resor och för klimatet...och den biten...det är inte hälsa och rörelse...”

Hur få mer utrymme?

”Jag tror det skulle behöva vara ”en fråga” i sig...som man kan argumentera för...”
”Just nu känns det som att det inte riktigt är en fråga i sig, i jämförelse med... ja.. byggrätt, ledningar, ekonomi, träd...så upplever jag det lite... Det måste liksom stärkas i sig.”

Kunskap

”Det måste liksom argumenteras att det är väldigt attraktivt att ha alla de här miljöerna som erbjuder det här...men jag upplever inte att vi har den kunskapen... internt”
“vi har jättespännande utvecklingsarbeten där vi tittar mera på fysiska och sociala aspekter av stadsplanering... ja, jag tänker att det kommer komma mycket mer närmaste åren”

Målbaserat

”Jag tänker att det skulle vara intressant med mätbara mål. Vi ska ha ”70 procent som går och cyklar”. Då blir det upp till alla att det händer...Det är nog det som skulle krävas”

Helheten viktig

”...men det stora perspektivet med gång- och cykelvägar och helheten...det måste ses tidigare...i den här översiktsplanen eller annat...”

Förvaltningsöverskridande

”Väldigt många förvaltningar har blivit involverade i att tänka i rörelse och förflyttning”

Avtal och krav

”Det viktiga är att koppla det här (det kommunen vill) till ett exploateringsavtal där exploatören åläggs att bekosta ”de här och de här” åtgärderna, och sedan säkra upp med bankgaranti så att åtgärderna blir genomförda sen”

Samverkan

”Det handlar om att när vi ställer krav i våra exploateringar, då har ju vi gjort en avstämning med vårt tekniska kontor: ”vad är det ni tycker vore rimliga åtaganden i det här området?”

Samsyn och tydlighet

”Vi har ett dokument som förklarar för nyanställda och anställda vad som gäller och vad vi prioriterar. Det hjälper mycket för att åstadkomma saker”

Bygga roliga miljöer

“bygga roliga miljöer så att alla vill vara delaktiga i dem... ..men det finns ju en jätteutmaning i det att det är så säkerhetsreglerat hur vi ska bygga för barn och man är väldigt rädd för att töja på de gränserna och ta risker för att man vet inte vad som händer riktigt”

Bygga roliga miljöer

“vi bygger det här för att vi tänker att mellanstadiebarn ska klättra lite på väg till skolan och sen hoppas jag att det är herrar i portfölj som hoppar på studsmattorna på vägen till jobbet”

Kategori: Exploatering av miljöer för fysisk aktivitet inklusive natur

Inga konkreta verktyg

”Jag skulle svara nej på den frågan (om vi har verktyg och rutiner för att bevara gröna ytor vid projekt). Det pratas väldigt mycket om att det är viktigt med grönstrukturen, men jag har inte använt det och inte upplevt att vi använder det”

Färre lekplatser, längre avstånd

”I den här nya lekplatsplanen så verkar ju avstånden öka också... i och med att man generellt vill ha färre lekplatser i kommunen”

”För det har vi också valt att prioritera... vi har inte lekplatser överallt till exempel utan vi prioriterar ett antal... men då får de bli desto mer påkostade”

Utökat grönstrukturen

”Vi har faktiskt i varje översiktsplan sedan dess prioriterat grönstrukturen och utökat grönstrukturen... den har inte minskat någonstans... utan vi har snarare kompletterat”

Exploatering

”Alltså vi förtätar ju en del på de grönytor som finns... så där ser vi ju en risk... Och även på idrottsplatser (de naggas i kanten eller försvinner när det ska byggas fler bostäder)”

”Jag får en stark känsla av att det är väldigt starkt fokus på utveckling. Man vill bygga... det tror jag är väldigt vanligt i kommuner. I en liten kommun tar man också naturen lite för given tror jag”

”Jag tror kunskapen finns om naturens kvalitet för lek och så, men detta är inget vi kan styra över på samma sätt. Och det är då vi fokuserar på de här inramade platserna... som vi har ansvar för”

”Det finns ju planerade förtätningsprojekt... det är ju inte så många nya parker som byggs och kommer till”

Koncentrering till idrottsområden

”Det blir långa avstånd för de flesta och nära för ett fåtal människor när IP försvinner och samlokaliseras till en plats”

”Jag tänker på de barn som har föräldrar som inte har råd eller intresse att skjutsa. Då blir det att idrottsområdet inte når alla grupper”

Kategori: Ytors och platser sociala värde och medborgarmedverkan

”Sociotopkartor? Det tror jag inte vi har, väl? Nej. Det har jag inte sett att vi gjort”

“i framtidens stad så ska vi ha möjliggjort för gröna upplevelser för fler och då kan det vara att man har varit i parken i sitt område och gjort någonting”

”Vi har inte gjort någon sån här övergripande kartläggning av olika platser och hur de används... det är någonting vi skulle behöva göra framöver”

”det skulle vara roligt att jobba ännu friare tillsammans med invånare och framförallt kanske tillsammans med barn”

”Det tror jag det är dåligt med” (kunskapen om platsers sociala värde)

“dialog är nog en faktor där vi vet att vi skulle vilja och skulle behöva utvecklas så att fler får känna liksom medskapande till sitt stadsrum”

Kategori: Hur få in fysisk aktivitet i planeringen och i prioriteringen?

Samsyn och helheten

”därför är det viktigt att ha med sig många kompetenser. Och där måste alla kompetenser ha en samsyn ”Vad är det vi behöver och vill framåt?” Så att det inte blir att man bara bevakar sitt eget område...man måste se helheten”

”Vi pratade en hel del om att man borde göra någonting gemensamt... att försöka få upp den här frågan”

”...handlar ju mycket om de här strukturerna vi sätter för att möjliggöra för rörelse...”

”jobbet vi gör tillsammans nu är jätteintressant att titta på - där vi på något sätt genom att ta in många olika förvaltningar visar att hälsa spänner över hela kommunens arbetsområde och verksamhetsområde - alla har liksom en del av att bidra med till god hälsa och god fysisk aktivitet så det tror jag kan bli någonting spännande”

Social hållbarhet & folkhälsa

”Vi har försökt att få in hållbarhet i alla dokument...nu behöver vi gå lite djupare om social hållbarhet och folkhälsa”

Insikt och medvetenhet

”Jo men det snackas...det är nog ganska ändå då på tapeten i olika forum. Allt från förskolan till överlag när vi diskuterar... men som sagt vi är i ett ganska tidigt skede i det här också än så länge”

”...det går att sälja på folkhälso-satsning... ja det är en kvalitet... och då har man ju kommit långt”

Hållbarhet är nyckeln

”Vi har ju dom som jobbar med hållbarhetsfrågor och integration där ser jag ju att det finns ett samarbete... också med miljöstrategen som också håller lite i sådana frågor”

”Det här med långsiktig hållbarhet och den här sociala hållbarheten... den har liksom kommit mer på senare år kan man säga. Så frågan blir tyngre och tyngre eller den tar större och större plats i det hela men den kanske är lite mer svårdefinierad ibland”

Kronor och ören

”I den här kommunen måste man vara noga med att lyfta fram kronor och ören”

”Som argument behövs även ”hårda siffror” på värdet av till exempel friyta mot byggrätter...”

”Krisberedskapsplan”

”Ju mer man tänker på och diskuterar de här frågorna desto mer kanske man lyfter in det i ett ÖP-arbete. Ungefär som en krisberedskapsplan”

”Men många har nog inte kommit dit i tanken mot bakgrund av att det här är en mark- och vattenanvändnings-plan. Det är väldigt mycket vi ska peka ut i den här planen”

Behövs en handlingsplan?

”Jag kan ju se att det finns väldigt många handlingsplaner att förhålla sig till, och det finns många olika teman som man fördjupar sig inom... Frågan är ju om man inte kan få ut mer resultat genom att tråckla in fysisk aktivitet i andra handlings-planer. Jag tänker att det kanske är en enklare väg att gå”

Minska kostnader

”Det skulle nog politikerna ”vakna på” att man kan minska kostnaderna för socialnämnden och utbildning om barn får bättre villkor att röra på sig. Då blir det att vi sparar pengar helt plötsligt!”

Kostnader med ohälsa

”Ekonomi överlag är givetvis jätteviktig i sammanhanget. Varje krona som bidrar till mer aktivitet betalar tillbaka sig mångfalt över tid. Där behöver vi tjänstemän förmodligen återkommande förtydliga för våra folkvalda vad effekterna blir om vi inte väljer att satsa långsiktigt. Jag ser gärna att regionen/forskningen bidrar till att förtydliga den ekonomiska påverkan, samhällskostnader för social ohälsa”

Kategori: Folkhälsa svagt representerat i planeringen och arbetet

Ingen strateg med ansvar

”Vi har ju ingen folkhälsosamordnare i kommunen. Vi har inte någon avsedd person som har jobbat med det”

Stuprör

”Vi har en folkhälsost strategi, men där ser jag inte att vi på samhällsbyggnad har mycket kontakt med dem som jobbar med de frågorna”

”Vi har ju pratat mycket om rörelseråd och så... och då visade det sig, sent omsider, att vi har ett folkhälsoråd. Det hade jag inte ens förstått!”

Hållbarhet

”Fysisk aktivitet borde definitivt kopplas ihop mer med folkhälsa och hållbarhet. Vi pratar om social hållbarhet... om integration och trygghet, men inte så mycket folkhälsa. Vi borde kunna ha det mer som ett ben i social hållbarhet”

“mer politiskt tryck eller politiskt ställda uppdrag till oss som rör hållbarhet och minskad miljöpåverkan hitintills än vad det har gjort hälsa och folkhälsa”

“jobbar ju jättemycket med omställningen till hållbara transporter och resor men då pratar vi ju inte så mycket om det ur ett hälsoperspektiv utan det är utifrån ett hållbarhetsperspektiv och minska klimatpåverkan”

Jämställda villkor

”Det är också viktigt med aktivitetsmöjligheter för alla grupper av barn och att flickor också får någonting att göra”

”I detta bostadsområde ser vi att man verkligen har ett behov av en mötesplats för flickor och det är också något man har lyft politiskt”

Jämlika villkor

”Vår äldreomsorg jobbar mycket med rörelse och lite sån här mikrogymna eller vad man ska säga... att man ska kunna komma ut och att man ska ha fina områden runt våra särskilda boenden och sånt där”

”Vad gäller att främja fysisk aktivitet till vuxna så förväntas nog vuxna klara sig ganska mycket själva”

(Rörelsecenter) ”En samlingspunkt för föreningar och få människor i rörelse. Där är det väl också så att man har tänkt mycket utifrån att det ska vara någonting för alla - inte bara det redan traditionella idrottandet med en sporthall så utan det ska vara möjligheter till spontanidrott runt omkring också”

Projektfällan

”Ofta när man gör ”extra” insatser för folkhälsan är det i projektform eller vid skapandet av stora anläggnings-satsningar riktade mot de mer organiserade hälsoverksamheterna, viktiga det med naturligtvis men man bearbetar inte vardagsproblematiken och rörelseförståelsen. Projekten riskerar ebba ut när finansieringen avtar”

Kategori: Medborgarmedverkan inklusive med civilsamhället

Ungdomar

”Vi hade en medborgardialog som var inriktad mycket på de unga inledningsvis i ÖP-arbetet. Vi var på högstadiet och gymnasiet vid olika tillfällen”

”Ja där har vi också haft ungdomar på sommaren som har gjort ett projekt att ta reda på vad ungdomar - just för att få en aktiv fritid - vad ungdomar vill göra. För att få en bättre, roligare byggd helt enkelt”

”Vi har försökt att rikta oss mot ungdomar... de är ju en ganska svår grupp att imponera på”

Stadsutveckling

”Men i en stadsutvecklingsplan för ett av våra områden, som är ett av våra stora miljon-programsområden, där har vi gjort också dialog i form av enkäter digitalt”

Fotboll

”Vi har varit med på fotbollscuper och så... haft dialog... så där har ju ungdomar som grupp involverats en del”

Friluftslivet ej med

Friluftslivet eller friluftsföreningar ingår inte som naturliga samarbetspartners i samrådsärenden. Det är väl mest i översiktsplanssammanhang, och då är det nog mest Naturskyddsföreningen och samfälligheter och så”

”Jag känner inte till att vi för dialog med det organiserade friluftslivet... inte på planeringsenheten i alla fall”

Skolan

”I en annan tätort ligger skolan samlokaliserat och där har det gjorts jättemycket för att få till bra skolgårdar och för att uppmuntra till det... i samarbete både med eleverna och lärare där”

Brist på dialog

”Det här är vi lite för dåliga på tror jag överlag... att vara ute och möta dem som faktiskt brinner för sin ort och sin plats”

Kategori: Jämlika och jämställda villkor till fysisk aktivitet

Flickors villkor

”Det är också viktigt med aktivitetsmöjligheter för alla grupper av barn och att flickor också får någonting att göra”

”I detta bostadsområde ser vi att man verkligen har ett behov av en mötesplats för flickor och det är också något man har lyft politiskt”

“det att det inte är alla platser som är tillgängliga men där tror jag att man kan komma åt att försöka liksom göra en viss bredd av områden som täcks in sen är det ju svårt det där med kvinnor och män och pojkar och flickor - kan man tillgodose allas önskemål”

Äldres villkor

”Vår äldreomsorg jobbar mycket med rörelse och lite sån här mikrogympa eller vad man ska säga... att man ska kunna komma ut och att man ska ha fina områden runt våra särskilda boenden och sånt där”

Nytt rörelsecenter

”En samlingspunkt för föreningar och få människor i rörelse. Där är det väl också så att man har tänkt mycket utifrån att det ska vara någonting för alla - inte bara det redan traditionella idrottandet med en sporthall så utan det ska vara möjligheter till spontanidrott runt omkring också”

Vuxna klara sig själva

”Vad gäller att främja fysisk aktivitet till vuxna så förväntas nog vuxna klara sig ganska mycket själva”

Personer med funktionsvariationer

”Sen finns det självklart aktiviteter för... säg... personer med funktionsvariationer och så”

Kategori: Jobbar inte med riktade insatser för att främja fysisk aktivitet

Dålig på riktade insatser

”Vi är bra på mycket, men det här med att rikta sig mot individer och grupper är vi inte bra på. Det har varit någon cykelkampanj och så, men jag tror att vi skulle kunna göra mycket mer... och göra fler sådana 'events'”

Ont om resurser

Nej...dels att politiken inte är där... dels att vi är så få. Det är ju jättesvårt... det är ju jag som skulle jobba med mobility management i så fall... (och jag är bara en person) och det hinner inte jag! Det finns något som heter mobilitetsveckan...och i år så jobbade vi i alla fall med en bilfri dag. Men att hålla på att fixa med en hel sån vecka... det ryms ju inte inom min tid!”

Enstaka insatser

”Det görs ju en del i naturreservaten ibland... med hur får man flera att hitta ut”

”Arbetet med att främja fysisk aktivitet till individer och grupper kan säkert bli bättre... Vår folkhälso-samordnare gör en del aktivitet med skolan... vi gör ju en hel del rörelseaktiviteter med skolan just för att uppmuntra till gång och cykel och att man ska använda sina områden”

”Sen finns det självklart aktiviteter för... säg... personer med funktionsvariationer och så”

Saknar kunskap & fakta

Nej. Vi behöver sådan kunskap och statistik (om främjande arbete och fakta om stillasittande grupper).

Behov av riktade insatser

”Jag tror det skulle vara bra för oss att få förståelse för varför barn och ungdomar rör på sig mindre och mindre. Kan det vara så att de fysiska miljöerna redan är tillräckliga mot behovet och att vi primärt behöver arbeta med beteendepåverkan och mer ”mjuka” frågeställningar?”

Inga muskler

” Vi är många små kommuner i Sörmland som inte riktigt har musklerna så det finns goda exempel på samarbeten i allt möjligt. Allt från skräplockardagar till anti-rökning kampanjer till... ja men jätteroliga grejer och Hitta Ut, Välkommen Ut”

Kategori: Motstånd, problem och utmaningar

Fatta impopulära beslut

”Vi har pratat om att ta fram en parkeringsstrategi...och där kommer vi att bli hårt ansatta av precis alla! För vi vill ju hålla parkeringstalen nere”

Rädd

”Jag tror det finns en rädsla (från politiken) att ta bort parkeringar längs den här gatan...fast det finns parkeringar runtomkring överallt. Det är sånt man tampas med”

Jätterädd

”Dom (politiken) är ju jätterädda att föräldrarna ska bli arga och så. Dom är väldigt, väldigt rädda för sånt!”

Frågan uppfattas som ”flum”

”Jag tycker att det finns en rädsla för det där (den gröna näringen, odling, kultur), för det förknippas med ”flum”. Alltså det som är så dumt i det där är ju att många väljer att flytta hit för att det gröna och så lockar...det är ju en resurs. Det är ju inte bara en massa hippies...det är massor med höginkomsttagare i den gruppen. Men jag tror inte att man är där ännu...man ser inte det så... Konst, kultur och odling och allt det där... som man skulle kunna dra nytta av...för mycket av det där är ju förknippat med hälsa”

Trafikverket

”Problemet är ju att det är Trafikverket som ansvarar för den vägen...så det kommer ju inte att hända... det kommer aldrig att hända. Det finns inte på världskartan att de tänker bygga den cykelbanan. Det är verkligen bilen som är prio nr 1 där. Det är jättesynd! Hade man menat allvar med folkhälsa och hållbarhet och klimatförändringarna så hade man byggt cykelväg mot grannorterna”

”Vi har fört en del dialog med Trafikverket om hur vi kan få till överfarten - där har vi väl inte samsyn kanske helt riktigt”

Motvind

”Ibland så får andra frågor ta över och vi får kämpa jättemycket för att få till bra miljöer (skolgårdar)...ibland blir det väldigt små gårdar och så. Det är upplevelsen att vi får ”driva frågan” (kämpa i motvind)

”Vi får ju kämpa mer än de andra för att uppnå olika saker”

Klara av att drifva

”En utmaning är ju att sköta och drifva saker man bygger. Man behöver som kommun hitta balansen mellan att bygga saker och klara av att sköta om och drifva”

Kamp om externa medel

Citat in här! De pratade om att De tävlade om samma medel Från Trafikverket och att de mindre kommunerna inte kunde konkurrera Håller på att leta fram det...

Strukturella hinder

”Den kommunala ekonomin och i många fall tigha verksamhets-budgetar medför att det pågår centraliseringar av flera betydelsefulla element som till del arbetar mot ambitionen med mer rörelserikedom, våra skolenheter blir större och större vilket skapar större upptagnings-områden, längre till skolan och därmed svårare att få föräldrar gå med barnen eller att barnen själva väljer att cykla/gå till skolan”

Kategori: FASiS, regionens och samverkans betydelse

Inspiration

”Jag har blivit inspirerad av FASiS och det jag har hört under seminarier och så. Men det gäller att föra det vidare så att fler ska bli inspirerade. Och det gäller ju inte bara de på samhällsbyggnad och att de ser möjligheterna utan också tekniska”
”Så det känns absolut som att det hänt någonting sen FASiS började. Och jag tror viljan finns där”
”Jag måste säga att FASiS har gjort att frågorna har kommit upp... vilket de inte hade gjort annars. Så det är kul. Jag hoppas att det kan fortsätta på något sätt”

Påverkan politiker

”Men jag måste ändå säga att det har gjort avtryck det här som FASiS har bidragit med. Jag har stött på att politiken har använt ordet rörelseglädje”
”FASiS har gjort att frågorna om fysisk aktivitet har kommit närmare planeringen och kommunens verksamhet”

Folkhälsoperspektivet

”Jag tycker FASiS har varit ganska tydlig där med inkluderande design och att vi riktar oss mot allmänheten och personer med funktions-variationer”

Argument & goda exempel

”Det är ju för oss att få argument. FASiS har ju gett oss många argument för varför man ska planera för mer fysisk rörelse”
”Sen tänker jag också att det är viktigt att få konkreta exempel från andra platser. Det är väldigt lärorikt för oss att ta del av nya saker...”
”Det är en sak som det här projektet FASiS bidragit med... att man kan prata med politiken och påvisa vad säger forskning och hur går våra trender i samhället för vi själva mäktar nog inte med”

Taggade tjänstemän

”Och det är många tjänstemän som är väldigt engagerade... jag märker det när jag har pratat med andra förvaltningar... att folk blir väldigt taggade”

Utveckling av styrande dokument

”...intresserad av vad ni har hittat i de här styrande dokumenten som vi skulle kunna skruva på för att få in mer utav det här i nästa upplaga”

Vikten av bekräftelser

”Och få bekräftat saker man redan gör... haha... det här gör ju vi ganska bra. Alltså FASiS har ju fått ihop oss kommuner... alltså det är väl det allra bästa att man får reda på att en grannkommun har fått ihop det och att man kan hjälpas åt att stärka varandra. Då blir det lite lättare. Och då kan man presentera för sin politik att ”titta, grannkommunen har ju faktiskt också bildat naturreservat (utan att det drabbar friluftslivet)”. Bara att vi får träffa varandra och prata är ju bra”

Stadsutveckling

Ja, vi har ett nytt område på G som är en sådan här trädgårdsstad... både tät och grön. Där hoppas vi att FASiS kan vara med och påverka”

”Ja, men inspirerande sätt att jobba med eller lyckade sätt att jobba tillsammans med invånare - om det finns sådana - så ganska konkret - strategier för hur man gör det”

Kategori: Vad kan din kommun bidra med till andra Sörmländska kommuner?

Stadsomvandling

Att vi ska utveckla ÖP och börja omvandla befintliga industriområden och verksamhetsområden till nya attraktiva miljöer och områden för människor. Där har vi möjlighet att sätta en ny struktur och bygga bra gång- och cykelstråk.

Gångstråk

”Succén med strandpromenaden förstås!”

Grönytefaktor

”Vi har ett utvecklingsprojekt vid en central grönyta som inte används särskilt mycket. Området ska utvecklas och vi undersöker om och på vilket sätt vi främjar ekosystemtjänster där och ska räkna på grönytefaktorn. Det kan vara intressant för de andra kommunerna”

Bilaga 3: Enkät om kommunens arbete med att underlätta och främja fysisk aktivitet

(inledande text i enkäten)

FASIS syftar till att stötta Sörmlands kommuner i arbetet med att främja fysisk aktivitet i befolkningen och skapa goda förutsättningar för olika former av fysisk aktivitet: lek, motion, idrott, gång och cykling, vardaglig rörelse och rörelsefrihet, uteundervisning och friluftsliv i skolan och friluftsliv på fritiden. En inte helt enkel uppgift, och alla kommuner har sina starka och svaga sidor i detta arbete, men tillsammans kan vi hjälpas åt och bli starkare och bättre! Dialog, samverkan och att kartlägga nuläget är nyckeln till framtida framsteg tror vi. Denna enkät är en del av det arbetet.

Syftet med denna enkät är att skapa en nulägesbild av vad ni upplever fungerar bra och mindre bra i din kommuns arbete samt identifiera framtida utvecklingsbehov i detta viktiga folkhälsoarbete. FASIS är intresserad av dina åsikter och erfarenheter från kommunens arbete. Enkäten fokuserar på allt från folkhälsoarbetet inom olika åldersgrupper och ”arenor”, via planer och policyer, till kommunens arbete med fysiska miljöer, fysisk planering och riktade insatser till olika samhällsgrupper.

Vi vore tacksamma om du ville svara på dessa frågor, och fyll gärna i utförligt där utrymme ges. Att fylla i enkäten tar bara ca 30 minuter, men vissa frågor kan kräva att du rådfrågar en kollega eller annan förvaltning. Vi vill att du försöker göra en samlad bedömning utifrån kommunens arbete och verksamhet.

Svaren från enkäten kommer ligga till grund för uppföljande intervjuer och det fortsatta arbetet med FASIS.

Fråga 1. Namn på kommun:

Fråga 2. Yrkeskategori på dig som svarar:

Fråga 3. Hur bra/dålig är din kommun i arbetet med att underlätta och främja olika aspekter av fysisk aktivitet? Nedanstående insatser består både av direkta och indirekta exempel för att främja fysisk aktivitet.

Svarsalternativen är: 1. Mycket bra. 2. Ganska bra. 3. Varken bra/dålig. 4. Ganska dålig. 5. Mycket dålig.

-Allmän, regelbunden och långsiktig samverkan över förvaltningsgränserna.

-Samverkan med och stöd till ideella organisationer inom idrott.

-Samverkan med och stöd till ideella organisationer inom friluftsliv.

-Att främja rörelse, uteundervisning och friluftsliv i skolan.

-Att förnya skolgårdar för rörelse och uteundervisning.

-Att bygga nya och renovera befintliga idrottsanläggningar.

-Att skydda bostadsnära och tätortsnära natur och skog.

-Att utveckla parker och andra tillrättalagda grönområden.

-Att skapa nya och förbättra befintliga friluftsområden.

-Att utveckla lekplatser.

-Att bygga ut och förbättra infrastrukturen för gång och cykling.

-Genomförande av kartläggningar för att identifiera vilka grupper som är i störst behov av riktade insatser inom fysisk aktivitet.

-Att främja fysisk aktivitet genom riktade insatser till behövande grupper t ex äldre, personer med funktionsvariationer, personer med utländsk bakgrund.

-Att främja fysisk aktivitet genom riktade insatser till behövande grupper.

-Att främja fysisk aktivitet på och omkring arbetsplatser.

-Att främja fysisk aktivitet inom sysselsättningsåtgärder.

-Att främja fysisk aktivitet genom sociala insatser på äldreboenden.

Bilaga 4: Citat från öppna frågor i webbenkäten

Vad som är mindre bra i kommunens arbete med fysisk aktivitet? Vilka utvecklingsbehov finns?

”Inte prioriterat politiskt”

”När det gäller ÖP är ansvarig för kommunens folkhälsoarbete med. I detaljplaner endast när frågan särskilt ska belysas”

”Kommunikationsbrister - övertro på att andra enheter vet mer än man i verkligheten gör. Avsaknad av understödjande strategier. Organisatoriska luckor”

”Kommunen saknar tjänsteperson med ansvar för folkhälsa, t.ex. en folkhälsostrateg”

”Att fysisk aktivitet får göra ett större avtryck i planeringen”

”I våra större samhällen fördelas insatserna rättvist. Det är sämre för de minsta tätorterna i kommunen”

”Insatser för aktivt friluftsliv behövs”

”Skolgårdar behöver rustas upp, enformiga hårdgjorda ytor”

”Tillgänglighet/framkomlighet i stadsmiljöerna behöver förbättras”

”Avsaknad av politiska uppdrag inom området”

”När gång-och cykelstråk byggs skulle större vikt behöva läggas vid att göra dem attraktiva, t ex att anlägga trädrader”

Vad gör kommunen bra idag?

”Initiativ att arbeta över kontorsgränser med folkhälsofrågor”

”Satsningar på kommunala idrottsområden”

”Dialog/samverkan med organisationer och föreningar”

”Gott om spontanytor för idrott och lek”

”Arbetet med hållbara resor”

”Gott om lokaler för idrott”

”Lekparker - många lokala små men även utflyktsmål, s.k. temalekplatser”

”Gångvägar-rekreativstråk- arbetar hela tiden med att utveckla och koppla ihop i allt från Åpromenaden, Strandparkspromenaden, till gröna stråk”

”Friluftsområden och skyddad natur - finns många och utökas till fler, med bra skyltning o s v”

Öppna svar från enkäten angående frågan om Barnkonventionen och dialog med barn i planeringen:

”Det är inte efterfrågat. Det är svårt att omarbeta förslag utifrån dialogen”

”Att förhålla sig till barnkonventionen ingår alltid i kommunens planering. Dialog med barn och ungdomar kanske fram för allt sker i samband med ÖP-processen. Detaljplaner är reglerat på ett annat sätt i PBL”

”Barnchecklista - behövs en konsekvensanalys? Samråd med barnombudsman och ungdomsråd. Resultat: Undvika olämpliga effekter - ger insikt i barnens behov och hur platser används”

”Svårigheter att nå in i skolan t.ex”

”Tidsbrist, krånglig byråkrati, ovana”

Öppna svar: Hur ofta görs sociala konsekvensanalyser vid exploateringar (nybyggnation) eller renoveringar/förnyelsearbete i områden? Exempel på analyser är hälsokonsekvensbedömningar och barnkonsekvensanalyser

”Svårt att tillämpa resultat från BKA (barnkonsekvensanalyser). Det efterfrågas/prioriteras inte från politiskt håll”

”Detaljplaner är reglerade i PBL och utgör ett annat typ av styrdokument då det juridiskt reglerar byggrätter, huvudmannaskap mm. I ÖP-arbetet däremot ingår detta som en del i konsekvens-beskrivningen”

”Barnchecklistan ger svar på om en konsekvensanalys behövs. Mindre omfattande planer betyder sällan behov av analys”

”Ovana att arbeta på det sättet, men vi diskuterar just nu hur vi kan få in sådana analyser oftare”

Öppna svar: Hur ofta får du eller den inom kommunen som är ansvarig för frågor som rör fysisk aktivitet och folkhälsa vara med och påverka kommunens planering och framtagande av planer?

”Inte prioriterat”

”När det gäller ÖP är ansvarig för kommunens folkhälsoarbete med. I detaljplaner endast när frågan särskilt ska belysas”